

H

943.9

V 90

VIRÁGH FERENC:

**ADATOK
KISVÁRDA TÖRTÉNETÉHEZ**

A kötet anyagát válogatta és sajtó alá rendezte:

ACS ZOLTÁN

Nyíregyháza, 1981.

A
943 9
V 90

Virágh Ferenc

ADATOK KISVÁRDA TÖRTÉNETÉHEZ

A kötet anyagát válogatta
és sajtó alá rendezte:

Ács Zoltán

Nyíregyháza
1981

vi. c/65.

JÓSA ANDRÁS MÚZEUM KIADVÁNYAI
20.

Szerkeszti: Németh Péter

Felolós kiadó: Dr. Németh Péter

ISSN 0133-8110

Készült:

a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács
Sokszorosító Költségvetési Üzemében
81/722 1000 példányban

Felolós vezető:

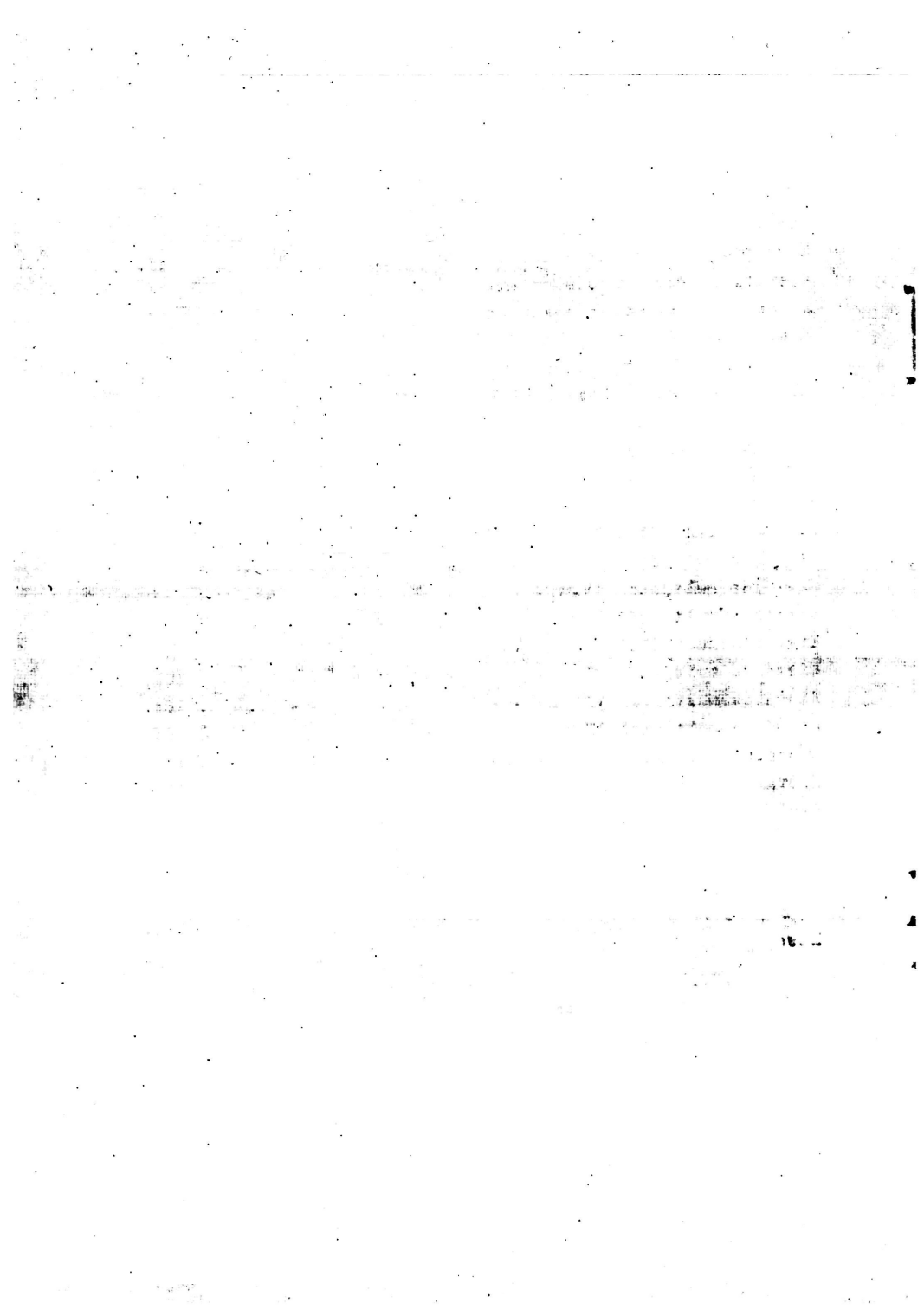
Kovácsvölgyi Zoltánné
üzemvezető

ÁE 1993

T A R T A L O M

Bevezetés /Ács Zoltán/	3.
Kisvárdai külső története a monáci vészig	17.
Kisvárdai város szatalalomlevele	33.
A kisvárdai vár a középkorban	37.
Kisvárdai középkori egyháztörténete	50.
A Várdai-család vázlatos története	60.
Milyen lehetett a középkori Kisvárdai?	70.
Kisvárdai népessége a középkorban /Első közlemény/ . . .	73.
Kisvárdai népessége a középkorban /Második közlemény/ . .	76.
Utak és révek a középkori Felsőszabolcsban	79.
Kisvárdai múltjából I.	83.
Kisvárdai múltjából II.	86.
Kisvárdai múltjából III.	89.
Kisvárdai múltjából IV.	92.
Kisvárdai múltjából V.	95.
Kisvárdai múltjából VI.	98.
Kisvárdai múltjából VII.	102.
Kisvárdai múltjából VIII.	104.
Kisvárdai múltjából IX.	106.
Kisvárdai múltjából X.	110.
Kisvárdai múltjából XI.	113.
Családi béke 1480 táján	116.
II. Rákóczi Ferenc Kisvárdán	118.
Régi jegyzőkönyvek	121.
A kisvárdai vár leírása 1612-ből	125.
A kisvárdai vár leírása 1642-ből	128.
A vár a XVIII. század fordulóján /Első közlemény/ . . .	131.
A vár a XVIII. század fordulóján /Második közlemény/ . .	134.
A vár a XVIII. század fordulóján /Harmadik közlemény/ .	136.
Kisvárdai kulturális élete a középkortól napjainkig . . .	138.

BEVEZETÉS

A Kisvárdai Vármúzeum és az Ady Endre Művelődési Központ 1980. április 18-án helytörténeti tudományos ülészeket rendezett Kisvárdán. "...nem látjuk sok értelmét egy olyan helytörténet megírásának, mely a köztörténetben vagy akár a monográfiailrodalomban felmerült és tisztázott tényekre támaszkodik, s a történeti irodalomban Kisvárdára vonatkozóan adandó adatokból próbálta a város történetét megkonstruálni... A monográfiairásnak... nem lehet célja, hogy az általánosabb tárgyú, szélesebb körű vagy más célú munkák esetlegesen idevonatkozó adatait kompillálja. Ellenkezőleg, a monográfiairás feladata éppen a tények részletekbe menő felkutatása, az adatok gyűjtése, hogy azokat bizonyos részletszempontról feldolgozva, az általánosabb szemléletű köztörténetírás részére hozzáférhetőbbekké tegye. Ez esetben jelent csak a helytörténetírás is értéket, csak ez esetben jelent a mi munkánk is bizonyos gyarapodást a magyar történetírásnak, ha eredeti és részletes adatok felkutatásával fényt tud deríteni hazánk történetének egyes homályosabb részleteire. Bármily kis területen fogjuk tisztázni a való múltat, érték lesz munkánk..." - olvashattuk a meghívón Virágh Ferenc 1935-ben megfogalmazott történetírói ars poeticáját. Nem véletlen, hogy éppen ennek a tragikusan fiatal korban elhunyt kisvárdai történetírónak a gondolatait idézve vezettük be a tudományos ülészeket. Nem véletlen egyrészt azért, mert gondolatai ma is érvényesek, helytállóak, másrészt azért, mert mind ez ideig ő volt az, aki a legrészletesebben foglalkozott szülővárosa, az oly gazdag történelmi múlttal rendelkező Kisvárdá történetével.

A kötet, melyet most az olvasó kezébe vesz, azt a

régi adósságot igyekszik törleszteni, amelyet már közel harminc év óta többen is sürgettek, de mind ez ideig eredménytelenül. Régi tartozásunkat próbáljuk most bepótolni azzal, hogy kiadjuk Virágh Ferenc történetirői hagyatékának egy részét. A Kisvárdai helytörténetével foglalkozó kutatók körében nem ismeretlen Virágh Ferenc neve, hiszen a legtöbben az ő kézírataira, hagyatékára támaszkodva írták meg a város egyes történelmi korszakairól szóló tanulmányait, cikkeiket. Mivel azonban a szűkebb szakmán kívül nemhogy az országban és a megyében, de még a saját szülővárosában is vagy nagyon keveset, vagy egyáltalán semmit sem tudnak róla, kötelességünknek tartjuk röviden felvázolni életútját, tudományos munkásságát.

Virágh Ferenc 1907-ben született Kisvárdán. Iskoláit is ott végezte. Korán kitűnt szorgalmával, széleskörű érdeklődésével. Bár jogi pályára készült, elsősorban az irodalom és a történelem érdekelt. Első, nyomtatásban megjelent írása a Bessenyei György Reálgimnázium Petőfi önképzőköré által, melynek ifjúsági elnöke is volt, 1925-ben kiadott Jókai emlékkönyvben jelent meg, Jókai élete címmel. Ugyancsak ebben az emlékkönyvben olvasható két verse is. 1927-ben, husz éves korában látott napvilágot első önálló verseskötetét Berlinben, Tiszta szó kell címmel, melyet 1934-ben követett a második, a Szépség. A költészetben Juhász Gyula és Kosztolányi nyomdokain járó fiatalember verseinek alaphangja a resignáltság, a bizonytalan jelen és a kilátástalan jövő tudata. Mintha előre érezte volna tragikus sorsát! Fiatal joghallgató korában elveszítette szüleit. Abba kellett hagynia tanulmányait, hogy nemcsak a saját, hanem két ifjabb testvérének ellátásáról is gondoskodni tudjon, akiknek 23 éves fejjel gyámjuk volt. Nagy gondot jelentett neki nemcsak hugának, Margitnak a ta-

nittatása és intézeti elhelyezése, hanem László nevű öcsének ellátása is, aki önálló életvitelre sosem lett volna alkalmas. Néhány évi hányódás után, a harmincas évek elején a Kisvárdán megjelenő „Felsőszabolcs” című hetilap szerkesztője lett. 1935 szeptemberében, alig 28 éves korában érte utol a végzet. Halálát egy félresikerült orvosi kezelés okozta. Egy pesti kórházban gyógykezelték, és nem ismerték fel idejében, hogy tifuszos.

Behatódiban újságírói korszakában kezdett el foglalkozni városa és a Várdai-család történetével. Ebben a munkában nagy segítségére volt szívós kitartása, s filozofi felkészültsége, és Diner István helyi bankigazgató, aki erkölcsileg és anyagilag is támogatta gyűjtő- és kutatómunkáját. Fáradhatatlanul utazott és levelezett, hogy minél több értékes adatot gyűjtsön össze városa történelmi múltjából. Hagyatékában található munkaterve, melyben összegzi az addigi kutatások eredményeit, és felvázolja a további kutatásokhoz szükséges lépéseket. A budapesti egyetemi könyvtárban a magyar középkorra vonatkozó kiadott oklevélgyűjteményeket vizsgálta át, és talált számtalan felhasználható adatot. Kevésbé sikeresnek könyvelte el a nyíregyházi útját, mivel a vármegyei levéltárban a legrégebbi iratok Várdára vonatkozóan csupán 1550-től származnak. Jelentős eredménnyel zárult egri kutatása, amelynek során az érseki levéltárban a 17-18. századra vonatkozó értékes okmányokat sikerült fellelnie. Számtalan használható adatra bukkant az egri káptalani hiteles helyi levéltárban végzett kutatásai során is. Az egri érseki liceum könyvtárában lelt rá a Zichy Okmánytárra, melynek jegyzetelése, lefordítása és feldolgozása a legidőigényesebb munkának bizonyult. Mindezeket a kutatásokat három hónap alatt végezte el, s kiadásaira kénytelen volt hiteleket is

felvenni. Munkabírásnak, kutatási és feldolgozási módszereinek ismertetéséért közöljük a munkatervében felállított további kutatási programját, amely valószínűleg az 1934. évre vonatkozik.

1. Január 12-16. Esztergomi érseki levéltárban. Várdai Pál esztergomi primás, királyi helytartó, a török hódoltság kezdetén kettészakadt Magyarország nyugati részének a legnagyobb államférfia volt, akiről adatunk eddig alig van. Kisvárdai legnagyobb fia feltétlen megérdemli munkássága felkutatását és feldolgozását.*
2. Január 18-26. Eger. A fent már ismertetett hiteles helyi levéltár anyagának további összegyűjtése, s ha mód lesz rá, teljes kijegyzése.
3. Január 27- február 5. A fentírt utakon gyűjtött anyag rendszerezése Kisvárdán.
4. Február 6-10. A debreceni kollégium és a debreceni ref. egyházkerületi levéltár adatainak felkutatása s kijegyzése. Kisvárdai történetében a reformáció első éveitől nagy szerepet játszó református egyházközösség még legnagyobb mértékben ismeretlen adatai nélkülözhetetlen fontosságúak.
5. Február 11-14. Fenti adatok rendszerezése Kisvárdán.
6. Február 15-25. A kismartoni herceg Esterházy levéltár átkutatása. Mikor Zichy Péter a kisvárdai levéltárat Várpalotára szállította, a levéltár másik része, a más jogon ugyancsak Kisvárdai-örökös Esterházy család kezén maradt s így került Kisvárdáról Kismartonba. Az Esterházy levéltár kisvárdai anyaga még kiadatlan, és az ott fellelhető okleveleknek munkánk első kiadója volna, ami

Az újabb kutatások szerint Várdai Pál nem a Kisvárdaiak családjából származott.

értékét igen nagymértékben emelné.

7. Február 26-28. A gyűjtött anyag rendszerezése Kisvárdán.
8. Március 1-5. A sárospataki kollégium levéltárának átnézése, amely ugyancsak a reformáció kisvárdai történetéhez szolgáltat igen értékes anyagot.
9. Március 6-10. A leleszi hiteleshelyi levéltár átvizsgálása. A leleszi konvent a középkorban Kisvárdára fellettes konventuális hatósága lévén, levéltárának átvizsgálása mellőzhetetlen.
10. Március 10-18. A Zichy család zsélyi levéltárának átvizsgálása. A Zichyek Várpalotáról Zsélyre szállított levéltára a régi Kisvárdai levéltárat magában foglaló anyaga miatt mellőzhetetlen.
11. Március 19-április 3. A gyűjtött anyag rendszerezése Kisvárdán, kapcsolatban naponkénti beutazással a nyíregyházi vármegyei levéltárba.
12. Április 4-12. A nagyváradai hiteleshelyi levéltár átvizsgálása, ami ugyanolyan szerepet játszott, mint a leleszi s átnézése nélkülözhetetlen.
13. Április 12-június 15. Az anyag végleges feldolgozása, a kiadandó mű megírása és sajtó alá rendezése. E munka vagy Budapesten, vagy Egerben végzendő, mert megfelelő könyvtár hiányában, pl. Kisvárdán, elvégezni lehetetlen."

Az itt felsorolt kutatási programhoz számításai szerint több mint ezer pengőre lett volna szüksége. Elsősorban épp anyagiak hiányában nem jutott el minden helyre, de e rövid idő alatt is irigylésre méltó munkát vég-

zett. Kutatómunkájának állásáról 1933-35 között színvonalas, élvezetes olvasmányt nyújtó, mintegy félszáz tárcacikkben számolt be az általa szerkesztett Felsőszabolcs című hetilapban. Állandó megélhetési gondjai, testvérei eltartása és kutatásai mellett arra is jutott ideje s energiája, hogy közügyekkel foglalkozzon. Tervezetet dolgozott ki egy községi múzeum és levéltár létesítésére, melynek célját a következőképpen fogalmazta meg: „Véleményünk szerint a múzeumnak elsősorban Kisvárdá multjára kell a fő súlyt helyezni, s csak ezen túl kell általános múzeális értékek gyűjtésére törekednie. Oly szerény anyagi eszközökkel rendelkező intézmény, mint aminőnek ez a Múzeum készül /nyugodtan mondhatjuk anyagi eszközök nélküli intézménynek is/, nagyobb értékű és tágabb érdekű anyag gyűjtését tervszerűen nem iktathatja programjába, mert gyűjteménye hézagos, s jórészt értéktelenebb tárgyakból fog állni. Természetes, hogy távolabbi céljaként ezt is be kell iktatnia programjába, azonban mindenekelőtt egy szűkebb tárgykörre kell korlátoznia gyűjtő tevékenységét... Ez a szűkebb kör pedig a kisvárdai esetben magának Kisvárdának és környékének, Felsőszabolcsnak története, etnográfiai, szociográfiai és más sajátosságai. Mint egy kisebb városnak és közvetlen vidékének múzeuma, nem is tűzhet ki maga elé távolabbi célt s emellett legszebb s leghivatottabb célja is csak ez lehet: ennek a városnak, ennek a vidéknek múzeumát megalkotni és gyűjteményével beállítani abba a hatalmas gyűlekezetbe, amely Magyarország múltját és jelenét igyekszik gyűjtő munkásságával feltárni...” Kutatásaira, gyűjtéseire, a vár környékén végzett ásatásaira hivatkozva, össze is állítja azoknak a tárgyaknak s dokumentumoknak jegyzékét, amelyek a múzeumban megnyitandó kiállítás anyagát képeznék. Igazán nem rajta múlt, hogy sem

a levéltár, s hosszú ideig a múzeum sem valósult meg.

Virágh Ferenc hagyatékának nyoma veszett a második világháborúban. Az anyag legféltettebb részét atyai jóbarátja és támogatója, Diner István bankjának pánccsaszekrényében őrizte. A családra vonatkozó iratok pedig a pesti nagynéninél veszttek el az ostrom idején. Véletlen szerencse folytán Komoly Péternek sikerült fellelnie és megmentenie azoknak az iratoknak nagy részét, melyek e kötetben közlésre kerülnek. A megmentett hagyatékot azzal a kívánsággal juttatta el a Nemzeti Múzeumba, hogy abban az esetben, ha létrejön egy helytörténeti múzeum Kisvárdán, az a legméltóbb helyére, a kisvárdai múzeum adattárába kerüljön. Így jutott a Virágh-hagyaték 1970-ben a kisvárdai Vármúzeum birtokába.

A kötet anyagának összeállításánál a bőség zavarával küzdött e sorok írója. A könyv egységének szem előtt tartása miatt fájó szívvel kellett lemondania például a középkori oklevélmásolatokról, anyakönyvi megjegyzésekről, melyek nagy része mind ez ideig publikálatlan maradt, és maga Virágh Ferenc is csak részben dolgozta fel azokat. A fiatal történetírót korai halála akadályozta meg abban, hogy tervét, Kisvárdai monográfiáját megírja. Kéziratban négy rövidebb tanulmánya maradt meg, melyek mind ez ideig nem kerültek publikálásra. Ezzel a négy tanulmánnyal indul e kötet. Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a Virágh Ferenc halála óta eltelt időszakban, elsősorban az ő nyomdokain haladva, több kutató is foglalkozott a vár, a kisvárdai anyaegyház és a Várdai-család történetével, és kutatásaik egyes részletekben módosították is Virágh Ferenc megállapításait. Ugyanakkor arra is fel kell hívunk az olvasók figyelmét, hogy Virágh tanulmányai, cikkei a 30-as évek történetpszemléletét tükrözik. S bár ez a szemlélet

sok tekintetben már idejétmült, nem egyezik meg történet-tudományunk jelenlegi felfogásával és álláspontjával, adatainak többsége ma is jól használható, hasznosítható. Ez a tény azonban korántsem csökkenti Virágh érdemét! A legfontosabb új, a régebbi álláspontot módosító irodalmakra a szövegben és a jegyzetekben is hivatkozunk. A kéziratokon csupán annyiban módosítottunk, amennyiben az elkerülhetetlen volt. Így a ma már kevésbé érthető, erősen archaisáló vagy tulságosan stilizáltnak ható szavakat kifejezéseket a jobb megérthetés, az olvashatóság kedvéért átirtuk. Az egyes tulajdonnevek írását a ma használatos gyakorlatnak megfelelően egységesítettük. Komolyabb problémát okozott viszont az egyes tanulmányok jegyzetanyaga, amely sok esetben érthetetlen rövidítéseket, elírásokat, s pontatlan adatokat tartalmazott. Amennyire módunkban állt, korrigáltuk a hibákat.

A kötet második része, a már említett tárcáinak mintegy felét tartalmazza. Mivel Virágh mindig a legújabb kutatásai eredményeit közölte az olvasókkal, ezért cikkei nem kronológiai, de még csak nem is tematikai sorrendben jelennek meg a Felsőszabolcs című hetilapban. Az újságcikkek válogatásánál az a szempont vezérelt bennünket, hogy lehetőleg elkerüljük az ismétléseket, azaz olyan cikkek közlését, amelyeket valamelyik, a kötet első részében közölt tanulmánya már tartalmaz. Ennek ellenére néhány esetben elkerülhetetlen az átfedés, az ismétlés. Ha nehezen is, de megpróbáltuk az újságcikkeket tartalmuk s témájuk alapján csoportosítani, mindegyik cikk fejlécén feltüntetve a megjelenés idejét. Az újságcikkeket mindenfajta változtatás nélkül közöljük.

Azok számára is, akik eddig nyomon követték a kiskiráldai helytörténetírást, lesz új felfedeznivaló ebben a

válogatásban, de ugyanakkor több, már megjelent részlettel is találkozni fognak. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az érdem elsősorban Virágh Ferencé, hisz túlnyomórészt az ő kéziratának, jegyzeteinek felhasználásával készültek a már említett feldolgozások. Ugyanakkor az eddigi legrészletesebb helytörténeti kiadvány közel 30 évvel ezelőtt, elég kis példányszámban jelent meg, s ma már hozzáférhetetlen. Ez is indokolja, hogy ezek újra szerepeljenek ebben a kötetben.

A válogatás végén egy feltehetően előadásban elhangzott tanulmányt közlünk Kisvárdai kulturális élete a középkortól napjainkig címmel.

Abban a reményben bocsátjuk útra ezt a kötetet, hogy minél több, városa múltja iránt érdeklődő kisvárdai kezébe eljut, hiszen Virágh Ferencnek is ez volt a célja, ugyanakkor azt is reméljük, hogy ezzel a kötettel mind a kutatóknak, mind az illetékeseknek ösztönzést adhatunk ahhoz a nemes elhatározáshoz és felismeréshez, hogy Virágh Ferenc nyomdokain történelmi kötelességünk továbblépni, újabb eredményekkel gazdagítani a helyi és a megyei helytörténetírást.

Ács Zoltán

KISVÁRDA KÜLSŐ TÖRTÉNETE A MOHÁCSI VÉSZIG

Kisvárdai területe már a legrégebbi időktől lakott hely volt. Ahogy a Kárpátok medencéjében az ember megjelent, nyomait városunk határában is ki lehet mutatni. Ez a határ, mely Szabolcs két jellegzetes tájelenének, a mocsaras, vadvizes, Tisza árteret képező Rétköznek és a hordalékos homokdombokból álló Tiszahátnak találkozásánál fekszik, különösen megfelelt az őskori ember életfeltételeinek. A halászó, vadászgató, igen kis részben állattenyésztő, a csak később földművelő ember megélhetéséhez halban dúsz vizek, lakhatásához vízközelben száraz terület volt szükséges. Kisvárdai területének a vízbályozás előtt volt tájelenek éppékét sajátosságát egyesítették: a határ délkeleti részén termőképes homokdombok hatalmas erdőkkel tarkítva, északnyugati részén pedig a Rétköz végtelen mocsarai terültek el, amelyeknek apró szigetein és félszigetein, később a vízmentes terület árterülethez közeli részein találta meg lakhelyét az ősidők embere, aki elsősorban halászatból szerezte táplálékát, mint azt a határban talált őskori hálónemek is bizonyítja.¹

Már a neolitik korszakban ki tudjuk mutatni az ember jelenlétét. Rómer Flóris ásott ki 1870-ben a kisvárdai határ délnyugati részén tizenkét kőkori sirt zsugorított temetkezés szerint, földelt hullakkal, a halottak mellé temetett agyagedényekkel, melyekből egyet sikerült ép állapotban a Nemzeti Muzeumba szállítani.² A kőkori ember jelenlétére ezen kívül nem egy obszidián nyílhegyelet utal.

Ettől kezdve lakott marad a vidék, és kulturája egyre emelkedik. Lakott marad a rézkoron át, amelynek

nyomait a Szabolcs vármegyei Jósa-muzeumban őrzött, Kisvárdán talált rézcsákány, rézvéső és egy rézcsákány tö-rött darabjai jelzik.³ Lakott marad a bronzkoron át, a-melyből kevés, de annál értékesebb lelet került eddig elő a minden bizonnyal a földben lappangó nagyszámu emlék kö-zül. A Szabolcs megyei Múzeum őriz egy bronzkést és egy tokos, füles vésőt,⁴ ugyanott van a Rákóczi utcán, az e-vangélikus templommal szemben fekvő, beépítetlen telken talált grafit bronzöntő-tégely,⁵ mely ugyanazon telekről kikerült tokos, füles bronzvésővel együtt bronzöntőműhely fennállítására enged következtetni.⁶ Széles vidékek szük-ségleteit elégíthették ki Kisvárdá első iparosai, hiszen Szabolcsnak bronzleletekkel dusan telt talajából a kis-várdain kívül mindössze egy ilyen bronzöntőműhely marad-ványai kerültek elő. Kisvárdát adottságai, fekvése tehát már ebben a korban kiemelték a vidék lakott helyei közül.

A vaskorból kevés emlékünkn van. A Szabolcs megyei Jósa Muzeumban negyvenhét darab La-Tene-kori pasztagyöngy és a közlegelő egykori árterének egyik kiemelkedő pont-ján a szerző által föllelt vaskori temető, amely elégte-len eszközökkel feltárható nem volt, és csak az év szá-zadokkal ezelőtt kiszántott, temetkezésre használt ha-talmas, itt-ott cserépedények egy-két töredéke került a felszínre.⁷

Feltűnő, hogy a népvándorlás és honfoglalás korából leletünk Kisvárdá területén nincsen. A közvetlen környék Kékcse, Gyulaháza, Nyirkarász, Mándok, és Bezdéd azonban rendkívül gazdagok lévén honfoglaláskori leletekben, va-lószínűbbnek kell tartanunk azt a feltevést, hogy az el-sősorban a véletlen dolga, mintsem hogy az időtájt váro-sunk határában megszűnt volna az élet.

Bár tárgyi bizonyítékunk a határ lakott voltára

nincsen, mindenesetre valószínűnek látszik, hogy az ilyen földrajzi fekvésű, a korábbi évszázadokban már települ szolgáló hely ebben a korban sem maradt lakatlan. Emllett a feltevés mellett szól, hogy a Nyíren átvonulóban az Árpádoknak meghódoló idegen lakosság a hódító Tass vezértől vásárhely kijelölését kérte. A vásárszükséglet jelentkezése sűrűn lakott területet feltételez.⁸

A Nyírséget a honfoglaláskor a főszeregtől a ládi révénél a Tiszán átkelve Szabolcs, Tass és Tuhutum vezérlete alatt elvált sereg hódoltatta meg. Anonymus szerint Szabolcs vezér a Tisza mellett a róla elnevezett földvárat építvén, a seregnek Tass vezérlete alatt álló, észak felé haladó része, minthogy a Tiszát használva utmutatónak, elérkezvén a Zomus folyóhoz, egy nagy mocsár mellett Tass vezér parancsára a róla elnevezett földvárat építették, melyet Anonymus szerint már az ő korában Saruvárnak hívnak.⁹ „Ekkor Thosu az urának, Árpád vezérnek meghódolt nép kérésére vásárhelyet állítva, a Nir és Tisza közt, mely vásárhely saját nevét adá, melyet máig is Thosu-vásárának neveznek.”¹⁰ Ez a Tasvására a mai Nyirtass község, mely ilyformán első vásárhelye volt hazánknak. Később, mikor a Várdai család egyre gyarapodó tagjai lettek Tass község földesurai is, a vásárt Kisvárdára helyezték, ahol még 1836-ban is megvolt a nyoma ennek az ősi intézménynek a március elején tartani szokott cserevásárban, amelyen borjukat, rugott borjukat cseréltek meddő tehenekért és göbölőkért.¹¹

A Szent István korában kikristályosodó Magyarországnak Kisvárdája egyik határőrhelye lehetett. A Kárpátok medencéjét ekkor még teljesen ki nem töltő Magyarország határvonala az északkeleti részekben Göncz-Gálszécs-Ungvár Olcsva-Erdőszáda irányban haladt.¹²

A határvonalon belül többnyire királyi birtokok te-

rültek el, amelyek lakossága bizonyos védőövet képezett. Kisvárdá és környéke alkotta ennek a védővonalnak nyírségi részét, amit a város neve is bizonyít.¹³ Ez a vidék nem is tartozott a szabolcsi várispánsághoz, hanem a XII-XIII. századokban attól különálló egységet képezett a Tiszán túl fekvő néhány beregi községgel együtt, amelyek egyikéről a város Borsováról több forrásunk borsovai ispánságnak is nevezi. Hogy várispánság volt-e valóban vagy sem, erre nézve megnyugtató bizonyítékunk nincs. Különállását azonban világosan bizonyítja az egri egyházmegyének 1804-ig fennállott esperesi kerületi beosztása, mely huszonkilenc, Kisvárdá környékén fekvő szabolcsi községet,¹⁴ a szabolcsi esperességtől különállóan néhány beregi községgel együtt, mint borsovai esperesi kerületet különböztetett meg.¹⁵ Ez a borsovai ispánság a Tisza által kettéválasztott, egymástól divergáló tájnak pusztán határvédelmi szempontból való összekapcsolása volt, amikor aztán a magyarság birodalmát kiterjesztette egészen a Kárpátokig, a Kisvárdán is átvonuló védelmi vonal jelentősége megszűnt. Borsova várának valószínűbb tatárjáráskori pusztulása után az ispánság kettéoszlott, tiszáninneni, Kisvárdá környéki fele a XIII. század végén már mint Szabolcs integráns része jelentkezik. Egykoru különállásának emlékezetét csak a még évszázadokig fennálló egyházi beosztás őrizte meg részünkre.

A XII. század ismétlődő kun betöréseire kapcsolódik a városnak az a történelmileg erősen valószínűsíthető hagyománya, hogy Szent László király 1066-ban* Kisvárdá vidékén a kunok felett aratott nagy győzelem emlékére Kisvárdán hálateľompot épített. Krónikáink megemlékeznek mind a győzelem, mind a temlomépítés tényéről, azonban

* elírás lehet

egyiknek helyét sem őrizték meg az utókornak. Történeti-rásunk egy ideig másutt vélte megtalálni a hálategykeletet míg most általánosán Kisvárdán épültnek tekintik és ismerik el.

Kisvárdai hagyományja igen korán Szent László kunok feletti diadalához kapcsolta a templom eredetét. Legelső okiratos nyoma ennek a hagyománynak 1453-ból való, amikor is V. László király Pozsonyban, február 5-én kelt oklevelében Várdai István patai esperes, később kalocsai bíborosérsek kérésére Várda város Szent László térére, másnéven Kápolna utcájára vásárjogot engedélyez.¹⁶

Ez az elnevezés, amely Kisvárdának épp a templom melletti részét - azt, amely ma is a Szent László nevet viseli* - kapcsolta a szent király emlékéhez, s egészen kétségtelenül ilyen jelentésű hagyománynak, vagy abban az időben már kétségtelen bizonyosságnak akart hangot adni. Ezt a hagyományt jegyzi fel három évszázaddal később Fekete János, József leleszi conventualista, kisvárdai plébános, amikor a kuruc idők után a dezolált állapotban lévő katolikus plébániát 1717-1724 között rendbeszedvén, a régi anyakönyvi feljegyzéseket új könyvbe vezeti be és átjegyez abba minden régi írást, amelyhez még hozzájuthatott a vallásháborúk pusztításai után. Itt jegyzi fel többek között ismét a templom alapításának Szent Lászlóhoz kapcsolódó hagyományát.¹⁷ Ezenkívül három, a templom épületén meglévő felirat ad még jelt arról a hagyományról. Ma már közülük kettő eltűnt, s a harmadiknak is csak olvashatatlan helye maradt meg. Szerencsére szövegük különböző feljegyzésekben fennmaradt.

Az első, legrészletesebb és legjelentősebb a szentély fölött volt, a templom belsejében a következő szö-

* Újabb megvilágításban Németh Péter: A kisvárdai rk. templom Szent László ábrázolása. In: Acta Archeologica. Bp. 1981. /nyomás alatt/

veggel: „Hoc Templom Divi Petri Ppis Aplorum Honori Post amarissimo Csedie ad Bököny in Icottu Szabolcsiensi habit, solum visum glorima reportatam victoriam, Divus Hungariae Rex Sanctus Ladislaus pientissimi me posuit. Anno Domini Millesimo Octuagesimo Secondo, Quod dein pisc reminiscontise viri Petrus quaestor et Paulus de Kis-Várda peneregis munificentia sucere.”¹⁸

A másik felirat a szentély külső részén volt olvasható, míg az eső le nem mosta: „Non est hic alius, quem domus Dei et Porta Coeli /Gen. 28.17. Erecta per divum regem Ladisleum anno 1082. reparata 1818.”¹⁹

A harmadik felirat egészen újkeletű lehetett, mert még Györgyén 1870-ben írt kis füzete nem emlékezik meg róla, viszont Kandra Kabos 1885-ben írt értekezésében már említi. Ez a felirat különben az 1930. évben történt renoválásig látható volt. Eszerint: „E templomot Bökölynél a tatárok ellen nyert győzelem emlékére építtette 1082-ben Szent László magyar király.”²⁰

A három felirat közül csak az első t vehetjük komolyan, egyrészt mint legrégebbit, másrészt mint legrészletesebbet, melynek nyomán készülhettek utána a többiek. Sőt, a szövegből következtetve régebbinek látszott magának Fejér János plébánosnak feljegyzéseinél is, amennyiben többet mond annál. Eszerint tehát Bökölynél lett volna egy nagy öldöklés, s a szent király ezután nem meszsze onnan aratott volna megsemmisítő diadalt a kunokon s Kisvárda alatt a diadal emlékére építtetett hálatemplomot az Urnak.²¹

A bökönyi csatát és a templomnak Kisvárdán történt építését egyedül ez a hagyomány tartotta fenn részünkre. Tekintve azonban azt, hogy még a vallásháborúkban okmányszerűleg kimutathatóan lefolyt rettentő pusztítások mel-

lett is ez a feliratokban megőrzött hagyomány legalább a XVII. századból ered, valamint azt a tényt, hogy már a IV. század közepén a templom körüli részt Szent László városának hívták, annyit megállapíthatunk, hogy Kisvárdán a IV. századtól kezdve kimutatható ennek a hagyománynak eleven ható élete.

Nézzük már most, mennyiben támasztja alá ezt a hagyományt a történelem!²²

Salamonnak, a nyugtalan vért magyar királynak kitatására Kutesk kun fejedelem 1086-ban /a hagyományos írások 1082-je csak elírásból vagy bizonytalan tudásból eredhet/ nagy sereg élén Máramaroson keresztül Magyarországra tör, elárasztja a keleti részeket egészen Ungig és Borsováig. László ekkor veszi hírét a támadásnak, és gyors menetben a betörők elé vonul, őket kemény csatában megveri. A győzelem helyén pedig Isten dicsőségére templomot építtet. Ezeket a történelmi tényeket legrészletesebben Turóczy János Krónikája adja elő: „De Salamon király utóbb kiszabadult a börtönből, és Szent István király meg Boldogságos Imre hitvalló testének felemelése alkalmával néhány napig a király mellett volt, végül aztán megszökött és a kunok fejedelméhez ment, akit Kutesknek hívtak. Esküvel fogadta, hogy az Erdőntuli tartományt örök birtokul neki adja, és a lányát feleségül veszi, ha hajlandó László ellen az ő segítségére jönni.

Kutesk vezér hiu reménytől félrevezetve a kunok nagy sokaságával megrohanta Magyarországot s egészen Ung és Borsova várak vidékéig jutott el.

Ennek hallatára László király rájuk rontott, és szétszóródtak a színe előtt, és a kunok sok ezrét hányták a kard élére. Salamon király és Kutesk futva menekült, mint a karvaly körmétől megtépett tollu kacsák.

László király tehát zsákmányhoz jutott; és hálaadó énekkel és imákkal áldották az Istent, aki dicsőséges győzelmet adott nekik. Aztán a király építtetett itt egy egyházat a mindenható Isten tiszteletére és a segédelmével itt aratott győzelem emlékére.²³

Csaknem szóról-szóra így adja elő a dolgot a Budai Krónika is, azzal a különbséggel, hogy a templom színhelyét a csata színhelyéhez kapcsolódó „ibidem” szó és az utolsó mondat vége: „ob memoriam victorise, quam ibi, adiutorio Dei obimmeret” hiányzik.²⁴

Bonfini, akire a kisvárdai egyház anyakönyvének már idézett feljegyzése is hivatkozik, ugyancsak nem mond többet: „A barbár hiu reményekkel eltelve, hatalmas sokaságot összegyűjtve Magyarországra tör. Elsősorban két erődtámenyt tart megszállva, amelyek közül az egyik Ung a másik Borsova volt. A kunok kitörésétől tart a tömeg, ugyanis a kunok bejövetele miatt zavar keletkezik. Ezért László tüstént sereget gyűjt és rátör a barbárookra. Alig-ha lehet hitelt adni annak a kósza hírnek, hogy Salamon a kunok nemzetségével szövetekezett. Elvesztítván ezáltal a rokoni kegyet, haladéktalanul az ellenség táborába indult az ellenségre. Hátrálván futamodást szinlelt. A kunok közül 10.000 esett el, a magyarok közül mintegy ezer járt szerencsétlenül. Kötény Salamonnal együtt csak titokban tudott elmenekülni. Eltelvén a híres győzelemmel /ti. László V.B./ nagy zsákmánnyal tért haza. Áldozatot mutatott be minden templomnál, hálát adott az Istennek. A zsákmányt az Isten templomában bemutatta és a győzelem emlékére az üdvöztetőnek templomot építtet.²⁵

Különös, hogy bár mindhárom tud a győzelem helyén emelt templomról, magát a győzelem s a templom építési helyét egyik sem említi. Kandra Kabos ezt azzal magyaráz-

za,²⁶ hogy a krónikairók idejében ezt még mindenki tudta, s felemlítése feleslegesnek látszott. Ez lehetséges. Mégis nyújtanak azonban ezek a szövegek bizonyos tájékozódást, amely összekapcsolva a már ismertetett, a XV. századig visszanyúlóan jelentkező helyi hagyománnyal, alig hagy fenn kétséget az irányban, hogy a kisvárdai templom valóban Szent László királyunk alapítása.

Mindhárom krónika a hely meghatározását illetően csak annyit említ, hogy a támadó kun sereg egészen Ung és Borsova várak területéig hatolt, illetve két kastély áldoztatott fel, melyek egyikének Ung, másikának Borsova volt a neve.

Kétségtelen tehát, hogy a kunok elárasztották Ung és Borsova vidékét, és Bonfini szerint a várakat be is vették. Bizonyos, hogy Ungvár és Borsova bevételé után a kunok nem állottak meg, hanem tovább törekedtek az ország belseje felé, s minthogy Szent László király a várak eleste után értesült csak a betörésről, a kunoknak is volt idejük továbbhaladni. Minthogy azonban a krónikások más megyéket a kun betörés áldozataiként nem említenek, tovább nemigen juthattak, mint legfeljebb Borsovának a Tiszán innen fekvő, ma már Szabolcsához tartozó vidékéig. Kétségtelennek látszik tehát, hogy a küzdelemnek itt, a mai Felsőszabolcs területén kellett végbemennie, minthogy Szent László király a leggyorsabb menettel sem tudott a kunok elé jutni a betörés színhelyéhez közelebb fekvő beregi vagy ungi vidéken.

Érdekes, hogy hagyományunk Bököny nevéhez egy ütközet vagy csak mészárlás színhelyét is fenntartotta. Kandra ellentmondást lát ebben,²⁷ pedig figyelmesen elolvassva a legbővebb szöveggel fennmaradt feliratot, az tűnik ki, hogy Szent László nem a bönyi csata emlékére,

hanem a bőkényi „keserves öldöklést” követő „legdicőségesebb győzelem” emlékére emelte a templomot. Bőkénynél adva van tehát az a pont, ameddig az ország szíve felé a legtovább előrehatoltak a kunok, és ez valóban csak pár kilométerrel van túl Borsova megye akkori határán. Történelem és hagyomány tehát minden ponton egybevágnak és teljes harmoniában egészítik ki egymást. Hogy van az mégis, hogy történetírásunk csak a legujabb időkben kezd tudomást venni erről, s hogy másfél századon át Szent László borsovai kuncsatáját munkácsi csataként könyvelte el? Kandra ezt így magyarázza: „A Munkács melletti ezen kunok csatájának irodalmunkban Katona a meghonosítója, akinek jeles művében a tárgyunkra nézve ez olvasható: „Hogy Szent László ezt a templomot hol emelte, az bizonytalan. Bistos azonban, hogy nem Borsod megyében, melyet a kunok nem árasztottak el. Mert Turóczi Borsvát nem Bors vagy Borsod megyében, de a régi munkácsi vár környékén jelöli meg.”²⁸ Ime, Katona tartózkodva csak azt érinti, hol keresendő Borsova megye, s mégis Fesslernél már ezt olvasuk: „A kunok már elpusztították és feldúlták az ország északi vidékét Munkácsig, mikor László az ő hadjáratával nekik Ungvárnál ellenállott, és őket az országból kiver-te.”²⁹ És utána hasonlóan nyilatkoznak Horváth és Szalay. Az utóbbi pl. így ír: „Kunok fejedelme, Kutsak, vevén a Salamon ígéretét, hogy házasságra lép lányával s Erdélyt a kunoknak adja, - őt 1086. seregével a királyi s z é k visszafoglalására Magyarországra kísérte. De a kunok Munkács vidékén László által megveretnek.”³⁰

A XII. és XIII. századokból ezenkívül semmit sem tudunk. A tatárjárás viharában bizonyára elpusztult Kisvárda is. Helyzeti energiája csakhamar kiemelte a pusztulásból és elindította a fejlődés útján.

Egykorú okmányok legelőször a XIII. század végén kezdik emlegetni a Kisvárda nevet, mint Guthkeled nemzetség egyik ágának névadó helységét. Egy 1280-ból fennmaradt okmányban fordul elő „aladarius filius michaelis de uika Warda” személye,³¹ aki a „de Warda” megjelenés nélkül már 1272-ben³² is szerepel. A Guthkeled nembeli Aladár lovag lesz megalapítója az évszázadokon át virágzott kisvárdai Várdai családnak. Ekkor szerepel először történelmünkben Kisvárda neve, mint „villa”, falu, mely azonban nem bír máris annyi jelentőséggel, hogy a hatalmas Guthkeled nemzetségek egyik ágának nevet és otthont adjon.

Hogy ebben az időben mekkora lehetett Kisvárda, arra következtetési, illetőleg összehasonlítási alapot nyújtanak az 1333–35. évekből fennmaradt pápai tizedlajstrom adatai, amelyekből következtetve, a város közel egyenlő nagyságu volt Kállóval, kétszerte nagyobb Kemecsénél, Karásznál és többszörösen meghaladta Litkét, Pátróhát, Borsovát, Kaszonyt és Demecsert, távolabbi összehasonlítást téve, Gyöngyössel lehetett azonos nagyságu.³³ Földesurai az egyre emelkedő Guthkeled nembeli Várdaiak a községben székeltek s innen irányították folytonos pereskedések révén egyre gyarapodó birtokállományuk ügyeit. Hogy az eredetileg királyi birtokot képezett Kisvárda mikor és melyik király adományaként jutott az Urseoló Péter király idején Hohenstaufenből bevándorolt Guthkelednek birtokába,³⁴ nem tudjuk, a XIII. század végén már az ő birtokuként jelenik meg.

A község egyházi és gazdasági központ volt, plébánosa 1319-ben már káplánt tartott.³⁵ 1337-ben hetivásáraitól azt állapítják meg, hogy emberemlékezetet meghaladó idők óta fennállanak.³⁶ A környék birtokosa-

* Ujabb forrás szerint 1271.

inak nem nagyon tetszhetett a Kisvárdára irányuló forgalom, mert konkrét esetből kifolyólag 1345-ben Szabolcs vármegye és a király is biztosítják a várdai vásár szabad látogathatóságát.³⁷

A boldog embereknek nincs történetük. Ez a mi esetünkben legalább annyit jelent, hogy a XIV. század viszonylagos nyugalomban telt el, Kisvárdá jobbágylakosságára nézve. Az Anjouk alatt az országnak e része csendben élte életét, s a község földesurainak s jobbágyainak ez a kor a gyarapodás, az erőgyűjtés kora volt. a jobbágyközség egyre emelkedik, vásárai egyre nagyobb vidéket vonnak érdekkörébe, s a század közepén már azon helységek közé tartozik, ahol idézéseket, ítéleteket hirdetnek ki.³⁸ Birtokosai, a Várdaiak megszerzik a rozsályrévleányvári révjog szabolcsi részét,³⁹ s a forgalom a bodrogi községekkel is megindul.

A fejlődés jele az is, hogy a földesurak 1356-ban Nagy Lajostól jobbágyságuk részére mentességet szereznek minden idegen bíraskodás alól,⁴⁰ amit 1372-ben az egri püspöki vikárius az excommunicatiót nem igénylő ügyekben a Várdaiak jobbágyságai feletti bírói hatalmát a mindenkori kerületi alesperesre, aki rendszerint a kisvárdai plébános volt, ruházza át.⁴¹ A bírói fórumnak helybenléte hatalmas előnyt jelentett. Fokozta ezt az előnyt a földesuraknak 1393-ban szerzett bíraskodási joga, mely szerint börtönt, kinzókamrát és vesztőhelyet kell fenntartaniok Kisvárdán, bíraskodási s ítéletvégrehajtási jogokat nyernek az ország szokása szerint mindenféle tolvajok, rablók, sirfosztogatók, emberölők és más ártalmas emberek, gyújtogatók vagy a gazság más neveit elkövetők felett. Ezeket elfoghatják, bebörtönözhetik, ítélezhetnek rájuk, felakaszthatják vagy lefejeztethetik, vagy az ország szokása szerint járhatnak el velük.⁴²

Igy vált Kisvárdra egyházi és gazdasági központ mellett az igazságszolgáltatásnak is centrumává a környéken. Most már csak a városi rang hiányzott, s ez nem várható magára nagyon soká.

A község irattárában több 1846-48-ból való írat fekszik, melyeken Kisvárdának primitív XVII. századbeli kövácsmunkát mutató pecsétjén címere körül a következő felirat olvasható: OPPIDU.KISV.ANNO 1421. A pecsétnyomát még 1870-ben megvolt,⁴³ azóta elveszett. Legrégibb le nyomata az 1696-ból fennmaradt adásvételi szerződésen található.⁴⁴ A pecsét rajza kétségtelenül teszi, hogy nem a XV. század munkája, s okmányos adat sem tesz említést az 1421-es esztendőről, mint a városi lét kezdőpontjáról. Hogy ennek ellenére mégis 1421-re tesszük azt az időpontot, mikor Kisvárdát földesurai mezővárosi rangra emelték, abban az esetben, hogy az ebben az időben oklevelekben sűrűn szereplő Kisvárdra 1421 előtt mindenütt mint falu, villa, 1421 után mindenütt mint város, oppidum fordul elő.⁴⁵ Hogy a városi kiváltságok miben állottak, nem tudjuk. Valószínűleg a bíráskodás és az önkormányzat kisebb kérdéseiben nyertek önállóságot az akkor már erősen eliparosodó jobbágyságok.

Nem tudjuk, vajon az 1437-ben Erdélllyel egyidejűleg Nyíri Márton vezetése alatt a Nyírségben kitört parasztlázadás mennyire érintette Kisvárdát, tény azonban, hogy az adófizetési panaszok miatt fellázadt parasztságot szerte a Nyírségben raboltak és pusztítottak. Részletesebb adatok nem maradtak fenn: a lázadást és Nyíri Márton nevét Bonfini és Turócsi krónikái tartották fenn.⁴⁶

Mélyebb sebek híján hamar helyreállt a béke és azt csak a Felvidéket dúló csehek elleni hadikasszülődések zavarták meg. A „hitetlen csehek” 1456-ban Bodrogkeresztúrig törtek előre. Zokoly Miklós ikrányi várából kéri Vár-

dai Miklós, hogy segítséggel Tokaj felé vonuljon.⁴⁷ Várdai Miklós keze alatt ekkor elég nagy sereg lehetett, mert az előző évben V. László király Szabolcs megyében insurrectiót rendelt a „hostes seu melafactores” ellen,⁴⁸ s 1456-ban utasítást is adott, hogy a csehek ellen vonuljon.⁴⁹ A küzdelem kimenetelét nem ismerjük. Valószínűleg a nagyobb sereg elől visszahúzódtak a cseh rablók.

Két évre rá újabb cseh mozgólódás fenyegetett. 1458. május 21-én Várdai Miklós szabolcsi comes Kisvárdán kelt oklevelében utasítja a vármegye nemességét, hogy Pünkösd másnapján a tiszai révénél seregeikkel a csehek elleni háborúra jelenjenek meg.⁵⁰

A Felvidéket évtizedeken át nyugtalanító cseh harcoknak Kisvárdáig mindvégig csak a szele ért el, s maguk a csehek ideig sosem jutottak el.⁵¹ A következő évtized során az ország déli határain a török veszedelem komolyságát és a szomorú jövőt látó Várdai István kalocsai bíboros érsek felépítteti az ősi, elavult vár helyére Kisvárdra korszerű várát, melynek védelme évszázadokra kihatott a jobbagyközség sorsára. Az építkezés csaknem egy évtizedig tartott. Ez alatt az idő alatt a földesur nem lakott Kisvárdán, s helyette várnagyai, castellanussai vezették az uradalmat, akik nem a legkedvesebben bántak a lakossággal. A Várdai vagyon szeniorátus lévén, azt ebben az időben Várdai István bíboros érsek kezelte. Várdán csak két özvegy, Várdai Miklósné Perényi Katalin és Várdai Lászlóné Agárdi Tóke Hedvig laktak. Az asszonyok mellett a várnagyok és a gazdatisztek tényleg azt tehették, amit akartak. Ilyen körülmények között az elkeseredett város három esküdt polgárát, Kalmár Jánost, Putó Benedeket és Jobbagy Istvánt küldte a bíboroshoz, hogy mentse fel őket a zsarnokoskodó várnagyok hatalma és némely terhes szolgáltatás alól. A három

esküdt 1468 Laetare vasárnapján bácsi kastélyában járult az érsek elé, aki nem is zárkózott el kéréseik teljesítése elől. Az ugyanezen a napon kibocsájtott szabadsomlevelében mindenekelőtt az igazságszolgáltatásban tesz könnyítéseket. Az 1393-ban kapott földesuri törvénylátási jogot nagyrészt a város bírójára ruházza át. A bírót úgy, mint szabad városokban szokás, a közösség közösen és egyező akarattal időnként választja, s a bíró esküdt polgáraival együtt jár el, az ügyeket megvizsgálja, ítélkezik, a teljesített fizetéseket nyugtatja, adósságokat megítél, kiszabja a bírságokat, büntetéseket és végre is hajtja azokat. Ítélete ellen a földesurhoz lehet fellebbezni és ez esetben a bíró a földesur ítéletét köteles végrehajtani. Kifejezetten kiveszi az érsek az ítélkezést a várnagyok és a tisztartók kezéből, amivel az önkényeskedések miatti zavargások elejét akarja venni. A következőkben felmentést ad a lakosságnak a várszolgálat, különösen a virrasztás alól azzal, hogy ezért megváltást sem kell fizetniük. Ez azonban csak akkor lép hatályba, ha a várépítés munkálatai már befejeződtek. A további pontok a heti- és nagyvásárok szabadságára, a vásárokon való biráskodásra, a bormérésre és az urbáriális terhekre vonatkoznak, melyeket illetően az érsek fenntartja a régi szokást. Végül oklevélkiállító jogot ad a városnak az adásvételi ügyletek érvényességét kötve ahhoz, hogy azok a „város pecsétje alatt” köttessenek.⁵²

Ezek a jogok mindenesetre az önkormányzat bizonyos tekintélyes mértékét jelentették, s védelmük alatt bizonyára békésen fejlődött tovább a város. Belső nyugalmát néha felverték a földesuri család egymással háboruszkodó tagjai, akik olykor jobbágyaikkal valóságos ütközeteket rendeztettek, egyébként azonban a XV. század vége ese-

ménytelenül folyt le. A mohácsi vést megelőző kor nagy eseményét, a parasztlázadást illetően Kisvárdra szerepére nincsen adatunk. A Dózsa-lázadás szabolcsi hullámai-ról sem Fraknói, sem Márki⁵⁴ nem tudnak. Valószínű az, hogy Kisvárdai lakói közül is sokan feltűzték a keresztet, mert míg 1453-ban a város lakossága közel járt az ezerhez,⁵⁵ 1507-ben meg is haladta azt,⁵⁶ addig az 1521-beli összeírásokból mindössze 700 lakosra következtethetünk.⁵⁷ Adatunk azonban az 1514-i eseményekre vonatkozóan nincsen.

A mohácsi vész után előállott helyzettel Kisvárdai is az események központjába került.

Jegyzetek

1. Kisvárdai község tulajdonában. Lelőhely a várdomb körüli mélyföld. A szerző gyűjtése.
2. Archeológiai Értesítő. 1870. évf. 221. Nemzeti Múzeum Napló. 1870. évf. 178. 194. tétel.
3. Szabolcsvármegyei Jósai Múzeum ..... lt.sz.
4. Szabolcsvármegyei Jósai Múzeum ..... lt.sz.
5. Belsejében olvasztott bronzrögök nyomaival.
Szabolcsvármegyei Jósai Múzeum ..... lt.sz.
Werner Gyula ajándéka.
6. A szerző gyűjtése. Kisvárdai község tulajdonában.
A toknyilánál, a füllel szembeni részben kissé csorba. /Elveszett. Á.Z./
7. Kisvárdai község tulajdonában. /Elveszett. Á.Z./
8. Anonymus: Gesta Hungarorum. Cap. 21.
9. Ez a Saruvár vagy Sárvár, állítólag az ecsedi láp mellett feküdt, s a láp azóta elborította. Nyoma már nincs.

10. Anonymous: i.m. Cap. 12. Kérdés, nem téved-e Anonymus, amikor Tassvárát a Zomus mellé helyezi, s aztán Bihar felé előrehaladtában állapítja meg Tass vezér a földrajzilag már túlhaladott ponton Tassvárát. Talán nem lenne-e éppen képtelenség Tassvárát a Kisvárdai vár földvárszerű kőrsáncai mögött keresni?
11. Nagy Gábor: A Kisvárdai várról és városról. Tudományos Gyűjtemény, 1836. évf. IV. füzet.
12. Karácsonyi János: Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. In: Századok. 1901. évf. 1054.
13. Vö. Göncz mellett Órhegy, Ungvár mellett Órdarma, Kisvárdá környékén Órmező, Órladány, Órvaja, Órpátroha, amint Kisvárdá neve is akár a latin Warda szóból /Casto-ór, Órség/, akár a vár, várad /Warda/ szóból származik is, mindenképpen erre utal, s eredetére nézve is XII. századnak látszik.
14. A névsort az 1333. évi tizedjegyzék tartotta fenn. Eredeti helyesírásban: Anarach, Apazy /Apagy?/, Bagath /Bogát/Bane/Benc, Benk?/Daxthereh /Beszterec/, Botroch/Pátroha/Damarad/Dombrád/Denecser /Devecser vagy Demecser/, Feyarthow /Ófehértó/, Gulaháza, Gulay /Gulaj/Gure /Gyüre/, Hene /ma Henepusztá, Nyírbogdány mellett/, Ibran, Karaz, Kenéz, Leveleik, Louranthaza, Mok /Ajak/, Petri, Potoh /Pócs/, Luhke /Litke/, Ramacsháza /Ramachshaza/, Sancto Martino /Tiszasszentmárton/, Thot/Tét/Toe /Nyirtass/, Varada /Kisvárdá/.
15. Balássy Ferenc: Regestrum Decimarum Papulium Serennalium de annis 1332-1337. Diocesis Agriensis. /Közlve az egri érseki megye 1863. évi népkönyvében./
16. Zichy Okmánytár IX. 346.
17. A Kisvárdai rom. katolikus egyház anyakönyve. 716.

18. Fenntartotta Nagy Gábor, i.m. Magyarul: Ezt a templomot Szent Péternek az apostolok fejének tiszteletére a Bükönynél a nemes Szabolcs megyében esett keserves öldökléshez kösül dicsőségesen kivívott győzelem után Magyarország isteni királya, Szent László a legkegyesebben építtette. Az Ur Ezernyolcvankettedik esztendejében. Amelyet azután a kegyes emlékezetű férfiak, Várdai Péter kincstartó és Pál csaknem királyi bőkezűséggel megnövelték. Közli: Podhradczky József is in: Chronicon Budense, Budae, 1838. 163.
19. Fenntartotta: Györgyvári Ignác: Kisvárdai városának örök emlékül. Bp. 1870. 41. Magyarul: Nem más ez, mint Isten háza és a Mennyeország kapuja. Genézis 28.17. Építtette Szent László király 1082-ben, megújított 1818-ban.
20. Kandra Kabos: Adatok az egri egyházmegye történetéhez. Eger, 1883. I. 273.
21. Újabb „hagyományos” adat: a Magyar Nemzeti Múzeum régiségnaplójának 1846-56. évközi kötetében a 134. oldal 23. tétele alatt van bejegyezve egy sarkantyú és egy kengyelvas, egy foka /?/, amely közel Kisvárdához „találtatott, a Csaba mezőn, ahol 1089-ben Szent László a kunokkal hadakozott”. A tárgyakra nem lehetett ráakadni, mivel az osztály éppen rendezés alatt áll.
22. Némileg járt uton járok, amennyiben Kandra Kabos idézett értekezésében azt a bizonyítást már végigvitte. Ő azonban az egyes feliratokkal szemben éppen semmi kritikát sem gyakorolt, és nem vette figyelembe azt sem, hogy a kun csata nem Bükönynél volt, csak a kunok bükönyi nagy öldöklése után. Nem ismerte a Szent László város XV. századi elnevezését sem, viszont tel-

- jessen az ő nyomán haladok annak kimutatásában, hogy hogyan került be történetírásunkba a Munkács mellett kun csata hiedelme. Alighanem Kandra értekezésének érdeme, hogy újabb történetíróink a csatát már Kisvárdra mellé helyezik.
23. Bél-Schwandtner: *Scriptores Rerum Hungaricarum I-III*. Viennae, 1746-1748. I. k. 130.
Thuróczy János: A magyarok krónikája. Bp. 1980. 159.
  24. Podhradczky, i.m. 165-166.
  25. Antonio Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades*. Lipsiae, MDCCXXI. Dec. II. Liber IV. 232. /Ford.: Varga B./
  26. Kandra, i.m. 279.
  27. Uo. 282.
  28. Uo.
  29. Fessler: *Die Geschichte der Unger*. II. k. 478.
  30. Szalay László: Magyarország története. I. k. 173.
  31. Zichy Okmánytár. /A továbbiakban: Z.O./ I. 66.
  32. Uo. 59.
  33. *Monumenta Vaticana...* Bp. 1881. I. k. 349. 359. 365.
1333-ban Várda 10, Kálló 11, Kemece 6, Szoboszló 5, Karász 6, Pátroha 3, Litke 3, Borsova 3 garast, és 1355-ben Várda 20, Kálló 25, Gyöngyös 20, Fehértó 4, Kaszony 5, Demecser 5 garast fizetett.
  34. „Hanem azután Péter király idejében jöttek be Kaled és Guth testvérek a svábok nemzetiségéből. Stóf várából származnak.” In: Kézay Simon: *Gesta Ungarorum*. Pest, 1862.
  35. Z.O. I. 154.
  36. Uo. 521.
  37. Uo. II. 173.
  38. Uo. II. 349.
  39. Uo. IV. 324.

40. Eszterházy levéltár, középkori oklevelek, 536. sz.
41. Z.O. III. 48.
42. Eszterházy levéltár, középkori oklevelek, 718. sz.
43. Györgyéní, i.m.
44. A báró Horváth család papi levéltára. Fasc.4.Nr.3.
45. Villa Wards: 1416. Z.O. VIII. 140. 1417: no. 142. Oppidum Varda, 1423: Z.O. VIII. 86. 1430: no. 430.
46. Gombos Ferenc Albin: Az 1437-ik évi parasztlázadás története. Kolozsvár, 1898.
47. Z.O. IX. 513.
48. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 46.
49. Uo. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 47.
50. Z.O. X. 10.
51. Szükségesnek látom ezt külön kiemelve hangsúlyozni, mert Szabolcs igen sok helyén a monográfiáirók által is átvett azon tévhit van elterjedve, hogy középkorból fennmaradt protestáns templomát „még a csehek” építették. Ez az általános hit teljes egészében téves. Szabolcs minden középkori temploma okmányyszerűleg kimutathatóan katolikus eredetű. A csehek Szabolcsban semmit sem építettek.
52. Z.O. X. 455. Az eredeti elveszett, ez egykoru másolatban maradt fenn a Várdai-család levéltárában. Érdekességként a szabadsalomlevél szövegét szabad magyar fordításban ideiktatjuk. „Mi István, Isten kegyelméből a római szent egyház áldozópap bíbornoka, a kalocsai és bácsi, kánonilag egyesített egyházak érseke, ugyanezen helyek örökös főispánja, a királyi felség legfőbb kancellárja stb. adjuk tudtára mindazoknak, akiket illet, hogy érdemes Kalmár János, Puló Benedek és Jobbágy István, a mi Várda városunknak esküdt polgárai, elébünk járul-

ván, azon város egész közönségének nevében személyesen előadták nekünk az ő elnyomattatásai, szolgálataik, zavartatásuk és kényelmetlenségeik pontokba szedett jegyzékét, mely oldalról azt bizonyították, hogy elnyomattatásukért a mi Várda városunk az elhagyatottságnak nagy kárát szenved, tudni illik ők maguk már csaknem a szegénység legvégső szükködésébe jutottak. Alázatosan könyörögtek hozzánk, hogy őket ezekből a bajokból emeljük fel és azt a várost és lakóit szabadságokkal és kiváltságokkal kegyesen felékesíteni méltóztassunk. Mi tehát annak a mi városunknak, ahonnan tudniillik mi és összes testvéreink és csaknem egész nemzetségünk elszaporodásunknak kezdetét vettük, elhagyatottságát, továbbá a lakosok ismert szegénységét, amit saját szemünkkel is láttunk, tekintetbe véve és leginkább sajnálva, népek sokaságával a várost felékesíteni és lakosai szükködésén és szegénységén a kegyesség orvosszerével segíteni akarván, annak összes és minden egyes polgárát, népeit s lakosait, mind a jelenkoriakat, mind azokat a halandókat is, akik mostantól más birtokokról oda összesereglenek, a nemes Katalin a néhai kiváló Várday Miklós ur és Hedvig, a néhai Várday László özvegyei, az én ángyaim és fiaik, az én testvéreim beleegyező akaratából és azonfelül az én érett megfontolásomból a mi testvéreink javainak jó állapotáról és gyarapodásáról is gondoskodni kívánván, hogy az alábbirt szabadságoknak, törvényeknek, rendelkezéseknek és kiváltságoknak, melyeket mi pontokba rendeztünk, a lakosok nyugalomban örvendezzenek, viruljanak és békésen dolgozzanak megállapítottuk és rendeltük.

Mert többnyire a saját hasznukat néző várnagyok és tisztek dölgyössége és féktelensége által nagyon sok zavarás és gonosztett keletkezhetik, hogy a lakosok és népek között igazság legyen, azért rendeljük, hogy annak a helynek

várnagyai és tisztjei közül senki a polgárokkal és azok dolgaival ezentúl akármit is rendelkezhesen, sem pedig valakit közülük, a lakosok és saját szolgálk közül akármely cselekedetért, büntetért, botrányért s kicsapongásért elítélni vagy a bíróságnak bepanaszolni, bírságokat vagy bármely hasonló fizetségeket a büntetésből magának követelni és eltulajdonítani ne merjen; ilyen ügyeket a városnak maga a közösség által közösen és egyező akarattal időnként választott bírāja, úgy mint más szabad városokban szokás, esküdt polgáraival együtt megvizsgálni és elintézni, a teljesített fizetségeket nyugtatni, az adóságokat megítélni, a bírságok mennyiségét és a büntetések nagyságát kimérni, elrendezni és végrehajtani csak maga a bíró tehesse; annak kinyilvánításával, hogy az ügyesbajos emberek közül valaki ha a bíróval és az esküdtek ítéletével megelégedni nem akar, úgy az ő ügyét a kivizsgálás és jobb megítélés végett az ő földesuraihoz jogosan és szabadon vihesse, és a mi városunk bírāja és segédei az ítéletet az ő véleményük és döntésük szerint hajtsa végre. Különben pedig: szolgálatot tenni és a várhoz virrasztókat adni vagy megváltást fizetni semmi időben ne legyenek kötelezve, kivéve, míg nevezett várunk munkálatai teljesen befejeződnek. A tűzhöz szükséges fákat saját kocslikon vinni és vitetni tartoznak.

Elrendeljük, hogy abban a Várda városban tartani szokott heti piacok vagy évenkénti vásárok, a polgároknak, népeknek és az ő közösségüknek szabadon megengedtesenek és nem akarjuk, hogy az ő saját boraik közösen, vagy megosztva azokon a heti és éves vásárokon az említett urnők, a mi sógórőnk és az ő földesuraik, tudniillik a mi testvéreink borkimérése által visszatartas-

sanak és egyedül az ő boraik méressenek és ne sajátjuk, hanem az ő uraik bora adassék el; a kivülalakók pedig, tudniillik annak a helynek a lakói, saját házaikon kívül az utcán és kocsikon vagy asztalokon bort mérni és kocsmázni a bíró tudta és engedélye nélkül boraik elvesztésének terhe alatt sose merjenek. A hetipiacok és vásárok szabadságának megsértéseit pedig egyedül a bíró és az ő említett esküdt polgárai tartoznak megvizsgálni és az innen előkerülő adókat a város régi szokása szerint behajtani és felosztani. Parancsoljuk azonkívül, hogy az az adó és jövedelem, amelyeket évenként földesuraiknak fizetni kötelesek, évenként fizetessenek fentírt néhai Várday Miklós megállapítása és elrendelése alapján, tudniillik az aratásokon a gabonát és más magok beszolgáltatásában, valamint az uraknak személyesen és házuk körül teendő szolgálatban a régi szokás tartassék meg, s ezen felül többnek szolgáltatására nem kényszeríthetők. Elrendeljük, hogy az előbb írt jobbágyságok és lakosok közül bárki, aki tizedköteles dísznókat bír, minden tíz dísznóból csak egyet köteles adni, s a fennmaradó töredékek után dísznót adni sohase köteles. Végezetül rendeljük, hogy ha valaki azon város jobbágyságai és lakosai közül házakat, szőlőket vagy más örökös dolgokat abban a mi városunkban mostantól eladna vagy venne, mostantól ilyen eladások vagy vételek csak annak a városnak a pecsétje alatt oklevelekkel végeztessenek, másként azokat hiába fogják birtokolni.

Amely minden előbbírottaknak biztonságául és megerősítéséül jelen levelünket a mi függő gyűrűs pecsétünkkel megerősítvén, ezeknek a polgároknak és az egész közönségnek örökös hasznára kiadatni rendeljük. Kelt Bácsón, Letare vásárnapján, az Ur ezernégyszázhatvan-nyolcadik esztendejében."

53. Fraknói Vilmos: Adalékok az 1514-ik évi pórlázadás történetéhez. In: Századok 1872. évf. 431.
54. Márki Sándor: Dózsa György forradalma. Bp. 1883. 106. 128.
55. Számítás az urbárikális összeírás alapján. Az összeírást lásd: Z.O. XII. Függelék.

A KISVÁRDAI VÁR A KÖZÉPKORBAN

Kisvárdra történetében, amint az évszázadokban mind mélyebbre haladunk, leghamarabb burkolózik homályba a kisvárdai vár multja. Okleveles adat a XIV. század második felét megelőzően nem lelhető fel, sehol semmi utalás, amely megvilágosítaná a helyzetet. A vár fennmaradt romjai sem árulnak el semmit, s a XVIII. század földesurai, akik a kuruc korban még szerepet játszó erősséget szétborták, ugyancsak alapos munkát végeztek, hogy 1827-ben már közbirtokossági határozattal kellett kimondani a vár fennálló falának védelmét.¹ A falon kívül eltakarítottak mindent, s a vár területét valósággal intézményesen „bányászták” úgy, hogy ma a kutató már csak véletlenül akadhat valami törmelékre.

Pedig a vár maga olyan régi, mint maga a városa. Sőt azt hisszük, s ezt az ásatások véleményünk szerint kétséget kizáróan igazolnák is, hogy az ember első telepe Kisvárdra határában maga a vár mai formájának alapul szolgáló egykori földvár sáncain belül feküdt. Hogy ezt az állításunkat beigazolhassuk, vessünk egy pillatást most a várromra és környékére, és annak ma fennálló formájára.

A várrom ma a várostól északnyugatra, sík tőzeges, itt-ott mocsaras területből szemmel láthatóan mesterséges eredetű, pár méter magasságra kiemelkedő, hatszögű, le-tompult idomu, csillagformájú dombon épült. A mintegy öt katasztrális hold területű domb belsőjében I alakú, és csaknem a domb körüli terület szintjéig lemélyedő területrészt találunk. A dombtól délnyugati irányban pedig nagyobb, természetesebb eredetű, a környező szint fölé 1/2-1 méterrel kiemelkedő domborulatot találunk. A vár-domb mesterséges eredete kétségtelen. Nem hordalék, mint

a város délkeleti részeinek pleisztocén eredetű /óallí-
viális óholocén/ homokdombja: a környező szint mélysé-
gig leásva, a várdombon aranyárga folyamhomok bukkan
elő. Emberi munkára mutatnak a domb talajából előkerülő
kő, téglá, korhadt fadarabok, csontok. Azt azonban, hogy
a dombnak a középkor végén tul visszamenő eredetet tu-
lajdonítsunk, kizárta annak formája, mely a XVI. század
hadviselésére mutató csillagsánc elkopott alakját mu-
tatta.

Nem engedett régíbb eredetre gondolnunk az a kü-
rűlmény sem, hogy a vár területéről prehisztorikus le-
let hosszú időkig nem került elő, s ma is mindössze egy
átfurt kő hálónéhezék² az, amit a vár közvetlen közel-
ségéből feltalálhattunk.

Igaz, hogy est legnagyobb részt az eddig szórva-
nyosan megkísérelt ásatások elégtelenségének, mááréssz
pedig annak tulajdoníthatjuk, hogy ezek kizárólag a vár-
épület alapfalainak feltalálására irányultak, és nem é-
rintették a várdomb azon részeit, ahol ily prehisztori-
kus leletek sejtethők.

Kisvárdá várának és közvetlen környékének a XVI.
század derekáról származó rajza azonban teljes mérték-
ben jogosulttá teszi azon állításunkat, mely szerint a
kisvárdai vár a középkorban egy óskori földvár sáncai
közé épült. A török elleni védővonal kiépítésén dolgozó
udvar kiküldött mérnöke ugyanis fölvette a vár akkori
alaprajzát, és a meglévő alapok közé odatervezett egy
korának jobban megfelelő sáncöltést. Nos, ez a XVI.
századbéli tervezet teljesen azonos a vársáncok mai hat-
szegletű csillágídomával, s ezek mögöl a vonalak mögöl
a XVI. században még fennálló formákként teljes pontos-
sággal élénk bukkan egy prehisztorikus földvár alapraj-
za.

Szabálytalan, kissé elnyult köréánc vonalait mutatja a rajz, amelynek belső mélyedésében trapezoid formájú újabb dombocskát emeltek, sövénykerítések közé és ezen a belső dombocskán épült a középkori vár. A köréáncon kívül még egy kis töltés körítette a várat, amelynek délnyugati oldalától pár méternyire fekszik a már említett természetes emelkedés, kétségtelenül a mocsárban álló földvár lakóinak temetkezőhelye.³

Olyannyira tipikus formák ezek, hogy egy percre sem hagynak kétséget aziránt, miszerint tényleg egy prehisztórikus földvár egykori fennállásáról van szó, mely földvár sáncait használta fel azután a középkor magyarsága a maga céljaira, majd új várának külső védműveiként. Kiszáradva neve - mint kifejtettük - a szentistváni Magyarország védővonalának egyik erősségét jelenti: ez az erősség védműveket feltételez, s minthogy a mai téglavár akkor nem állhatott, s minthogy a kővárnak semmi nyoma, kétségtelen, hogy ez a védőmű csak földvár lehetett, amilyeneket a magyarság első századaiban igen sűrűn felhasznált.

Hogy ez a földvár meddig maradt meg pusztán földvárnak, s mikor kezdtek el beépíteni állandó jellegű épületekkel, arra nem rendelkezünk adatokkal. Wagner,⁴ Budai Ferenc,⁵ és nyomukban Kagy Iván⁶ az 1357-ben elhalt Várdai Jánosról írják, hogy „újította és bővítette” a kisvárdai várat. Eszerint a földsáncokon kívül az állandó felülépítményekből álló vár a XIV. század közepe táján már megvolt. Bizonyára ebben a várban voltak elhelyezve a Mária királynő 1393-i privilégiuma által megkövetelt börtönök s kincskamrák, és itt lehetett a vesztőhely is.

Széles környéknek ez lehetett a legnagyobb erőssége, ha 1452-ben a leleszi konvent saját birtokaira vonatkozó okleveleit, papi és oltárdíszzeit s iltőzékeit a békétlen

idők miatt megőrzés végett a kisvárdai várban helyezte el.⁷ Várnagyát is megismerjük ez időből: 1451. december 13-án a leleszi konvent előtt urai képviselőjében Gergely „castellanus castelli de Kyswarda” jár el.⁸

A vár azonban az egész hadrendszer átalakulván, meglehetősen elavulhatott, mert a Várdai-család legkimagaslóbb tagja, István kalocsai bíborosérsek, messzetelelő szemével a család legfontosabb érdekében a vár újjáépítését, s a kor színvonalán is komoly, ellenállásra képes erősségévé fejlesztését ismerte föl.

Kétségtelenül fő része volt ebben a török veszedelemnek, amely ebben a században egyre erősödő lángjaival már a magyar birodalom déli határait nyaldosta. A diplomata-érsek, Mátyás király főkancellárja, a renaissance-idők magyarországi visszénye mögött meglátta a leselkedő veszedelmeket Mátyás világhatalma mögött: két helyen is várépítésbe kezd. Engedélyt kér és kap a királytól, hogy érseki székhelyén, Bácsón várat építsen, s családja kisvárdai várát is teljes lendülettel építi újjá. Első nyomát ennek az elhatározásnak egy 1457-ben unokaöccséhez, Várdai Miklóshoz írt levele mutatja. Mielőbb várak építéséhez szeretne kezdeni, de az adósságok miatt, melyeket szükségében felvett, pénzét oda kénytelen fordítani. Egyébként várnagyot is küld Kisvárdára, az általa kinevezett Swardát.⁹

Nyolc esztendőre volt szükség, míg végre megvalósulhatott az érsek terve. Ezalatt a nyolc év alatt is állandó gondját képezi Kisvárdra vára. Állandóan katonákat küld a várba és unokaöccsét komoly levelekben ösztökéli, hogy tartsa együtt a vár népét, gondoskodik, ahogy a legjobbnak látja a fizetésükről, amelyeket ő, az érsek magára vállalt, s amelyet meg is fog

küldeni.¹⁰ Leveleiben rövid hiráddal felrémlik a török veszedelem, mikor írja, hogy Kevi várát elfoglalták, és Titel mellett táboroznak.¹¹

Végre, 1465-ben sor kerülhet régi tervére. Kisvárdán ekkor a család özvegyen maradt két asszonya, Várdai Miklósné Perényi Katalin és a dögei kuriáján Várdai Lászlóné Agárdi Tőke Hedvig laktak gyermekeikkel. Az állandó viszályban lévő két család közül az érsekhez Katalin asszony és gyermekei állottak közelebb, s ritka eset az, amikor a dögeiekről is megemlékezik, bár mindig igazságosságra törekedett a rokonok viszályában.

Mikor végül 1465 tavaszán valóra válthatja a régi terveit, az asszonyi vezetés szükségessé teszi, hogy familiárisai által intézkedjék. Áprilisban Kisvárdára küldi Sztrithy László nevű familiárisát, utasításokat küldvén, hogy kerestessenek általa téglarakó és mészégető mestereket. Ugy látszik, az asszonyok nem nagyon siettek a dologgal, mert az érsek május 11-én Kérchy László familiáris által küldött levelében megismétli, hogy vagy Kassán, vagy máshol, ahol találhatók, kőműveseket s mészégetőket keressenek, hogy egész nyáron dolgozhassanak. Az érsek pénzt nem küld, hanem azt írja, hogy száz aranyfórintot fordítsanak a munkákra, amit majd megküld nekik, de most nincs a kezénél a pénze. Utasítást ad egyúttal levéltári és kincstári helyiség építésére: „s kérünk beneteket, hogy azt földdel úgy határoljátok el, hogy ha megessenék, isten mentsen, hogy az a ház leég, dolgaitok s kiváltságleveleitek abban akadály és kár nélkül fennmaradjanak, amiért is akarjuk, hogy ezentul az említett leveleket és más kiváltságaitokat is nagyobb biztonságban a fentírt házban tartsátok.”¹²

Az asszonyok minden bizonnyal sürgethették a pénzt,

mert az érsek május 23-án Budáról, ahol akkor tartózkodott, Katalin asszony levélvivője által száz aranyfontot küld asszal, hogy ebből téglát és meszt készíttessenek. Az özvegy valószínűleg monostori kastélyában tartózkodott, mert az érsek egy familiárisnak az építkezéshez való küldését sürgeti, aki állandóan szorgalmaztassa a munkásokat: ezen a nyáron el kell készülni a tégláknak, a mésznek, hogy a jövő nyáron mindenképpen az építkezéshez kezdjenek. „Ti pedig vigyázzatok, ne hogy a küldött pénz haszontalanul szétszórassék: mert ez a házépítés a ti fiaitok és utódaitok hasznára szolgál, az enyém csak a költséggé lesz... mert ha azokat a munkákat nem szorgalmazzatok, tudjátok meg, hogy többé semmi gondot azok építésére nem fordítunk. Annak okáért ismét kérünk benneteket, hogy mindenképpen siessetek és fogjatok hozzá a munkához, hogy kész téglák és mész még ezen a nyáron legyenek.”¹³

Szeptember 2-án kelt levelében arról értesíti Katalin és Hedvig asszonyokat, hogy bár a király minden nemeset katonaküldésre kötelezett, neki sikerült elérni azt, hogy az ő hirtokairól a katona állítást elengedte a király. „Azért azt a pénzt, melyet ily módon javaitokról a fentírt állítandó fegyveresekre kellett volna adnotok, hasznosabb és jobb lesz, ha a vár építésére adjátok, amely mind nektek, mind a ti minden örököseiteknek és utódaitoknak örökös és közös öröksége lesz. Amiért is íme küldjük hozzátok azt a mi emberünket, akinek kezéhez a pénzt adjátok, aki is az említett várnak munkált és magát az építést is vezetni fogja, amint mi utasítottuk: miért is másként ne cselekedjete, minthogy azt a pénzt neki adjátok... Egyébként a sórából vegyettek tizenkét szekeret egyenkint négy ökörrrel, akik egész

télen át hordják a szükségeseket és a meszet az említett vár építésére." Ez utasításokkal ellátva küldi Várdára Kérchy László és Szilágyi Gergely familiárisait.¹⁴

A munka folyt. Az érsek erőlyes fellépése megtette a magáét. Az asszonyok kezdtek több kedvet mutatni a várépítés irányában, és már Várdai Miklósné maga kért familiárisokat nagybátyjától, hogy az építkezést szorgalmazzák. Az érsek azonban nem látta szükségét újabb embereknek, hanem a Várdán lévő familiárisaihoz és a kisvárdai főespereshez utasította.¹⁵ Ekkor kapcsolódhatott be, az érsek személyére való tekintettel bizonyára szívesen, a Várdai birtokok vezetésébe Demeter kisvárdai plébános, Borsovai főesperes, aki végül már provizori, udvarbirói teendőket is végez urnóinek.

A következő évekből ily részletes adataink a vár építéséről nincsenek. 1466. január 14-én írja az érsek, hogy Sztrithy László és más familiárisok tartózkodjanak állandóan Várdán és a kastélyt ne hagyják üresen.¹⁶ Ugy látszik, Katalin asszony a telet is a kedvelt lakhelyén, Monostoron töltötte.

Az építkezés még 1468-ban sem volt befejezve: erre mutat a város ez évből való szabadalomlevelének az a mondata, hogy a polgárság a várszolgálat alól fel van ugyan mentve, de kivéve mégis azt az időt, amíg a munka teljesen be nem fejeződik a várban.

Ugyanez év július 16-án újabb levélben korholja az érsek Katalin asszonyt: „Eléggé csodálkozunk és nem szívesen halljuk, hogy a vár munkája ezen a nyáron nyugszik: bizonyosan tudjátok, hogy azt nem magunkért, kik arra nem szorulunk rá, hanem fiaitokért és az ő javaiknak fenntartásáért csináljuk és munkáljuk, miért is kérünk, hogy amennyire lehet, azt a munkát sürgessétek, nehogy az oly jó idők, mint a múltban, kárba vesszenek.”¹⁸

Szeptember 4-én teljes értesítést kér a munka állásáról,¹⁹ s a következő év tavaszán /1469. márc. 13./ újra sürgeti az építkezést. Pénze ugyan nincs, de szerezzenek valahonnan száz aranyforintot, és ő azt meg fogja téríteni.

1470-re már valamennyire elkészült a vár, bár még ekkor is folytatták a munkát. Egyes részei mindenesetre készen állottak: ezt mutatják azok a fegyverek, felszerelési tárgyak, melyeket az érsek Várdai Miklós özvegyének és fiainak küldött.²⁰ De ezt mutatják annak a számadástöredéknek adatai is, mely kardok és más vassíclék bevásárlásáról szól.²¹

Még mindig hordják a téglát Királyhelmeccről, amelyet ott egyenesen a vár építkezéseire fejtenek. A téglát a helyszínen égetik, s július 10-én a kemencéből a téglát kiszedő öt munkás fejenként négy-négy dénárt kap. Ugyanakkor azonban fegyvereket szerez be, javíttatja a kulcsokat, amik már egy készen álló várat mutatnak.²²

Ebben az évtizedben el is készült a vár. Az évtized végén Várdai Miklós fiai már kezdték terhesnek is érezni a vár fenntartási költségeit, amelyek az érsek halála óta „plus quam mille florenos auri”, több mint ezer arany forintra rugtak. Mátyás és ifjabb Miklós ezért 1479-ben László nagybátyjuk fiait, Andrást, Jánost és Lászlót a leleszi konvent előtt beperelték, mivel a vár az érsek halála után egyenlő jogon rájuk szállott, annak fenntartási költségeihez járuljanak hozzá, a vár felét vegyék birtokukba, s a virrasztás és az őrség felől pedig egyenlő akarattal gondoskodjanak.²³ A per kimeneteléről nem tudunk, annyi valószínű, hogy ez csak egy láncszeme lehetett a két rokonsalád közt még a következő évtizedben is folyt sok évtizedes pereskedés.

A következő évtizedek során a vár sorsáról adattal nem rendelkezünk. Valószínű, hogy az örökösök nem nagy gondot viselhettek rá, a kezükben sokat veszíthetett az erejéből a hadi alkalmasságából. Erre mutat az, hogy Várdai Ferenc váci, majd erdélyi püspök, aki a XIV. század második és harmadik évtizedében a családban István érsek szerepét átveszi, 1516. december 11-én János testvéréhez írja levelében, hogy régi gondja lévén Várda várának reparálása, most végre is hajtja, ami gonddal és pénzzel jár: ezért várdai jószágai kezelésére Borotnay Jánost küldi Kisvárdára.²⁴

Ugy látszik, hogy ebből a szándékból ekkor nem lett valóság, mert 1521. november 5-én Gyula^{*} várából János testvéréhez azt írja a püspök, hogy a várat fából végezzé be, mert megeshetik, hogy ezzel elejét veszi a vár elfoglalásának. Ugyanakkor figyelmezteti, hogy ágyukról és puskákról, puskaorról is gondoskodják.²⁵ Két évre rá pedig, 1523. november 21-én a vár officiátusát Ujhelyi Gáspár diákra ruházza, oly feltétellel, hogy ő is, vicecastellainusai is a várat a püspök életében senki más kezére nem adhatják, halála esetén pedig Imre öccsének kötelesek átadni: ha pedig Imre halna el előbb, akkor János, Mihály és Ambrus testvéreinek közösen adandó át a vár a püspök végrendelete végrehajtóinak jelenlétében.²⁶

Ami most már a középkori vár valószínű képét illeti, a romok sajátosságaiból, egy-két adatból és későbbi korok leírásából az körülbelül a következő képet mutatta: az óskori földvár köráncának belsejében valószínűen 15-20 méter széles vízzel telt mélyedés választotta el az erősített körsánctól a vár sövénykerítéssel erősített azon dombját, amelyre alighanem felvonóhídon át lehetett

* Elírás lehet. Vagy Gyulafehérvárról, vagy Gyaluról van szó. A püspök mindkét helyről keltezett levelével találkozunk.

jutni. A hatalmas gerendákkal tartott palánkon belül a palánkvár védőinek rendelkezésére mintegy 6-8 méteres tér állott, ezen belül épült a kővár.

A kővár és a palánk kapuja, s a felvonóhid is észak-északnyugati irányban nyílt. A kapu mindkét oldalán egy-egy kör alakú bástyatorony foglalt helyet. A keleti toronyból nyílt a Szt. Zsigmondnak szentelt kápolna ajtaja, melyet valószínűen az 1513-ban elhalt Várdai Zsigmond emlékére alapították.²⁷ A vár udvarát északi oldalán a kapu mellett épület, keleti oldalán ugyancsak épületek, nyugati oldalán pedig egy hatalmas kőfal szegélyezte. A téglány* alakú belső várudvar déli oldalát a tulajdonképpeni főépület, a romjaiban ma is fennálló palota zárta. A palota téglány alakú egyemeletes épület volt, hosszabb oldalával kelet-nyugati irányu. Mindkét végén szervesen csatlakozott hozzá a vele egy egészet képező keleti és nyugati kétemeletes, négyzet alakú torony, melyek egyike még teljesen fennáll. A toronyban emeletenként egy-egy, a középső részen három-három helyiség volt. Az egész palota és a melléképületek jó része is alá volt pincézve. A pincék dongaboltozatúak voltak, a többi helyiségek ugyancsak dongaboltozatú, itt-ott gótikus nyomokat mutatnak. Az épület alapja kő, falai téglából épültek. A boltozathoz külön lapos téglákat égettek. A vizes talaj ellen-súlyozásul az alapot több helyen sűrűn egymás mellé leverte cölöpökre, ún. pilótákra rakták.²⁸ A falakat igen erős mésztartalmú vakolattal kötötték. A padlózat mázas téglából állhatott.²⁹

A helyiségek számára jellemző, hogy 1470-ben Demeter esperes, a vár gondnoka 36 kulcsot javíttatott,

* téglalap

holott ekkor még nem is volt készen a vár.³⁰

Katonaságot ebben a korban alig tarthattak a várban. Tudjuk, hogy István érseknek levélben kellett inteni sógornőjét, hogy a várat ne hagyja üresen. 1470-ben az urnó távollétében az udvarban a gazdasági cselédeken kívül két familiáris, Demeter esperes s ezek egy-egy szolgája lakott.³¹ Öröket és virrasztókat a jobbágy város lakossága szolgáltatott, ami alól mentességet is igyekeztek szerezni. Valami katonaság mégis lehetett a várban, mert 1470-ben a „Zsoldos”-nak két kengyelvasat vesznek, a „lovasoknak XII. sengh.”...nyit valamiből s egy kardot is vesznek 8 dénárért.³²

István érsek nagy műve, a családtagok által értetlenül nézett kisvárdai vár a korszak végére úgy, ahogy készen állott. A jövőbelátó nagy államférfi gondolkozását sajnos, nagyon is igazolta a vérben-vasban beköszönő újkor.

Jegyzetek

1. Kisvárdai város levéltára. Közbiirt. jzókve. I. köt.
2. A szerző gyűjtése. Kisvárdai község tulajdonában.
3. Remélhetőleg ezt a kíváncsi ásatások hamarosan tisztázzák.
4. Wagner: Colletanea. Bo. 1802. Decas II. 72.
5. Budai: Polgári Lexikon. Nagyvárad, 1805. III. 680.
6. Nagy Iván: Magyarország családi czimerekkel. Pest, 1865. XII. 54.
7. Z.O.
8. Z.O. IX. 304.

9. Z.O. IX. 542.
10. Z.O. X. 120.
11. Z.O.
12. Z.O. X. 339.
13. Z.O. XII. 284.
14. Z.O. X. 347.
15. Z.O. X. 351.
16. Z.O. X. 363.
17. Z.O. X. 445.
18. Z.O. X. 459.
19. Z.O. X. 463.
20. Z.O. XI. 65.
21. Z.O. XI. 78.
22. Z.O. XII. 292-294.
23. Z.O. XI.
24. Zsélyi levéltárból Dr. Lukács közlése: Ap. 478.
25. Eszterházy levéltár...
26. Zsélyi levéltárból Dr. Lukács közlése: Ap. 494.
27. Kisvárdai római egyház anyakönyve.
28. A szerző megfigyelése a felásott várfalak alatt.
Ezen a vidéken nem volt szokatlan építkezési mód.
29. A várdomb földjében több ilyen zöldmázás, közel négyzetformájú lapos téglát talált a szerző, melyek most Kisvárdai község gyűjteményében vannak. Különösen érdekes kandallócsempék kerültek elő a talajból, melyek azonban inkább a XVI. század második felére mutatnak, s ezért ott tárgyaljuk, - bár némelyik középkori eredete nem kizárt.
30. Z.O. XII. 292. 294.

31. Z.O. XI. 73.

32. Z.O. XI. 78.

KISVÁRDA KÖZÉPKORI EGYHÁZTÖRTÉNETE

Hogy Szent László templomát megelőzően milyen templom és milyen egyház állott Kisvárdán, arról megállapítani bármilyen keveset is, teljességgel lehetetlen. A Szent István-féle védelmi rendszerben - mint már kifejtettük - Kisvárdá fontos szerepet töltött be, s bizonyos, hogy egyházzal és templommal is rendelkezett. Az is bizonyos, hogy temploma vagy kápolnája nem felelt meg a szükségleteknek, s ez is vezethette a szent királyt, midőn hálátemplomának helyéül Kisvárdát választotta.

A templom helye minden bizonnyal a várat körülölelő mocsarak felé néző legnyugatibb emelkedésen volt, ott ahol a római katolikus templom ma is áll. Sajnos, az épületnek meglévő nyomai ma már nem mutathatók ki, ha csak az Ipolyi Arnold által¹ a templom udvarán 1870-ben látott s általa románkorinak minősített kőfaragványokat nem tekintjük annak.² Kőből, fából vagy más anyagból épült, azt nem tudjuk. Kőre látszanak mutatni a fent említett kőfaragványok, viszont a vidéken kő csak nagy távolságban található. Téglából abban a korban nálunk nem építettek, fa viszont igen nagy bőségben volt akkor még vidékünkön. Tehát ha a templom fából épült, ez megmagyarázza teljes pusztulását is. A templom alatt az épület mai formájába be nem illeszthető vastag téglalapfalakat találtunk, melyekről nem lehetetlen föltenni, hogy egy korábbi templom alapfalai lehettek.

Akármiyen is volt Szent László temploma, az nagyon valószínű, hogy a tatárjárást törölte el a föld színéről. Alig jó félszázaddal később már igen előkelő helyzetben találkozunk, egykoru forrásban akkor először, a kisvárdai egyházzal. Paulus De Varda et Caradus vicarius eiusdem,

parochialis sacerdes, ugyanis több környéki pappal együtt 1317. február 3-án egy Kisvárdán kelt oklevélben a rájuk bízott peres ügyben bizonytságot tesznek.³ A semmi adatot meg nem őrzött mult mélyébe enged egy sokat meglátó pillantást vetnünk ez a pár név: Imre, 1317-ben a várdai Pál plébánosnak vicarius, káplánja volt, Konrád, akivel és a környék többi papjával együtt Kisvárdán ténykednek egy rájuk bízott ügyben. Fejlett, nagy egyház lehetett a kisvárdai, ha már ekkor külön káplánra volt szükség, és tekintélye is volt, ha a környék papjai ide gyűltek ténykedni. A XIV. század folyamán többnyire a kisvárdai plébános viselte a borsovai alesperes, olykor a főesperes tisztét, amely esperesség területe kiterjedt a már akkor Szabolcs-megyéhez tartozó azon felsőszabolcsi községekre is, amelyek eredetileg a borsovai várispánsághoz tartoztak, és amelyekről már részletesebben szoltunk.

A város lakosságának szaporodtával, s talán a régi, minden bizonnyal már nem a Szent László-féle, hanem a tártárjárás után épített újabb templom avultával a XIV. században épülhetett az a gótikus elemekkel díszített templom, amelynek egyes részei és díszítményei máig is fennállanak. Ennek építésére, időpontjára semmi egykoru adatunk nincs. A Várdaiak levéltára semmit magáról az egyháztól nem tartott fenn, s csak a római katolikus egyháznak a XVIII. század elején kezdett anyakönyvének azon historiai feljegyzéseire vagyunk utalva, amelyeket Fejér János kisvárdai plébános az 1717. évben „partin ex Matricula Antiqua, partin ex aliquibus a parte netatis, partim in Quidtiena experientia” összerótt.⁴ Ez a Matricula antiqua azonban csak 1666-ból ered, amikor is Mocsonaky Lukács plébános bizonyos dolgokat „initie Matricula minaris, quas solus incepit” feljegyzett „ex Matricula majeri inserere

sui minori" iam maior eplete et atiquata. Fejér János ezt a kisebb anyakönyvet kaphatta csak kézhez, mert a több század anyagát tartalmazó nagy anyakönyvet a Thököly-felkelés alatt a protestánsok megsemmisítették.⁵ Ezek a Fejér-féle feljegyzések tartalmaznak a XIV. századi templomépítésről is adatokat, amelyeknek azonban történelmi hitelt nehezen tulajdoníthatunk. A Szent László építette templomot ezek szerint a templomban 1435-ben eltemetett Várdai Péter „quaester alias Thesaurarius regius” csaknem királyi bőkezűséggel növelte.⁶ A Nagy Gábor által fenntartott és általunk már idézett templomi felirat is ugyanezt mondja azzal, hogy „Petrus Quaester” mellett még kisvárdai „Paulus”-ról is tud, mint a templom növelőiről.⁷ Györgyvári viszont kis füzetében⁸ egy felírást említ, mely a „templom legnagyobb, legmagasabb ivboltján” olvasható volt: „Petrus Quaester 1402.”⁹

Hogy a Péter és Pál nevek honnan kerültek bele a templom törtérijába, izgató és mindmáig megoldhatatlan kérdés.* A kisvárdai Várdai Pállal nem találkozunk. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a források a XIV. században a kisvárdai templomot szent Péter és Pál egyházának mondják,¹⁰ akkor azt kell hinnünk, hogy ebből a tényből fejlődött téves adatról lehet szó. Mégsem nyugodhatunk meg ebben a hitben, mert Várdai Péter és Pál igenis éltek, ha a kisvárdai Várdai családdal összeköttetésük nem is állott fenn, sőt a geneológusok két-két Várdai Péterről és Pálról is tudnak. Az egyik Péter és Pál testvérek voltak, Pál Esztergom megyei pap, földvári apátur, aki korán elhalt, Péter humanista műveltségű főpap, 1481-től kalocsa i érsek, akit Mátyás király 1486-ban valami hibáért ár-

* Lásd Németh Péter i.m.

va várába záratott. Ez a Péter árva gyermek volt, és a nagyváradai püspök neveltette. Hogy neve Kisvárdához fűződik-e, vagy nevelőapja székhelyéről a Várdai név torzítása-e, nem tudjuk.* A másik Várdai Pál a XVI. század elején élt, egri püspök, majd esztergomi érsek, Szapolyai Jánost ő választatja királlyá, majd Ferdinándhoz állva, a királyi Magyarország helytartója lesz. Az ő rokonságában szerepel Péter, akiről többet nem tudunk. A kisvárdai Várdai családdal kapcsolata nincs, a címere is más.¹¹

Mindezek a Várdaiak, hacsak nem Kisvárdáról elszármazott felemelkedett jobbágyfiak, semmi kapcsolatban nincsenek Kisvárdával. Minthogy azonban ily kapcsolatnak szorgos kutatással sem jöttünk nyomára, a hagyománynak Péterre és Pálra vonatkozó részét tévedésnek kell tekintenünk. Marad tehát annyi, hogy a templom a XV. században megújódott. Ipolyi is erre a korra, helyesebben a XV. század végére teszi a meglévő épület legrégibb részeinek eredetét,¹² s erre utal a XV. század második felében épült várnak és templomnak azonos építésmódja: az ún. szentesi kőnek az alapozáshoz használata és a téglafalazat módja. A nagy fénnnyel újjáépült templom mégsem épülhetett nemesebb anyagból, mert a síkság kőhiánya tégláépítkezésre utalta az építőket s az természetes, hogy a nehezebb anyag sokat elvett a gótikus építkezés könnyed szépségéből. A lényegében ma is fennmaradt szentélyrészletből következtethetünk az egészre. Egyhajós, vastag téglafalazású templom volt, téglából épült súlyos támasztópillérekkel. A pillérek közti falsíkokban aránylag ablaknyílások, hosszirányban osztatlan keretből és felső csipkézésből álló, ma már összetöredezett, csucsívben záruló kőfaragványu mérmű-

* Lászlóffy Csaba: Apokrif. Bukarest, 1979.

vekkal, melyek minden ablakon mások. A szentélyt a hat-
szög három oldala zárta, az oldalfalakra derékszögben
szárló hátsó felsíken az oltár fölött kerek, mérműves
ablakkal. A szentély belsejében a boltívek vállainál
faragott támfeljekeken nyugodott a boltozat, s közülük hat
támkó ma is megvan félig bevakolt állapotban. Amennyire
kivehető, az apostolok és a boldogságos szűz főszobraikat
ábrázolják. A boltozat ma már nincs meg. Az 1564-i Iza-
bella-féle várostrom alkalmával lerombolódt, helyette
nehéz, örmotlan téglaboltozattal a régi, magas boltozat
alatt mintegy méternyire újra boltozták a templomot. Ma
már a hajó sem a régi. A templom eredeti hosszúságát nem
tudjuk, szélessége ...méter volt. Freskókról, szobrok-
ról nem tudunk. A XVII. században említés történik egy
kivont pallosu Szent Mihály szoborról.¹³ Hogy ez közép-
kori eredetű lenne, nem tudjuk.

A megmaradt középkori nyomokból kétségtelen, hogy
a kisvárdai templom a környék legszebb és legnagyobb
temploma lehetett, művészi szobrászmunkákkal, és minden
bizonytal fényes belső berendezéssel, melyből - a val-
lásháboruk állandó dúlásainak következtében - semmi sem
maradt fenn korunkra.

A templom körül - középkori szokás szerint - te-
mető volt. Báthori János ebben a temetőben verte meg
Várdai Domokos Barha Péter nevű jobbágját 1383-ban, mint
azt a leleszi konvent Erzsébet királynénak jelenti.¹⁴ A
középkori templom tornyának nyoma nincs. Nem tudjuk, 6
vagy 4 szögletű építmény volt-e, azt sem tudjuk hány
harangja volt. Várdai Miklós 1446. július 13-án kelt
végrendeletében az egyház harangjára 25 arany forintot
hagyományozott.¹⁵ Az összeg igen tekintélyes volt abban
az időben, hiszen 1448-ban a Ferrarában tanuló Várdai
István Kisvárdára küldött levelét vívó küldönc az utat

Ferraratól Kisvárdáig és vissza hat forintért tett. ¹⁶

A templom környéke hamarosan a fejlődő város magva lett, Kápolna-utcának, másképp Szent László utcájának hívják, itt tartják a vásárokat, sőt V. László egyenesen ehhez az utcához kötötte adományoz vásárjogot Várdai Istvánnak 1453-ban. ¹⁷

Plébániaházról nem tudunk. A XVI. század elején kapja meg az egyház Várdai László kisvárdai házáat, a mai zárdaépület helyén, azzal a kötelezettséggel, hogy az 1516-ban fiatalon elhunyt Várdai Zsigmondért havonta hány misét kell a plébánosnak mondania. ¹⁸ Kegyszerekben, klenódiumokban bővelkedett az egyház. Egy elrabolt ezüst kehely visszaszerzéséről tudunk 1358-ból. ¹⁹ Tudjuk azt is, hogy Tamás és Bálint papok 1424-ben keresetet indítottak János, várdai plébános ellen, aki elődje, Lukács plébános az ő testvérük halála után a plébániához tartozó klenódiumot megtartotta, s mint örökséget, nem adta ki nekik. ²⁰ A perben a klenódiumok az egyháznak jutottak. ²¹

Szép jövedelmet is jelentett a kisvárdai plébánia. Az 1332-37. évekből fennmaradt pápai tizedszedői lajstromokban három éven át szerepel Kisvárdá. Az első évben 1333-ban István várdai alesperes 10 garas tizedet fizetett akkor, amikor a kállói pap 11, a kemecsei 6, a szoboszlói 5, a karászi 6, a litkei 4, a pátrohai 3, az ófehértói 6 garassal tett eleget tizedfizetési kötelezettségének. ²² A következő évben Várda már 12 garast fizetett, Kálló 13, Karász 6, -Pátroha 3, Litke 3, Borsova 3, Ugocsa 10 garast. ²³

1335-ben nagyon jó termés lehetett: Várda 20, Kálló 25, Fehértó 4, Kaszony 5, Demecser 5 garast fizetett be a tizedszedők kezéhez. ²⁴ Az egyház a XIV. század közepén már anyaegyház volt, s több filiával rendelkezett, Mátyás plébános 1452. évi megerősítő levele beszél az egyháznak alávetett „caepká”-król, ²⁵ melyeket csak a tizedjegyzék alap-

ján tudunk megközelítőleg megállapítani. Minthogy a közvetlen környéki falvak közül Anarcs, Pátroha, Dombrád, Gyulaháza, Litke, Ajak és Tass a tizedjegyzékben plébániaként szerepelnek, ezeket a filiákat Döge, Kékcse, Kanyár, Berencs, Pap és Jéke községek egyházaiban kell keresnünk.

Ily nagy egyházban a plébános egymaga nem járhatott el, különösen mivel bíraskodásra is igen gyakran igénybe vették, sőt - amint már említettük - 1372-ben az egri püspöki vikárius az excommunicatiót nem igénylő ügyekben bírói hatalmát a rendszerint kisvárdai plébánosok által betöltött borsovai alesperesi tisztt viselőjére ruházta át a Várdai jobbágyság ügyeiben, ezért is szükséges volt a káplántartás. Káplánnak kétszer van nyoma, 1317-ben, mint már fentebb említettük és 1453-ban, amikor Bertalan nevű káplánja van a plébánosnak.²⁶ Nem kétséges azonban, hogy a közébeső időkben sem hiányzott Kisvárdáról a plébános segítőtársa, ha oklevelesen nem is mutatható ki.

Az oklevelek sok kisvárdai plébános nevét megőrizték, akik közül többen viselték a borsovai alesperesi tisztt is. Az 1317-ből már említett Pál plébános után tudunk „Stephanus vicearchidiaconus de Buzsua rector Ecclesie de Varda” -ról, aki 1331-ben Miklós egri püspök megbízásából tanulmányutakat végez.²⁷

Ugyancsak alesperes „Stephanus rector ecclesie de Warada” is 1358-ban,²⁸ s „Luchas plebanus de Kyswarad ac vicearchidiaconus” is, aki 1373-tól 1380-ig szerepel az oklevélben.²⁹ Az 1381-ben helyébe lépő Miklós plébános már magas képzettségű ember, magister és borsovai fősperes.³⁰

A XV. század papjai közül ismerjük Pili István plébános nevét 1422-ből.³¹ Utána Lukács plébános következett, rövid ideig, mert 1424-ben már János a kisvárdai plébános.³² A század közepéről 1450-ből bukkan elő István várdai alesperes neve, mint Lónyai István végrendeleti tanújává.³³ Két évre rá, 1452-ben Mátyást erősitte meg püspöke

Péter és Pál apostolok kisvárdai egyházának plébánosa-ként.³⁴ 1465-ből pedig csak azt tudjuk, hogy a kisvárdai plébános főesperesi tisztet viselt, de a neve nem maradt fenn.³⁶ Az utolsó középkori pap, kinek nevét ismerjük, Demeter plébános és főesperes 1470-ből, aki valószínűleg Várdai István kalocsai bíborosérsek kívánására - a várépítés számadásait vezeti,³⁷ és az özvegy Várdai Miklósné háztartására is felügyel.³⁸

Az egyház külön harangozót tartott, kinek létéről az 1453-ból fennmaradt földesuri összeírásból szerezhettünk tudomást.³⁹ Szerzetesház Kisvárdán nem volt. A környéken az eszenyi pálos monostorról tudnak egyháztörténetészeink, mely a vallásháborúk viharában elpusztult.⁴⁰ A Zichy okmánytár egy határjárólevele még egy környéki szerzetes telepről tudósít, mégpedig a rozsályi Tisza révénél egy „capella haremitalis” létezéséről.⁴¹ Kérdés, a remete szó alatt nem a Remete szent Pálról elnevezett pálosok egy kisebb monostorát kereshetjük-e?

Volt-e Kisvárdának iskolája a középkorban? Hézagok adatainkból is igennel felelhetünk a kérdésre. Várdai István 1456-ban egy levelében a várdai iskola régi mesteréről ír, s kéri nagybátyját, Várdai Miklóst, hogy a régi iskolamestert, aki Rómában is járt s most Várdán tartózkodik, küldje át Patakra, hogy kuriája provizorának segítségére legyen.⁴² Ismét szó esik 1470-ben az iskolamesterről, a *scolarigról*, aki az általa készített meséskönyvért 20 dénárt kapott Demeter esperestől, és a könyvkötéshez 12 dénárért szőke fonalat.⁴³ Hogy milyen volt ez az iskola és mit tanítottak benne, nem tudjuk. A mesternek erősen rendelkezésre kellett állnia földesurainak s a kis urfiak részére meséskönyvet kellett fabrikálnia. A jobbágylakosság körében a műveltség csekély

nyomait találjuk: 1452-ben⁴⁴ és 1521-ben is előfordul az Őszekírásokban egy-két Litteratus vagy Deyak nevezetű jobbágy, s különösen művelt és használható embere volt urainak egy Kalmár Péter nevű várdai jobbágy. Kisvárdai középkori egyházi életéből annyi maradt fenn számunkra. A peszsgő, eleven élet nyomai is elvesztek abban a két véres évszázadban, ami a „sötét középkor” boldog korszakára következett.

Jegyzetek:

1. A középkori szobrászat emlékei Magyarországon. In: Ipolyi Arnold kisebb munkái. Bp. I. 139.
2. A kőfaragványok ma a templom kerítésébe befalazva láthatók. Egyikük primitív cimborrajzot, másikuk sisakos főt, harmadik torz, primitív emberi alakot, negyedikük a Szentlelket galamb alakjában, végül az ötödik sárkányölő /? Á. Z./ Szent Mihályt ábrázoló féldombormű. Ez utóbbi határozottan gótikus.
3. Z.O. I. 154.
4. A kisvárdai római katolikus egyház régi anyakönyve. Készülve a Függelékben.
5. Uo.
6. Uo. 1.
7. Uo. 716.
8. Györgyéni Ignác: Kisvárdai városának örök emlékül. Pest, 1870.
9. Uo.
10. Uo.
11. Nagy István: Magyarország családai czimerekkel. Pest, 1865. XII. 54.
12. Téglapítészeti műemlékek Magyarországon. In: Ipolyi Arnold kisebb munkái, i.m. 449.
13. Anyakönyv, 717.

14. Z.O. IV. 253.
15. Z.O. IX. 105.
16. Z.O. XII. 216.
17. Z.O. IX. 346.
18. Anyakönyv, 712.
19. Z.O. 125.
20. Z.O. VIII. 179.
21. Z.O. VIII. 185.
22. Monumenta Vaticana. Bp. 1881. I. 349.
23. Uo. 365.
24. Uo.
25. Z.O. IX. 323.
26. Z.O. IX. 373.
27. Sztáray oklevéltár, II. 67.
28. Z.O. III. 124.
29. Z.O. III. 503. IV. 64. 165.
30. Z.O. IV. 197.
31. Z.O. VIII. 57.
32. Z.O. VIII. 179. 185. 205. 209.
33. Z.O. IX. 233.
34. Z.O. IX. 323.
35. Z.O. IX. 373.
36. Z.O. X. 351.
37. Z.O. XII. 292.
38. Uo.
39. Z.O. IX. 401.
40. Nincs jelzet
41. Z.O. IV. 203.
42. Z.O. XII. 248.
43. Z.O. XI. 76.
44. Z.O. IX. 339-342.
45. Z.O. XII. 357-359.

A VÁRDAI-CSALÁD VÁZLATOS TÖRTÉNETE

Kisvárdai középkori történetéből teljességgel hiányoznak azok a lapok, melyek más városoknak földesuraik ellen folytatott küzdelmeit örökítik meg. Nincsenek földesur változások, nincsenek szökkenők, békés, nyugodt a viszony földesur és népe között.

A város földesura az egész középkoron át a Guthkeled nemzetségből származott és Várdainak vagy Kisvárdainak nevezett család volt. A Guthkeled nemzetség - mint már említettük - Kézai szerint Péter király idejében bevándorolt honfoglaló sváb testvérpártól, Guth-tól és Keledtől vagy Keledtől származik. A testvérek az egész Borsova vidéket is megkaphatták királyi adományként, mert a leszármazó családok - Várdaiak, Báthoriak, Darócziak, Anarcsiak stb. - birtokai mind ezen a vidéken terültek el.

Mint annyi, a XII. században bevándorolt idegen család, a Guthkeled is teljesen elmagyarosodtak, évszázadok szíves munkájával, birtokállományuk növelésével, politikai érzékkel az ország legelső közé küzdötték fel magukat és kiváló férfiak egész sorát adták az egyházi és politikai életnek: a Guthkeled Báthori-ágának nem egy sarja Erdély fejedelmi székéig emelkedett, sőt Báthori István a lengyel trónig, míg a Várdai-család nem egy kiváló főpapot és államférfit adott az országnak. A Guthkeled Várdai ágának története a XIII. század végén élt, Aladár comessel kezdődik, bár már apjáról, Mihályról tudjuk, hogy Várdainak neveztek,¹ ennek a Mihálynak atyja valószínűleg Pelbard ungi comes, a kinek felesége, a Tomaj nembeli Ohudalo 1238-ban az egri káptalan előtt végrendekezett.² Abból, hogy végrendeletét a Várdai-család levéltárát magába olvasztott Zichy-levéltár őrizte meg, következtetjük, hogy a Várdai-ág ősnője volt.

Aladár 1272-ben szerepel először,³ 1293-ban már nem élt, mert ekkor már fiai lépnek fel egy Ajak falu birtokáért folyt perben.⁴ A különböző „terra”-kért és „possessio”-kért folyt perlekedés különösen állandó kísértője volt a Várdai-család életének. Földszerető, gyűjtő emberek voltak és minden jogcímet megragadtak, ha annak érvényesítésével birtokállományukat növelhették. Ez is nagy szerepet játszhatott abban, hogy mindenkor a törvényes király oldalán találjuk a Várdaiakat.

A vagyon összetartása szempontjából igen fontos tényező volt az a családi szokás, hogy a birtokállományt az egész középkoron át mindenkor osztatlanul a legidősebb családtag kezelte, ő gondoskodott a többiekéről. A vagyon kezelésének ezen a rendjén csak a XVI. század elején történt változtatás.⁵ Aladár halálával fia, László lett a család feje, akiről az oklevelek első ízben 1284-ben tesznek említést,⁶ míg halála időpontja 1315. május 8 és augusztus 5-e közé esik.⁷ Felesége Pelehtei Mortunus fiának, Zachmának lánya, s Margit tíz évvel túlélte.⁸ Az udvarban járatos, művelt ember lehetett, mert 1293 táján Amadé nádorral együtt Lengyelországba küldte őt követségbe a király.⁹ Lászlóval együtt említik 1284-ben az oklevelek öccsét Pelbártot, aki 1315-től 1320 táján bekövetkezett haláláig¹⁰ vezette a család ügyeit. Felesége, Magfalvi Csépan lánya, Erzsébet volt.¹¹ Magtalanul halt el. Leánytestvéreik egykoru forrásokban nem szerepelnek, később azonban 1349-től egészen a XV. század közepéig a család egymás után eligiti ki a Margit igényén fellépő Csabai András deákt,¹² a Kata igényén fellépő Babay vagy Csabai Ferencet.¹³ Ugyancsak a Margit igényén fellépő Berendi Ferencet¹⁴ s az Ilona igényén fellépő Veremy vagy Vereby Ferenc fiát.¹⁵ Wertner ezeken kívül más lányokról is tud, de neveiket nem ismeri.¹⁶

A család legerősebb egyénisége ebben a században László fia János lehetett, aki nagybátyja, Pelbárt, majd idősebb testvére, II. Pelbárt életében is részt vesz a család minden ügyében. Erős kézzel irányítja a dolgokat, vásárszabadalmakat szerez, s egész élete, különösen 1340 utáni évei, amikor a család szeniorává lett, állandó pereskedésből áll. Hosszu és elkeseredett pereket folytat a környék csaknem minden családjával és sikerül neki a család birtokállományát tekintélyesen megnövelnie.¹⁷ Mivel, magasabb képzettségű ember, „magister” címet visel.¹⁸ Róbert Károlynak kedvelt embere, sokat tartózkodik a királyi udvarban, s 1350-ben a király szolgálatában Olaszországot is megjárta. A gazdasági élet szükségletei iránt kellő érzéssel rendelkezik, 1337-ben a kisvárdai vásárjog királyi elismerése az ő kezdeményezésére történt,²⁰ s 1345-ben szomszédai háborításai ellen ugyan ő szerez a vásárra igyekvőknek alispáni majd királyi védelmet.²¹

Természetes, hogy ilyen körülmények közt szomszédaival nem a legjobban élt, se szeri, se száma a kölcsönös hatalmaskodásoknak, melyek mind újabb perekre vezetnek. Várdai János maga is szívesen részt vett az ilyen esetepatékban, melyekre kellő fényt vet az a három oklevél, melyekben János 1332-ben tiltakozik Magyar Dénes ajaki birtokos által „in eadem villa sus Varada” jobbágyain elkövetett hatalmaskodás ellen, azonban ő maga Magyar Dénesnek 12 márkát fizet, mert őt ugyanez alkalmakor megsebesítette.²² 1354-ben Biharban viselt alispáni tisztelet.²³ Budai Ferenc²⁴ s valószínűleg az ő nyomán Wagner²⁵ és Nagy Iván²⁶ úgy tudják, hogy Várdai János volt az, aki megújította és kibővítette a kisvárdai várat. Erre vonatkozólag egykorú forrást nem neveznek meg, és okleveleink sem nyújtanak semmi támpontot.

Tömérdek perét kellett elhalasztani 1357. június 15. és július 8. között bekövetkezett halálakor.²⁷

Testvérei közül Pelbárt is, László is alig szerepel okmányainkban. Leányát, Erzsébetet Apagyi István vette feleségül.²⁸ Miklós fia, aki apja halálától 1373. július 27. előtt bekövetkezett elhunytáig²⁹ a pereket vitte, ugyan-csak a Guthkeled nembeli Báthori György leányát vette feleségül³⁰ és magtalanul halt el. A családot másik fia, Domokos vitte tovább, aki már 1354-ben serdültebb korban lehetett, mert apja egy birtok elidegenítése ellen tiltakozik.³¹ Miklós bátyja halála után szeniora családjának, magisteri címet visel,³² s 1387-ben a leányvári révjogot is megszerzi.³³ Öreg korára beteg, magatehetetlen, mert bár peres félként szerepel utoljára,³⁴ kivéve 1405. július 1-én azt az ügyet, amelyben fiai minden ügyben mint „filii Dominisi de Kisvarda” szerepelnek,³⁵ s csak 1409. szeptember 27-én először, mint „Fili condam magistri Dominici”.³⁶ Nagy Lajos özvegyének, Erzsébet leányának, Máriának s férjének, Zsigmond királynak hűséges embere volt, amiről a leányvári révjogot adományozó oklevél meleg szavakkal emlékezik meg. Vele indul meg a családban az a folyamat, amely a Várdaiakat a király hű és kedvelt embereivé tette. Az udvarnál való állandó tartózkodás akkor válik szokássá. Domokos legidősebb fiáról, Zsigmondról, aki 1329-től 1398. április 16. és június 8. között bekövetkezett haláláig³⁷ a család ügyeit intézte, 1392-ben Mária királynő azt írja: „Védelmünkbe és különös gondoskodásunkba fogadjuk” /„sub nostram recepimus protectionem et tutelam specialem”/.³⁸ S bizonyára az ő közbenjárására ad a királynő 1393-ban vásárszabadalmat a Várdaiaknak. Lényegében az ősidők óta birtokosok megerősítéséről van szó.³⁹ Várdai Zsigmond éppen hadjáratra készült Zsigmond királlyal, miközben utolérte a halál.⁴⁰ Felesége Nagymihályi Margit volt.⁴¹ Halála

után a családi ügyek intézését Domokos legidősebb fia, aki már 1391-től szerepel,⁴² Mihály veszi át egészen 1425 elején bekövetkezett haláláig.⁴³ Zsigmond király kedvelt hive, akit 1423-ban a szentföldi útjára adott utlevelében „familiaris et fidelis nostre diectus”-nak nevezett.⁴⁴ Özvegye, Álmosdi Chyra László leánya, Anna 1438-ban még élt.⁴⁵ Mihály idejében ő és testvérei, Miklós és Pelbárt Zsigmond király nem egy hadjáratában vettek részt, 1399-ben mindhárman a török háborúban,⁴⁶ 1405-ben ismét a bosnyákországi hadjáratban,⁴⁷ majd 1422-23-ban a havasalföldi háborúban.⁴⁸ A két másik fiutestvér közül Miklós vitte továbbra, egyetlen leánytestvérük, Dorottya apáca lett,⁴⁹ első jeleként a várdai családtagok későbbi egyházi elhivatottságának.

Az idősebb fiu, Pelbárt szintén 1391-ben szerepelt először,⁵⁰ és 1404-ben egy oklevél már három lányáról, Annáról, Ilonáról és Katalinról tesz említést.⁵¹ A hadjáratokban testvéreivel együtt vesz részt, 1405-ben Ozorai Pípo temesi főkamara-gróf familiárisa, s királyi ügyekben jár el.⁵² Közéleti szerepléséről 1430-ból van ismét adatunk: a Szatmár megyei alispáni tisztelet tölti be. Halála 1436 őszét követőleg történhetett.⁵³ Hét gyermek élte túl.

Domokos legifjabb fia, Miklós fiatsalkori katonáskodása után udvari szolgálatba lépett, igen magas méltóságra emelkedett, majd vármegyéjébe vonult vissza, mint Szabolcs megye comese. A család legmagasabb körökben szerzett presztízse az ő munkájának eredménye. Ügyes politikát folytatott, hiven szolgált Zsigmondot, gyors elhatározással állott Albert, majd Jagelló Ulászló mellé, s mindig a jövő embere tudott maradni. Családias érzése is említésre méltó, testvérének fiát, Istvánt, a későbbi kalocsai bíboros-érseket itáliai tanulmányaiban ő segítette.⁵⁴

Neve először 1391-ben testvéreivel együtt fordul elő,

azonban még 1399-ben is fiatal lehetett, minthogy egy perben „commode respondere non valeret” nem tudna megfelelően válaszolni.⁵⁵ Részt vesz hadjáratokban testvérével, s 1403-ban csehországi hadjáratára is elkíséri a királyt.⁵⁶ Hoszsú éveket tölt a királyi udvarban, s az uralkodói kegydiszes tisztségekkel halmozza el. Egész fiatalon lépett a király szolgálatába, 1406-ban invenis sulae reginse, a királynő apródja,⁵⁷ 1424-ben magnificus címet visel és a királynő főlovászmestere,⁵⁸ 1428-ban magnificus, familiaris fidelis regis dilectus, magister agazonum regiae majestatis inter cetere, comen et camerarius salium regis Zegediensis⁵⁹ és „comes Chongradieusis”.⁶⁰ Bokros teendői miatt a katonai szolgálat alól is felmentést nyer. Fiát, Miklóst előkelően nevelteti, a király kíséretébe adja. A fiu részt vesz Zsigmond külföldi utazásaiban, 1431-ben Konstanzt⁶¹ és Milanot,⁶² 1433-ban Sienát⁶³ járják meg, s közben itt-hon a csehek elleni felvidéki hadjáratban az idősebb Miklós a Szabolcs megyei hadak „capitanus et sollistator”-a.⁶⁴ Apja, úgy látszik, hazakivánczozott az udvari életből. 1435-ben a király mindkettőjüket, apát és fiút Szabolcs megye comesseivé nevezi ki,⁶⁵ mely tisztséget az időtől kezdve a család nem egy tagja viselte, nagyon hosszú időre Kisvárdára helyezve ezzel a megye sulypontját. Egyelőre csak az idősebb Miklós maradt otthon, fia 1436-ban Csehországban katonáskodik,⁶⁶ s 1437-ben „consiliarius imperatoris”, a császár tanácsosa címmel említik az oklevelek.⁶⁷ Atyja a negyvenes években betegeskedett, 1446-ban végrendelkezett is, július 13-án.⁶⁸ Három napra rá valószínűleg már nem is élt, mert fia, aki apja betegeskedése alatt a perekben apja nevében is eljár, akkor már, s ezután mindig csak a saját nevében jár el.⁶⁹ Az ifjabb Miklós vette át a család irányítását, nevelteti a család nagy reménységét, Istvánt. Ő maga 1453. január 6-án szabolcsi főispánná lesz,⁷⁰ egy

évre rá királyi kincstárnokká,⁷¹ majd 1455 októberében fő-
kincstartóvá.⁷² Halála 1459. október 2. előtt következett
be.⁷³ Özvegye, Margit túlélte.⁷⁴

Domokos fiai közül Mihály, Pelbárt s Miklós ága foly-
tatódott. Ez az első eset, hogy a család férfiága három
ágra szakadva élt tovább. A már letárgyalt III. Miklóssal,
II. Miklós fiával egy izen 12 Várdai él. Megbomlik a csa-
lád eddig példás összetartása is. Domokos fia, Mihály há-
rom fiut és három lányt hagyott hátra. Dorotttyát Báthori
István, Veronikát Gerlai Miklós, Borbálát Egervári Balázs
vette feleségül.⁷⁵

Fiai közül Domokos alig szerepel. Tudjuk, hogy 1424-
ben már, és 1449-ben még élt,⁷⁶ Jánosról pedig csak 1424-
ből van adatunk: valószínűleg fiatalon halt el. László, aki
ugyancsak 1424-ben szerepel először, családjával hosszas
pereskedésbe keveredik: Miklósnak és Pelbártnak, apja test-
véreinek utódai fel akarták osztani a közös birtokot, ami-
be ő nem egyezett bele. Ebből évtizedes harag származik s
a perekben, háborításokban éli ki magát.⁷⁷ Otthon, birtok-
án töltötte egész életét. Kisvárdra mellett, Dögén építte-
tett lakóházát.⁷⁸ 1456. október 21-e előtt halt el.⁷⁹ Fe-
lesége, Agárdi Tőke Péter Hedvig nevű leánya 1473-ban még
élt.⁸⁰

Pelbártnak, Domokos fiának hat, egy adat szerint 7
gyermeke volt. Lányai közül Zsuzsannát Pocsay János,⁸¹ An-
nát városkeszi Lépes János,⁸² Polenciánát Zakoli Péter, a
későbbi temesi comes vette feleségül.⁸³ Fiai közül éppen
csak a nevét ismerjük 1438-ból Zsigmondnak. Keveset tudunk
a valószínűleg fiatalon, talán 1448-ban elhalt Mihályról,
Aladár és különösen István nemzetségük nagyjai közé emel-
kedtek, előbbi királyi főpohárnokmester, utóbbi a római ka-
tolikus egyház bíbornoka lévén. Aladár 1440-től kezd szere-
pelni a családi ügyekben, királyi kamarássá lesz 1454-ben.

Bátyja, István 1459-ben a jól jövedelmező kalocsai érseki kormányzóságra jut.

Jegyzetek:

1. Z.O. I. 54. 66.
2. Z.O. I. 2.
3. Z.O. I. 59.
4. Z.O. I. 82.
5. Z.O. XII. 333.
6. Z.O. I. 54.
7. Z.O. I. 151.
8. Z.O. III. 587.
9. Z.O. I. 181.
10. Z.O. I. 380. 1332-ben már nem él.
11. Z.O. I. 269.
12. Z.O. V. 85. 1398-ban.
13. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 10. 1349-ben.
14. Z.O. V. 447. 1406-ban.
15. Eszterházy levéltár Rep. 26. Fasc. A. Nro. 32. 1411-ben.
16. Wertner Mór: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig HI. Temesvár, 1891-92. 280.
17. A perekre vonatkozóan l. a fennmaradt okleveleket a Zichy Okmánytárban.
18. Z.O. I. 298.
19. Z.O. II. 425.
20. Z.O. I. 521.
21. Z.O. II. 173.
22. Z.O. I. 394. 404.
23. Z.O. II. 575.

24. Budai Ferenc: Polgári Lexikon. Nagyvárad, 1805.
III. 680. és köv.
25. Wagner, Carolus: Collectanea Genealogico-Historica
I-IV. Pozsony, 1802. II. 72.
26. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel. Pest,
1865. XII. 54.
27. Z.O. II. 65-70.
28. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 15.
29. Szül. 1382. /Zichy Okmt. II. 582. megh. 1373./ Uo.
III. 497.
30. Z.O.III. 503.
31. Z.O. II. 574.
32. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 77.
33. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 18. és
Z.O. IV. 324.
34. Z.O. IV. 409.
35. Z.O. V. 407.
36. Utoljára 1409. jul. 15-én. Z.O. V. 601.
37. Z.O. V. 614.
38. Utolsó szereplése Z.O. V. 61.
39. Z.O. IV. 496.
40. Z.O. IV. 515.
41. Z.O. V. 61. és 64.
42. Eszterházy levéltár. Rep. 26. Fasc. A. Nro. 24.
43. Először Z.O. IV. 485.
44. Z.O. VIII. 185. még szerepel, uo. VIII. 209-en már nem.
45. Z.O. 80. Családnevére Z.O. IX. 325.
46. Z.O. VIII. 663.
47. Z.O. V. 111.
48. Z.O. V. 512.
49. Z.O. VIII. 16. és 18.
50. Z.O. VIII. 663.

51. Z.O. IV. 486.
52. Z.O. V. 362.
53. Z.O. V. 412.
54. Z.O. VIII. 586.
55. Z.O. XII. kötöt oklevelei.
56. Z.O. V. 112.
57. Z.O. V. 330.
58. Z.O. V. 471.
59. Z.O. VIII. 209.
60. Z.O. VIII. 353.
61. Z.O. VIII. 360.
62. Z.O. VIII. 137.
63. Z.O. XII. 138.
64. Z.O. XII. 142.
65. Z.O. VIII. 482.
66. Z.O. XII. 150.
67. Z.O. XII. 158.
68. Z.O. XII. 170.
69. Z.O. IX. 105.
70. Z.O. IX. 103.
71. Z.O. IX. 343.
72. Z.O. XII. 327.
73. Z.O. XII. 244.
74. Z.O. XII. 260.
75. Z.O. XII. 275.
76. Z.O. IX. 311.
77. Z.O. VIII. 211. és IX. 247.
78. Z.O. IX. 303. 308. 309. stb.
79. Z.O. XI. 385.
80. Z.O. IX. 304.
81. Z.O. XII. 283.
82. 1446. Suskó, consors Johannis de Pochay. Uo. IX. 103.

MILYEN LEHETETT A KÖZÉPKORI KISVÁRDA?

Különös és érdekes kísérlet, a fennmaradt irások és más emlékek alapján megpróbálni megalkotni Kisvárdának középkor végi képét. Nem csekélység, idestova 500 évvel futni vissza a mult ködébe, mindenféle időgép és más hasonló fantasztikus találmány nélkül, egyedül a tudományra és egy kissé a fantáziánkra támaszkodva. A „száraz”-nak csufolt tudomány hallatlanul érdekes módon emeli ki a mult tengeréből az elsüllyedt világokat, azok embereit, életét és gondolkodását.

Foglalkozunk mi most egyedül azzal a Kisvárdával, mely kívül esik az emberen, bár annak műve s azt szolgálja: a várossal és annak külső képével. Milyen is lehetett egy félezredévvvel ezelőtt Kisvárdá? Milyen lehetett az a város, melynek görbe utcáit ma mi tapodjuk, melynek házaiban most mi éljük életünket? Mindenekelőtt: az utcák éppily görbék voltak, mint ma. Görbeségük a talaj tagoltságának, a talajvizek mérhetetlen mocsaras tengerének, melyek Kisvárdá területének jó részét is ellepték. Az utcák úgy haladtak, görbén, amint a mocsaras, ingoványos talajból kiemelkedő kis dombhátak hajladoztak. Az akkori város-terület legmagasabb pontján volt a templom, amely akkor, a XIV. század végén már nem volt azonos Szent László templomával, sőt valószínűleg a tatárjárás után épített újabb templommal sem, hanem XV. századi gótikus téglaeépítmény volt, melynek szentélyrésze, kissé átépítve és újra boltozva ma is fennáll. A templom körül temető volt, amely magába foglalta még a mai, református egyházi ingatlanokat, a templom, paplak és iskola épületek telkeit is. A templom körüli térségen, melyet Szent László-utcának, másnépp Kápolna-utcának neveztek, tartották a vásárokat, és

évente Karácsony előtt egy több napra terjedő nagyvásárt a hét minden szombatján a hetivásárokat. A vásártérből ágaztak ki az utcák. Mindenekelőtt a mai Szent László utca, amelyet már ekkor is így hívtak. Ez körülbelül a mai görög katolikus templomig érhetett le. Keletnek nyílt a mai Csillag-utca, mely - úgy mint ma - a Litke-Záhony felé vivő utat vezette be a városba, azonban a beépített része csak a mai utca közepéig érhetett, Délkelet felé több utca nem is nyílt, a Tompos környéke még ebben az időben teljesen beépítetlen volt. A templomból nyugatnak nyílt a mai Baross utca, de nem terjedt tovább a Vár utcai keresztezésnél. Itt torkollott bele a mai Bessenyei utcába, mely akkor a mai Viz utca táján elterült mocsaraknál végződött. A vár felé nem a Vár utca vitt, amely akkor még nem volt meg. Ellenben megvolt a mai Major utca, mely a mai Vár utca egy részével a Bessenyei utca egyenes folytatása volt. Megvolt a mai Arany János utca a Kossuth Lajos utca is. A Vár utcából nyíló mai utcán át lehetett a várhoz vezető híd városi hídfőjéhez eljutni. Más utca abban az időben Kisvárdán nem volt.

Ezekben az utcákban élt akkor a mintegy ezer főnyi lakosság, mely elsősorban földműveléssel és iparral foglalkozott. Széles porták sorakoztak az utcákon egymás mellé, mindegyiken több ház, gazdasági épületek, istállók és kamrák. A házak azonban gyulékony és nem maradandó anyagból épültek: fából, pacsitból, szalma és nád fűdéssel. Egy-egy portán több család is élt, összesen nem lehetett a városban több negyven ilyen portánál. Kőből épült ház a templomon és a földesurak házain kívül legfőkébb ha egy-kettő lehetett a városban. Az egyik földesuri kuris, Várdai Lászlóé, a középkor végén 1501-ben épült, a mai zárda telkén, a másiknak, Várdai Miklósának

a helyét nem tudjuk. Bizonyára azon az emelkedésen volt, amelyre a Zug utca vezet föl s ahol az utca a várhoz vezetett. Onnan következtetjük ezt, hogy e helyet az öregek mint „Asszonyvárat” ismerik, s valóban a vár építése idején évtizedeken át asszony kormányzott itt, Várdai Miklós özvegye, Perényi Katalin.

A vár is állott már, nem egészen végleges formájában, de mindenesetre készen és a kor követelményeinek megfelelően. Békés idők voltak, csak egy-két katona ha volt benne.

Megvolt már az uthálózat nagy része is. Zánonytól s Litkén át, majd Ajak felé egy ugynevezett „nagy ut”, magna via vezetett, megvolt a papi, berencsi, dögerozsály- s leányvári ut és bizonytal a többi is, melynek emlékét az iráson nem tartották fenn.

A középkori város épületeiből már csak a vár romjai s a templom egy része áll, a többi tönkretették a XVI. század véres eseményei, ostromok, gyújtogatások és a gyakran ismétlődő tűzvészek.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. március 28-1
/XVI. évf. 13./ számában.

KISVÁRDA NÉPESSÉGE A KÖZÉPKORBAN

/Első közlemény/

Városunk azon szerencsések közé tartozik, melyeknek középkori népességéről aránylag elegendő adat áll rendelkezésünkre. Az a két fennmaradt összeírás, amely a XIV. század elejéről tartotta fenn részünkre a jobbágylakosság névsorát, elég részletes bepillantás enged Kisvárdá középkori népességének összetételébe. Sajnos, a XV. századnál korábbi viszonyokat illetően - mint a legtöbb város - Kisvárdá sem rendelkezik népességére vonatkozó adatokkal. A fennmaradt összeírások is csak a város jobbágságát írják össze, akik mellett még mindig éltek a városban más elemek is, így a földesuri család familiárisai, a várnép, a szolgák, a különböző hospesek, kalmárok, akiket a város vásárhely jellege hozott magával. Azok a számok tehát, melyeket a jobbágyösszeírások alapján a lakosság számául felvesszünk, csak a minimális számát jelentik a város lélekszámának.

Az 1453. évről két földesuri összeírása maradt fenn az adót fizető, állandó jobbágy lakosságnak. A két névsor kevés kivétellel fedi egymást. Összesítve a kettőt, ebben az esztendőben 187 adózó jobbágy családfőt találunk Kisvárdán. Ez a szám, az egyes családok létszámát átlag öt-tel számítva, 935 jobbágylakost jelent, vagyis hozzávéve a Várdai család és serviensei, familiárisai és a várnép számát is, megállapíthatjuk, hogy Kisvárdá lakossága a XV. közepén mintegy ezer főre tehető.

Ez a szám állandó szaporodásban volt, amit igazol az is, hogy félszázaddal később, 1507-ben Várdai Ferenc, a későbbi egri püspök atyjának, Várdai Miklósnak írt levelében a kisvárdai jobbágyokról írva, azoknak számát ezernél többre teszi, ami a város összlakosságának mintegy e-

zerkettőszáz lelkes számát jelenti. Azt hisszük, nem lesz érdektelen, ha a kisvárdai összeírással együtt fennmaradt néhány felsőszabolcsi község összeírásából hasonlóan kiszámítva, azok lélekszámadatait az összehasonlítás kedvéért szintén közöljük: Litén 100 családfő - 500 lélek, Veresmarton 22 családfő - 110 lélek; Dögen 54 családfő - 260 lélek lakott. A Kalongya nevű, azóta elpusztult falu - ma az ugynevezett Tuzséri hercegi tanya - lakossága 31 családfő - 155 lakost tett ki.

A XVI. század elejének népmozgalmi, a parasztlázadás alaposan megfogyasztották a város lakosságát, mert amikor urbáriális célokból a földesurak 1521-ben új összeírást végeztek, már csak 128 adózó családfőt tudnak a városban föltalálni, ami mindössze 640, a földesurakkal, familiárisokkal, várnéppel együtt is legföljebb 700 lelket jelent. Ez a hatalmas apadás sajnos, nem maradt átmeneti jelenség, mert amint majd az újkorban látni fogjuk, a belháborúk zavaaraiban egészen minimális számra lepad Kisvárd lakossága és az ezres létszámot csak a XVIII. század elején éri el ismét.

A középkori Kisvárd lakosságában túlnyomó többségét az összeírásokból kiszámítható számú jobbágság teszi, mellettük hospesek, telepesek, nem adózó, bizonytalan, vándorló elemek, a földesuri család tagjai, és az ő szolgálatukban álló familiárisok, s végül az udvartartás tagjai és a várkatonák járulnak hozzá a lélekszám kialakulásához.

A hospesekről, akiket leginkább földesuri hatalom alá nem eső telepeseknek mondhatnánk, egy 1382. évi oklevél tesz említést; a város vásárhely jellege hozott magával bizonyos fluktuáló népesség elemet is; a földesuri család Kisvárdán élő tagjai is kitettek 5-8 lelket, és a

középkoron át rajtuk kívül más nemes lakosa Kisvárdának nem is volt. Voltak ellenben a földesuri család szolgálatában álló familiárisok, akik közül nem egyet említ nek fel okleveleink. Tekintélyes számot tett ki az udvartartás és a várkatonák, melynek számáról 1470-ből rendelkezünk adattal, amikor is a monostori kúriáján tartózkodó Várdai Miklósné személyes cselédségének leszámításával az udvarnép száma 25 főre rugott. Ha ehhez még hozzávesszük a minden bizonnyal tekintélyes számú személyes cselédséget, nem indokolatlan az a kiegészítés, melyet a jobbágyság számához a lakosság lélekszámának kiszámításánál hozzáadtunk.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. július 11-i
/XVI. évf. 28./ számában.

KISVÁRDA NÉPESSÉGE A KÖZÉPKORBAN

/Második közlemény/

Nemzetiségi szempontból nézve a lakosság csaknem teljesen magyar. Tudunk ugyan arról, hogy az Árpádok alatt a vidéken nagyobb kun település ment végbe, ezek azonban már a XIV. században teljesen elmagyarosodtak s nyomukat csak az 1453-i összeírás két Kun nevű családfője mutatja, akikből 1521-re egy sem maradt.

Egyébként csak tótokat találunk itt még említésre érdemes számban, 1453-ban hat családfőt, szintén pusztulóban, mert 1521-re már csak három marad meg belőlük. Mindkét alkalommal találunk egy lengyel családfőt; németet 1453-ban egyet; végül új elemként 1521-ben egy török származású családfő is megjelenik Kisvárdán.

A zsidóságnak az egész középkorban vidékünkön semmi nyoma. A XVI. század elején, 1508-ban bukkan végre elő első nyomuk a kisvárdai uradalom egy számadási feljegyzésében amikor egy zsidótól a feljegyzés írója 37 dénárért vásárt vett. Azt azonban, hogy ez a zsidó Kisvárdán lakott-e vagy vándorló kereskedő volt, megállapítani nem tudjuk.

A XIV. század közepén összeírt népesség tehát színmagyar tömegben jelenik meg, de már az előző században elvétele felbukkanó jobbágynévek is magyar lakosságra mutatnak. Az a folyamat, amely az 1453-as összeírás nemzetiségi származásra utaló neveit az 1521-es összeírásig nagyrészt felszívta, azt mutatja, hogy ha voltak is a város lakosságának őslakos vagy betelepült nemzetiségi elemei, azok hamarosan beolvadtak a magyarság erősebb etnikumába.

Nagyobb bevándorlási mozgalmakat a középkorból nem ismerünk. Mindenesetre a város vásárhely jellege bizonyos beköltözési törekvést vonhatott maga után. Néhány családnév

valóban utal erre a folyamatra. Így 1453-ban két bacskai /Zemplén m./, egy kuzsalyi, egy-egy ladányi, záhonyi, kárszi, szabolcsi, kéki, két guthi és három papi származású családfőt találunk, míg 1521-ben egy-egy berányi, gercei, haktai, jándi, bákai és encsi bevándorlott jelzi a Kisvárdára irányuló népmozgalmat, amit ebben az időben az 1514. évi I. t.c. erősen gátolhatott.

Ugyancsak a családnevek segítségével megkíséreljük Kisvárdai középkori lakosságának foglalkozási keresztmetszetét is adni. Kétségtelen, hogy a város lakossága elsősorban földmivelő, s kis részben szőlőmivelő volt. A középkori gazdálkodás mellett ez nem is lehetett másként. Az annyszor hangoztatott vásárhely jellegénél fogva Kisvárdán azonban hamarosan kialakult az őstermelők mellett az iparosság is. Különböző is az iparnak ősi gyökerei vannak Kisvárdán, hiszen már a bronzkorban is bronzöntőműhely állott városunk mai helyén. A vásárok, a földesurak építkezései, a vár szükségletei tekintélyes iparososztályt termeltek ki. Az iparosság mellett az összeírásban nem találunk kereskedőt, azonban ez az időbeni oklevelekben sokat szereplő Kalmár Péter neve is mutatja ennek a foglalkozásnak a jelen voltát. Ugyancsak találunk a népességben az össze nem írt papokon és tanítókon kívül minimális értelmiségi elemet is, akiket a Literatus, Deyak, Deak nevek jelölnek. A nem közvetlen földművelő elem 1435-ben a jobbágylakosságnak 20 %-át tette ki, s ez az arányszám 1521-re 31,2 %-ra nőtt, ami az egyre városiasodó fejlődést mutatja. Az arányszám a jobbágycsaládok összeírásában nem szereplő lakosok hozzászámításával ugrásszerű javulást mutatna.

A nem földművelő népesség foglalkozás szerinti megosztása a fennmaradt két összeírás időpontjában a következő:

	<u>1453</u>	<u>1521</u>
Ács /Alch/	4	1
Borbély /Barber/	-	1
Deák /Deyak, Literatus/	2	2
Csiszár /Chyzar, Chisar/	1	2
Fuvaros /Carpentator/	2	-
Gubás /Gwbus/	1	-
Harangozó /Condoyto, Harangozo/	1	-
Kalmár /Calmar/	1	-
Kántor /Cantor, Candor/	1	2
Kecskepásztor / Keckes, Checkes/	1	-
Kovács /Kowach, Faber/	3	2
Kőműves /Kewmywes/	-	2
Kulcsár /Kwchar/	-	1
Mészáros /Mesaros, Mezaros, Carnifex/	4	2
Sipos /Sypos/	-	2
Süvegcs /Syweghes/	-	1
Szabó /Sabo, Zabo, Sartor/	9	9
Szűcs /Sewt, Zwch, Zewch/	2	4
Tőrös /Theres/	-	1
Varga /Warga/	1	6
Varró	6	-

Mondanunk sem kell, hogy ebben a táblázatban természetesen nem foglaltatnak benne a XV. század második felében évtizedeken át a vár építésén dolgozó mesteremberek, sem az udvarnéphez tartozó iparosok.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. július 18-1
/XVI. évf. 29./ számában.

UTAK ÉS RÉVEK A KÖZÉPKORI FELSZÓZABOLÓ

Kisvárdai várost középkori fejlődésében nagyban segítette az a körülmény, hogy észak-déli irányban úgynevezett „magna via”, nagy ut haladt át rajta, amely Debrecen-Kálló felől haladt északnak, s Záhony, Salamon községek közti révénél lépte át a Tiszát, hogy az északi felvidék városai-
val az összeköttetést fenntartsa. Ezen kívül csaknem minden irányban az összes távolabbi községek felé közvetlen ut vezetett a városból, melynek a Tisza szögében központi fekvése ilyformán a közlekedési vonalak által is támogatva lett. Ha hozzávesszük ehhez, hogy a Tiszán fennálló, s az egyetlen salamoni kivételével, a Várdai uradalomhoz tartozó révek is mind Kisvárda központi helyzetét erősítették, tisztán látjuk, hogy a város kedvező helyzetét jórészt a szerencsésen kialakult uthálózatának köszönheti.

Különös jelenség, hogy ezek az utak megközelítő pontossággal ugyanazok voltak, amelyek a mai Kisvárda uthálózatát teszik. Mégis, a középkorhoz képest a helyzet romlása következett be, elsősorban a hidak és vasutak Kisvárdára nézve kedvezőtlen kiépítése következtében, míg a várost érintő vasutak csaknem teljesen a régi vonalakon haladnak s így gyarapodást a régi helyzettel szemben nem jelentenek.

A középkori uthálózat tengelye - mint már említettük a salamon-záhonyi révtől Kisvárdára s innen Ajak irányában Kálló-Debrecen felé vezető nagy ut volt. Erről a XVI. század közepén, az 1354. és 1355. években végzett határjárásokban találunk feljegyzéseket. Miklós nádor iktató parancsak 1354-ből Kalsugyafő /község a mai tuzséri tanya közelében/ Tuzsér és Komoró közt említést tesz egy utról, „mely Salamon faluból jön s amely ut átmegy egy Kalonga nevű er-

dőn és Várda felé halad", majd az ennek alapján végzett határjárás a következő 1355. évben már ugyanazt az utat „a nagy ut, mely Salamon faluba vezet” megjelöléssel említi. De nyomát találjuk ennek a nagy utnak Kisvárdától délkeletre is már 1354-ben, amikor egy határjárás Ajak és Kisvárda közt „a Warada birtokra menő nagy utról” beszél. Ezen a nagy uton jöttek Kisvárdára a vásárosok is, mint azt a már idézett 1345. évi oklevelekből láthattuk.

A nagy ut - ma országutnak nevezhetjük - utvonala teljesen megegyezett a maival. Salamon és Záholy között kelt át a Tiszán, 1414-ben Győröcske és Bezléd határjárásában említi, mint amely közut Záhony faluból Kisvárda városába vezet. Az 1354-es, már idézett oklevél szerint Tuzsér, Kalongya és Komoró közt, tehát mai utvonala vonul végig, majd Bodony /lásd ma Komoró határában: Bodonyszög, egykor falu/ és Litke határjárásait említi 1374-ben. Litkéről ugyancsak mai utvonala vezetett be Kisvárdára s ezen részén keresztelte a Dögéről Jékére vezető ut. Dél felé az utvonalát csak Ajakig tudjuk követni, innen azonban kétségtelenül Kálló irányába vezetett.

Ezt a nagy közlekedési vonalat Kisvárdánál szelte egy másik, amely keletnyugati irányban haladt. Keletről két ágba jött és nyugatra egy vonalban haladt tovább. A Várdai család Bács /ma: Révharányos/ községbeli révén át Beregszász és Munkács felől jött az utvonal, a Jánk község révén pedig, mely ugyancsak a Várdaiak kezén volt, Szatmár és általa Erdély felől. Nyugat felé pedig a ma is fennálló s közvetlenül Kisvárda gazdasági pozícióját kiegészítő Rozsály Révleányvári révén át vitt az ut Királyhelmece-Kassa felé.

A helyi jellegű utak közül emlitenek a határjárá-

sok Kékcse és Várda határán egy „homokor” nevű utat, egy utat, mely „Waradarol az említett Berencsre vezet” és egy utat, amely Tornyospálcára visz, minden bizonnyal Jéken át. Pap-Lövő felé a bácsi révhez vivő utat vezethetett, Arnacsra pedig az Ajak felé vivő „magna via” egy mellékutja vihetett.

Szerencsés körülmény volt a város szempontjából is, hogy az összes révek legalább részben a Várdai család kezében voltak, az egy salamoni kivételével. A tuzséri, bácsi, jánki réveket a XIV. század folyamán szerzik meg, míg a Kisvárdai szempontjából legnagyobb jelentőségű rozsály-révleányvári révet 1387-ben Zsigmond, az akkor még nem is magyar király adományozta; a rozsályi oldalt Várdai Jánosnak, a leányvári oldalt Higyjed Jánosnak, egyenlő feles részekben. Ugyanekkor meghagyja a salamoni rév birtokosainak, Drugeth Jánosnak és Geren Jánosnak, hogy a leányvári rév felállítását ne gátolják. Tuzséri Miklós és György 1406-ban a salamoni és leányvári rév birtokosok által zavart révjoguk elismertetésére törekszenek, azonban Zsigmond király 1419-ben a tuzséri rév jog használatát eltiltja, majd a század folyamán a tuzséri rév is a leányvári rév birtokosainak kezébe kerül, mert az 1521-es urbárium már így említi fel. A zempléni oldal birtokjoga a század elején az Agárdi Tóke és a Tárkányi családok birtokába megy át, s a korszak végén is ugyanez a helyzet áll fenn. A rév forgalmára sajnos, adatunk nincsen. Jövedelmének a felerésze, amely a Várdaikat illette, 1470-ben 1410 denárt, 1471-ben 39 aranyforintot tett ki.

A középkorban még egy úton volt megközelíthető Kisvárdai vizen. A rétközi vizek lehetővé tették a vízi szállítását is, és ezek a vizek a Tiszába kapcsolódva, távolabbi területekkel is képesek voltak vízi összeköttetést

fenntartani. Erre mutat az a tény, hogy 1470-ben a kisvárdai uradalom községeinek bormérési szükségleteire István érsek bort küldetett Kisvárdára, 40 hordót szekereken, 40 hordót „in navi” tutajokon. Távoli helyről, talán a Szerémségből - hol az érseknek bora termett - történhetett a szállítás, mert egy szekér költségei 7 arany forintot tettek ki. A vízi szállítás lassúbb és drágább volt a szárazföldinél, így nem is nagyon használták.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. július 25-i
/XVI. évf. 30./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL I.

Kisvárdá neve a régi okmányokban rengeteg formában fordul elő. Ennek a jelenségnek oka abban a bizonytalanságban keresendő, amellyel a Magyarországon átvett latin nyelv a maga helyesírásához próbálta alkalmazni a magyar szavakat. Eddig városunk nevével a következő formációkban találkozunk:

Warad, Warada, Warda, Varada, Warde, Uarada, Varda, Kysuarada, Kysvarada, Kyswarada, Kyswarda, Kysvarda, Kysuarda, Kisuarada, Kusuarada, Kysuard, Kysuarad, Kysswarda, Kisvarada, Kissuarda, Kiswarada, Kisvarda, Kis Varda, Kysvardya.

Fennmaradt a Zichy család zseléi levéltárában a kisvárdai uradalomnak, mely akkor egész felső Szabolcsot, sőt Szatmár egy részét is magába foglalta, 1521-ből, tehát a mohácsi vészt közvetlenül megelőző időkből való urbariuma, amely az uradalom jobbágyait és azoknak uruk részére teljesített szolgáltatásait írja össze. Az urbarium szerint a kisvárdai uradalomhoz a következő községek tartoztak: Dewghe /Döge/, Weresnarth, Rosal, Pap, Patroh, Ayak, Kalongha, Thuser, Lythke, Marok /ma Márok Papi/, Daroch /ma Bereg-Daróc/, Jank, Hermanzek, Gygeh és végül maga a központ, Warda, amely már ebben a korban Oppidumnak, azaz városnak van írva. A kisvárdai uradalomhoz tartozó községeken felül ebben az időben a Kisvárdai család birtoka volt a hatalmas báthmonostori uradalom, mely Bács, Bodrog és Baranya megyékre terjedt ki, s melyet éppen fél százada a család részére Kisvárdai István kalocsai biborosérek szerezett meg, s a tassi uradalom, amelyhez a mai Nyírtass, Demecser, Kék, Dombrád és Szamoszeg tartozott. A kisvárdai jobbágyság felsorolásában ilyen nevekkkel találkozunk: Zabo, Zewch /Szücs/, Kowach, Chyzar /Csizsár/, Deyak, Kewnywes

/Kőműves/, Toth, Zarka, Chyrke /Csirke/, Copo /Kopó/, Candor /Kántor/, Anarchy, Kewer /Kövér/, Berchek /Börcsök /
stb. Dögen a Lányváriaknak és Belinszkyeknek még semmi nyo-
muk, ellenben Ajakon már ott vannak a Csépkék. Általában az
egész lakosság szintiszta magyar. A kisvárdai jobbágyok a
következőkkel tartoztak uruknak: Szentgyörgynapkor 50 dé-
nár, Szentmártonnapkor ismét 50 dénár, tartoztak boruknak,
gyümölcsüknek; zabjuknak kilencedével minden tíz disznó u-
tán eggyel, akinek tiznél kevesebb disznója volt, disznon-
kint négy dénárral; husvétnapjára tartoztak egy tyukkal és
három kenyérrel, ugyanannyival Szentmihálynapkor és Kará-
csonykor, azonban ekkor még egy köbnyi zabbal is. Végül a
csikhalászkok Quadragesima vasárnapjára egy urna csikot is
kötelesek voltak adni.

Döge és Litke szerencsésebb, mint mi, mert nekik a
fenti urbariumot csaknem egy századdal megelőzőleg, 1449 -
ből is fennmaradt egy földesuri adóztatási jegyzékük. Egy
pár név ebből a jegyzékből: Veres, Bende, Bator, Baba, Fi-
as, Dewge, Gombas, Solnoch /Szolnok/, Patcho /Patkó/, Po-
col /Pokol/, Kardos, Barta, Buzás, Gewre /Gyüre, Litkén/,
Varga, Celle /Cselle/, Lantos, Juhasz, Sinka, Jolegen /Jó-
legyen/.

Várday István kánjogi tanuló, a későbbi kalocsai bi-
boros-érsek, 1448. október 9-i dátummal Ferrarából levelet
írt Kisvárdára, nagybátyjához, Várday Miklóshoz. Csodálko-
zik, hogy Gergely familiáris visszatérése óta, aminek már
majdnem egy éve, se pénzt, se levelet nem kap hazulról. Míg
ő a külföldet járja, hogy nemzetségének dicsőséget, hazá-
jának pedig idővel hasznos szolgálatot szerezzen, odahaza
addig reá se gondolnak. Levelét végszükségében Péter nevű
fogadott küldöncével küldi. Könyvei már hónapok óta a zai-
dóknál vannak elzálogosítva úgy, hogy nem is folytathatja

tanulmányait. Nincs már senkije, akitől kölcsönözhetne. Barátainak és a zsidóknak már hetvenegynéhány forinttal adós. Nem akar szegényszemre haza költözni, amiért küldjenek neki sürgősen 150 forintot, hogy adósságait kifizethesse és magát továbbra is fenntarthassa. Reméli, tanulmányaival decemberben kész lesz. A pénzt ne küldöncével, hanem saját emberükkel küldjék. Jobb lenne azonban bankutalvánnyal /litere cambiales, a mai váltó őse/ küldeni, amint azt már több ízben is ajánlotta. Keressenek Budán olyan kereskedőt, akinek Velencében vagy Firenzében társa van. A küldendő pénzt az előbbinek tanu előtt adják át, aki erre állítson ki egy olyan írást, hogy a társa, neki fizesse ki. Az utalványon rajta legyen személyleírása, nehogy avatatlan kezekbe jusson a pénz. A pénzen kívül még egy 12-14 éves, latinul tudó, lehetőleg nemes ifjut is küldjenek, mert apródra van szüksége. Végül kéri, hogy a küldőnek, akit ketten 6 forintért fogadtak fel az utra, 3 forintot fizessenek.

Boldog idők, amikor hat forintért Ferrarából Kisvárdáig jött a küldönc és 70 forint adósság már végszükséget jelentett!

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. január 11-i /XV. évf. 2./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL II.

Kevesen tudják, hogy a Kisvárdai körüli szőlők milyen régiek? Bizony, azok 1943-ban fogják ünnepelni ötszázéves fennállásukat. 1443. május 8-án adta ki ugyanis Rozgonyi Simon egri püspök oklevelét, amely szerint: volens promontorium oppidi Kyswarada vinearum multitudine decorare, akarván Kisvárdai város hegyvidékét a szőlők sokaságával díszíteni, mindazoknak, akik Kisvárdai környékén szőlőt telepitene, az ültetéstől számított tíz évi tizedmentességet engedélyez.

1470-71-ben már egyre gyakrabban fordul elő a Kysvárdai család számadásaiban a cultoribus vinearum, a szőlőkezőknek adott bér, míg 1493-95-ben már tekintélyes tized folyt be az egri püspöki kincstárba Kisvárdai borvidékéről.

Kisvárdai történetének egyik érdekes alakja Várdai Mátyás boszniai püspök, Várdai Miklós és Perényi Katalin fia, aki az oklevelek tanúsága szerint 1462-ben született, 1481-ben a ferrarai egyetem hallgatója volt. 1484. január 14-én Mátyás király váci préposttá és kanonokká nevezi ki, 1486-ban Bosznia választott püspöke lesz, de a pápai megerősítést csak 1489-ben tudja elérni, s még ugyanabban az esztendőben meghal. Az ő bátyja volt Várdai Simon, aki eltérően a többi Várdaitól, valamelyik német egyetemen végezte tanulmányait. Az egyházi pálya helyett a katonai pályát választotta, és 1476-ban Szabács viadalánál a török ellen vívott harcban fiatal korában elesett. Halálával egyik legértékesebb tagja dőlt ki, akivel a család fejének, Várdai István biboros érseknek nagy tervei voltak: hozzá akarta ugyanis feleségül adni Tóttós Orsolyát, a több megyére terjedő hatalmas Tóttós vagyon egyetlen örökösét, akit azután a család főágával állandó viszályban lévő dögai ágából származó Várdai János vett feleségül.

Kisvárdán, mint plébánia 1317-ben fordul elő először az oklevelekben, amikor Pál, várdai plébános és Konrád, a várdai káplán többedmagukkal egy peres ügyben tanubizonyosságot tesznek egy Kisvárdán keletkezett oklevélben. 1331-ben István várdai pap már borsovai alesperes, s lehet hogy az 1358-ban szereplő Istvánnal azonos. 1373-ban Lukács a plébános és alesperes, s ugyanő szerepel még 1380-ban is, 1381-ben már Miklós. Hézagos adataink csak 1422-ben említik megint a várdai plébánost Pili István személyében, s 1424-ben János, 1450-ben István, 1452-ben Mátyás, 1452-ben Mátyás, 1453-ban Mihály, 1470-ben Demeter a plébános Kisvárdán.

Az első nyoma a zsidóságnak Kisvárdán egy 1508-ból fennmaradt számadásban található, amelyben a várdai vár gondnoka feljegyezte a vár érdekében tett kiadásait s bevételeit. Ebben fordul elő a következő tétel:

„Judeo propter ferrum dedi den. XXXVII.”

„A zsidónak vasért adtam 37 dénárt.”

Egyébként sem az 1453, sem az 1521. évekből fennmaradt összeírásokban a kisvárdai zsidóságnak még nincs nyoma, s éppen ezért abban sem lehetünk teljesen biztosak, hogy a fentebbi tételben szereplő judeus kisvárdai, vagy máshova való, esetleg vándorló zsidó volt-e?

Érdekeseek azok az ősrégi dűlőnevek, melyeknek egyike-másika tudomásunk szerint ma is megvan még, esetleg kissé megváltozott alakban.

Egy 1324-ből fennmaradt határjáró oklevél tanúsága szerint a Kékcse, Berencs és Várda közt elterülő vizek között voltak.

Nyaraszegh, Nyarzegh és Elekszegh nevű terra síccsak szárazföldek,

Brewszygethe /Erőssigete/, Almaer /Almaér/ nevű insulák szigetek,

Elewer /Élőér/, Egerezer /Égresér/ nevű szárazok és Eger /Éger/ nevű véghetetlen nagy fák, a vízben.

Volt ugyanott egy ut, homo kor nevezetű, s egy hely, amelyet Borzlywnak /borzlyuk/ hívtak.

Jellemző az akkori vízviszonyokra, hogy 1430-ban egy határjáró bizottság per naves, hajókon járta a kisvárdai határt.

Érdekes, hogy nyomtalanul eltűnt Döge határából egy Kapos vagy Kapos nevű folyó, amelynek egy 1381-ből származó határjáró oklevél, metalis szerint meglehetősen nagy folyónak kellett lennie, mert egy vizimalom is működött rajta, amihez bizony a mai kis kanálisokat tápláló erecskék vize nem lenne elég.

Más, érdekes határ- és dűlőnevek Kisvárdra környékéről /mai helyesírással/ Kónyaszigete, Kétsődűlőkőz, Kostó, Pathaszigete, Aranyozó, Ige /1324/, Kubeldeggh /mocsár/, Homok, Estvánhida, Fövényesrév, Fűzesér /1430/, Rakatyás /1381/. Örömmel vennénk, ha a közönség ilyen vagy hasonló mai határnevekről értesitené szerkesztőségünket.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. november 8-
/XV. évf. 45./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL III.

Ezen a héten egy pár apróbb adatot fogunk kommentár és magyarázat nélkül közölni, amelyek mindegyike így is komoly érdeklődést érdemel.

1545-ben az Ungváron lakó Homonnay Imre és a Kisvárdán lakó Várdai Mihály csereüzletet kötöttek, amelynek értelmében Várdai Mihály salétromot adott Homonnay Imre jó zemlini boráért. Kettőjük közül Homonnay Imrének volt fontosabb az üzlet, mert Várdai Miklóshoz intézett levelében azt írja, hogy Zágonba /Záhony/ viszi a bort, de ha Várdai Mihály úgy akarja, szívesen jön el a salétromért akár Kisvárdáig is.

Messziről küldtek haza a földesurak nagynéha egy kis csemegét feleségeiknek. Várdai Mihály írja feleségének Pozsonyból 1548-ban:

„Thowabba Geztenyeth és pomagranath is kwlthwnk.
Zenth Janos kenyeryth ys kwlthem.”

Az oláhok nemzeti hőségévé avanzsált Mihály havasalföldi vajdának egy levele fennmaradt, melyet Várda várának urához, Várdai Katalin férjéhez, Nyári Pál grófhhoz intézett. Ez a levél 1600. március 30-án kelt és azt írja benne Mihály vajda, hogy Nyári Pálnak, Várdai Katalinnal 1600. május 9-én tartandó lakodalmán meg fog jelenni. Hogy aztán tényleg ott volt-e, arról nem maradt fenn adat.

1620. Szentiván havának 9-én Anarcsi István levélben kéri Várdai Katalin nagyasszonyt, hogy a várdai prédikátort egy prédikációra engedje át Anarcsra, aztán rögtön vissza is mehet.

1733-ban hármas haláleset volt Kisvárdán. November 11-én írja Melith Péter Kisvárdáról Jósa Zoltán szatmári alkapitányhoz, hogy tegnapelőtt este halt meg Nyári Istvánné Telegdy Anna /Várday Katalin lánya/, s ugyanaznap reggel pedig gróf Alaghy Menyhártné és gróf Bethlen Istvánné.

A várdai földesurak pallosjogának maradványa az az elnevezés, amelyre a báró Horváth család levéltárában találtam rá. 1696-ban egy dülőnek az elnevezése ugyanis: Akasztóhegy.

Adóhátralékok már a régi világban is voltak: 1698-ban Farkas Ferenc, János és Marci nemesek „az nagy terhes portio adózásának miyatta nem tudván honnan az Egykory portionkat meg fizetni”, földjeiket zálogba adják.

Dülőnevek 1700-ból: Füzeskert, Vadászkert, Bökörnyszó, Lenártó, Tölgyes, Feketeérhát, Hangyás.

Hogy ez a Szent László kutja, amire egyesek még ma is emlékeznek, már 1717-ben is megvolt, arra tanúság egy adásvételi kontraktus, melynek felzetére ez van írva: Az Szent László kutyjánal magam földem mellett az barázdán, Veres Jánostul egy forintban vett irtóvány földrül való levél.

A már említett Akasztó dülőre újabb adat egy bizonyos földterület leírása a papi levéltárban: „Az akasztó fa mellett oldalul egy darab föld az Temetőre megyen véggel, alul szomszédgya M. Asszony részire való.”

A hármasut már 1761-ben megvolt. Érdekes, hogy akkor nem litkei, jékei és papi utnak hívták őket, hanem,

mint arról a papi levéltár egy régi okmánya tanuskodik: litkei, kenézi és petri utnak nevezték őket.

Ugyancsak a papi levéltár adatai tisztázták a kisvárdai Szögyéni kuria keletkezési idejét is. A kuria, amely ma a római katolikus plébánia céljaira szolgál, 1772-ben kezdett épülni.

A báró Horváth család tagjai nemcsak a közelmúltban, hanem mindig lelkes pátronái voltak a kisvárdai iskolaügynek, így báró Horváth Imréné csebi Pogány Borbála 1774-ben 125 frt 49 kr. költséggel iskolát építtetett.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. december 6-1 /XV. évf. 49./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL IV.

A kisvárdai várban a rendes várnépén kívül a mohácsi vész utáni zavaros időkben egyre több zsoldos katonát kezdtek tartani a vár urai, amely aztán később, az 1560-as évekre már rendes, nagyobb számú csapatná bővült. 1531-ben még mindössze néhány ilyen ember volt a várban. Ismételjük, hogy ez a rendes várnépén kívül állott, vagyis nem ez a pár ember volt Várda várának egész őrsége. Különb ennek a korszaknak a hadviselése még igen kis egységekkel dolgozott, s még száz évvel később a török harcok teljes kifejlődése idején is igen nagy azoknak a váraknak a száma, ahol a teljes várórság 20-50 fő között változott.

A már említett 1531-es évben a várban szolgáló nemes katonaság félhónapi fizetése a következő volt: Pethő Mihály négy lótartással 4 forint, Győri János 5 lótartással 5 fr., Zobránczy Márton és Petry András 2-2 lótartással 2-2 frt. A trombitás kapott 2 forintot. Gávay Lukács 2 forintot, Radul, Koczka, Csonka Ágoston, Nagy Lukács, Miklós diák, Kovácsy László, Slindy Ágoston, Horváth György és Puskás Bálint fejenként 1-1 forintot. Ugyancsak ebben az időben egy kocsi t vett a várkapitány 1 forint 17 dénárért, míg az éjjeliőrök összesen csak négy dénár fizetést kaptak, ami igazán nem volt sok.

1559-ben, tekintve, hogy a Miksa és Izabella közti harcok egyre keményebbek lettek s Kisvárda, mint a Ferdinánd pártján lévő nyugati Magyarország utolsó előretolt védbástyája, az erdélyiek részéről állandó támadásnak volt kitéve, Telekessy Imre kassai királyi főkapitány kérésére Várdai Mihály, a kisvárdai vár ura, végre hozzájárult ahhoz, hogy a vár védelmére a saját serege mellé még egy királyi őrséget is befogad. A királyi őrség

kapitányává Telekessy Székely Antalt, a felvidéki királyi seregek egyik legkitűnőbb, híres katonáját jelölték ki, ami egymagában is eléggé dokumentálja Kisvárdának ebben az időbeni nagy fontosságát. Székelyt Várdai Mihály csak úgy volt hajlandó befogadni a várba, ha előbb esküvel megfogadja, hogy a hatalmát és erejét sohasem fogja a várur és családja ellen felhasználni. Ez a hitlevél, amelyet Székely ez alkalomból adott, eredeti helyesírásban a következően hangzik:

En, Zékely Antal Romay Chyazar ew felsyge hadnagya kys Wardaban Adom Myndeneknek Emlekezetyre, kyknek Illyk Myndeneknek, hogy en Eskezem az attya wr Istenre ky Engemet Theremtett az fyw Istenre, ky engem megh waltott, az zent lylek Istenre, ky engem Megh zentelt, hogy en ez nemes es wytezlő warday Myhalnak es Istwannak, es Mynd az thőb gyermekeynek, kyk Jelen Nem wolnanak, es hyew /hü/ es Igaz lyzek, semy zyn alatt, sem ew k /kegyelme/ sem gyermekeywel semy gonozt nem chyelekezem, hanem hywen es tyzta embersyggel az hazatt kys wardatt ennek kyk eoryzem es tartom ew felsyge akarathyabol, egyenlő kyp-pen az ew k:nek Jambor zolgayval egyetemben.

Illyen Wytezlő zemlyek előtt Wyttkay demeter es Megyery myklos kys porkolabok előtt, Kwy orban, Zwylt peter telekessy wram zolgay előtt Therebessy benedek es gechyry Janos, wgyan Ennen zolgaym előtt, Negy balint prybek Janos zolgaya előtt.

Towaba, mykor Es k: kywanyak, chyazar az wagy Maximilianus kyraly paranczjolya, az wagy Thelekessy wram, az wagy ew felsygynek ide ez orzagba mas few hadnagya lenne ky mygyek es semy okok engemet megh Nym tartoztasanak, hanem az mynt felew megh montam tartozzam ky menem ez kys Wardabol. Erre segyllen Engem az zent haromsagh egy byzon Isten, hogy az mytt megh mondottam egye-

bet semykyppen nem akarok, hogy lygyen. Ez lewelnek erős-
sygire es byzonsagara vetettem az en pechyetemet ez lewel
költ kys Wardaban böyt elo honak 8 nap: 1599.

A levél a Zichy család zselényi levéltárában Ap.575
f.5. n. 2065 szám alatt fekszik s közlése dr. Lukcsics
Pál, br. Eötvös kollégiumi tanár ur szivességéből, s az ő
általa készített másolat alapján vált lehetségessé.

1599-ben a várdai vár tulajdonában már Várday Kata-
lin és Zakoly Miklós volt. Várday Katalin, az utolsó Vár-
day, Báthory István országbírónak, az ecsedi várurnak az
unokahuga protestáns érzelmi volt, amiben Báthory buzgón
erősítgette, Zakoly Miklós pedig, aki a bécsi jezsuiták-
nál nevelkedett öt éven át, hithű katolikus. Ezzel magya-
rázható Báthory Istvánnak Várday Katalinhoz 1599-ben írt
egyik leveléből az alábbi részlet:

„Közhirel esek ertenem, hogi az ördög nem lehet az
k. batia nélkül Zakoli miklos nélkül... ugi értem hogi az
ördög arra vitte, hogi a Varday predikatornak bucziutt/bu-
csut, elbocsátást/ adott... ugi ertem, papista papot akar
oda zallítani, kerlek ez okaert iry felölle augi /svagy/
izeny mentől hamarab erthessem igaze neme.”

/Zichy levéltár Missiles B. - Dr. Lukcsics Pál má-
solata után./

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. június 14-i
/XV. évf. 24./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL V.

A kisvárdai református egyházközség anyakönyveit 1771-ben kezdte el vezetni Orosz András predikátor. Az első anyakönyv egy hosszasan keskeny alaku, keménykötésű naplókötet, amelyben az anyakönyvi adatok mellett egy pár történeti följegyzés is található. Ezek a följegyzések igen hézagosak, és sajnos, semmit sem tartalmaznak arra nézve, hogy Kisvárdán a reformáció mikor kezdett tért hódítani. Néhány kisebb hiba is előfordul: így bizonyára elírás az 1572-es évszám 1672 helyett, a többi hiba onnan származhat, hogy a feljegyzés nem egykoru eseményekről számol be. Az anyakönyv első oldalán a következő kis összefoglalás olvasható:

„Ez Matrikula vagy Anyai Könyv a N. Kiss Várdai Helvetica Confessiót tartó Gyülekezet számára T. Tudós Férfiunknak Szilágyi Sámuel Uramnak, a Debreceni Venerabilis Sz. Traktusnak mint J. püspökjének elvégezett akarattjából s parancsolattjából szereztetett Tiszteletes Orosz András Ur predikátorságában Háda György akkori Curator által 1771. esztendőben Vitus napján való vásárban, mellyben mostani Templomunk fundáltatása s annak eszközei, nevezetesen a Parochiához tartozó accessoriumok s nevek szerint vallásunkon valóknak neveik, végezetre kik és hányan születtek, hányan házassulnak vagy halnak meg és egyebek is, a mellyek feljedsére méltók, meg irattatnak meg.

A Kis Várdai Rífa Szent Eklésia mostani parochiális telekének birodalma nagy általába szállott Milith Pálné asszonyomról, mivel annak előtte való telekünket vagy parochiánkat a Római Szent Hiten lévőek erővel elvették 1572-ik esztendőben: Egy Fekete Jankó nevű Rebellis ember Szathmár és Szabolcs vármegyékben sőt több helyeiben is az Urnak Házait az az Templomait tüzzel égette több hozzá tartozó rebellis társaival és ebben az időben a Reformátusoknak ~~nem~~ négy

harangjok lévén, amelyek a tűz miatt megemésztettek, annak utána a Reformátusok eszmélkedvén maguk állapottyok felől, 1696-dik esztendőben 29 Marti az el olvadott matériát felszedették és annak feléből egy jó harangot öntöttek, melyet most is birnak, felét pedig az abban az időben élő emberek a Templomnak pitvarában elásták, mely most is ott vagyon, a mint némelyek gyermekek lévén, már ember korra jutván emlékeznek rólla. De már azt a Templomunkat is elvették tőlük és nem igen régen egy Fejér nevű Plébános v. Barát renováltatta, amint ezt még maig Kis Várdában élő emberek elegenden tudják is."

Ehhez a magunk részéről a következő hozzátenni valóink van: Pekete Jankó 1672-ben égette fel a katolikus templommal együtt, egy tető alatt volt református templomot, mely faépület lévén, teljesen megsemmisült. A templom katolikus fele köépület lévén, romokban ugyan, de megmaradt s ezt a mai szentélyt renováltatta 1721-ben Fejér János plébános. A paróchia, amelyről szó van, a mai Orsolyarend zárdá udvarán állott s eredetileg katolikus volt. Bocskai idejében, 1605-ben foglalták el a reformátusok s nem 1672-ben, hanem jóval később, az 1700-as évek elején Rákóczi engedélyével foglalták vissza azt a katolikusok.

1771-től maradt meg az anyakönyv egyik lapján a lelkészek névsora is. Eleinte igen gyakran változtak a lelkészek, mivel az un. papmarasztás rendszere divatozott, vagyis papot mindig csak egy évre választottak, s ha megfelelt, ott marasztották a következő évre is. Így történhetett meg, hogy az 1772-től 1853-ig terjedő 82 év alatt a kisvárdai református egyházközségnek 20 lelkésze volt, addig az azóta eltelt 81 év alatt mindössze 6.

A templomépítkezésekről a következő adatokra bukkanunk:

1791. „...építtetett az Torony az Ekklesia közönséges költségével és némely kegyes jól tévdjének segítségével.”

1793. „Apr. 6. az Parochiális ház szerencsétlen tűz által megégyvén, újra építtetett és Zsindely alá vétette-tett az Ekkla költségén.”

1802. „Ebben a Kis-Várdai Reform. Ekklesiában az Ur-nak háza elkezdett építtetni rész szerént kőből, melyet a romladozott várnak fundamentumából hanyattunk, rész szerént pedig Téglából, melyet az Ekklesia vettett az Ekk-lésia költségén sok kegyes jól tevőknek sok rendbéli se-gedelmek által és a fundamentom le tétetett Bőjtmás havá-nak 24-ik Gábor napján Tökéletességre ment 1802-dik esz-tendőben annyira, hogy fel is szenteltetett December ha-vának 7-dikén.”

1805. „A már akkor a székektől kiüresített, de még épségben volt ótska Hajlék vagy Templom is, a fája ti. u-gyan akkor adatott el a zsidóknak 70 Forintonkon és ugyan-akkor szedetett széjjel és hordattatott ki a Parókhialis udvarról minden fundamentomostól.”

A templomot aztán még kétszer bővítették ki, míg végre 1872-ben mai formáját nyerte.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. június 7-i
/XV. évf. 23./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL VI.

Burckhard von Pürckenstein német író Erzherzogliche Handgriffe des Zirkels und Linilas című, 1686-ban megjelent munkájában magyar várak és városok képét közli azoknak rövid leírásával. Kisvárdának ez az első képe, amelynek nyomára sikerült jönni. A kép nem tökéletes, a képzelet is dolgozott rajta, a leírás sem, amennyiben Kisvárdát a Szamos folyó mellé teszi. A leírás egyébként a következő; nagyjában fordítva a német eredetiből: „Várda, az ugynevezett kisebb, egy vár, egy homokos falu fölött, Felsőmagyarországon, Ecsedhez közel és a Szamos mellett, ahova csak egy út vezet egy hosszú hídön át, amiért is nehezen ostromolható, amint azt a legutóbbi háborúkban Milönféle alkalmakkor láttuk.” Nem sok, de mindenesetre érdekes, főképp a hidra vonatkozó adata miatt. A képről a városi levéltár részére másolatot készíttettem, Pürckenstein munkájának a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő példányából.

Van azonban Kisvárdá várának még három ábrázolása, köztük a legrégibb 1580-ból, amelyek színes, hatalmas lapokon kézzel rajzolva, az éppen uralkodó király részére készültek, s őket most a bécsi állami levéltár őrzi több magyar vár képével együtt. Ezekhez egyelőre nem lehet hozzájutni, azonban megpróbálunk összeköttetést keresni a Bécsi Magyar Intézettel együtt, amikor is ennek útján e képek másolatai megszerezhetők lesznek.

1669. április 12-én írta Pathai András Kisvárdai református prédikátor, szabolcsi esperes Szabolcs vármegye közösségéhez:

„Az elmúlt napokban valamely dolog fele ~~esvén~~ remén-
telen öszvzeháborodás, egy itt lakó kisvárdai Eötvös János
nevű nemes ember és ugyan itt való városbeli schola mester
közt, ezen dolog végett való törvényes igazításul nem a-
karván Eötvös János semmit is dependeálni, az innep előtt
való valamely napon reá mene az scholára, ilyen violentiát
cselekdvén, hogy igen késő este az ablakon belütt a ház-
ban a schola mesterre oly intentummal, hogy őtet ágyában
lövő által meg ollye." Levele további részében kéri a vár-
megyét, hogy az „ecclesiastica libertasi” szeme előtt vi-
selve, példás elégtételt szolgáltatasson.

Pathai Andrásról egyébként meg lehetett állapítani,
hogy a hollandiai franekeri egyetemen tanult, amely egye-
tem ebben az időben különösen virágzott. Az egyetem sok ma-
gyar tanulója között Pathai András 1641. szept. 13-i dátum-
mal szerepel a névkönyvben. A franekeri egyetemnek rajta
kívül három kisvárdai hallgatója volt, akik mindnyájan re-
formátus lelkészi állásokba jutottak.

1694. január 23-án Kisvárdára várták Thököly Imrét,
akkor egész Felsőmagyarország urát, fejedelmét. A vármegyé-
ben szerte leveleket küldtek, hogy a falvak népe a kijelölt
helyekre gyülekezzenek. A fejedelem a maga hadai mellett tö-
rök és tatár hadakkal operált ebben az időben s ezek a ta-
tár hadak akkor Miskolc mellett táboroztak, és ők is Kis-
várdára felé készültek. Thököly erre a napra nem érkezett el
Kisvárdára. A társaság közben 29-én Tiszadobra érkezett, a-
hová a debreceniek nagy ajándékokat küldtek a tatár szul-
tánnak, hogy városukat elkerülje. Január 31-én Büdnél jár-
tak a tatárok, s már este Nyirbogdánynál vertek táborot. A
tatár szultán maga Kemecsén, míg tábora és vele lévő török
hadak Mándokon, Pálcsán, Kemecsén és a körüllevő helye-

ken táborozott. Február 5-én Thököly tábora és udvara Kisvárdán vett szállást, a fejedelem azonban Munkácsra ment, majd onnan egy-két napon belül ő is Kisvárdára érkezett, s itt egyesültek hadai a támogatásra érkező török és tatár hadakkal, 12-én aztán a tatárok, majd egy napra rá ő maga is elvonult Szatmár felé.

Különösen érdekes része Kisvárdra történetének az az időszaka, amelyben történetének talán legmozgalmasabb évei játszódtak le. Ez az 1557-1565 évek közti idő, amikor Izabella királyné, Szapolyai János király özvegye és fia, János Zsigmond, Magyarország választott, de meg nem koronázott királya viseltek hadat I. Ferdinánd királlyal. Ebben a harcban Kisvárdra igen jelentős szerepet játszott. Tokaj és a többi, Kisvárdától délre és keletre eső várak mind a János Zsigmond kezén voltak, csak Kisvárdra tartott ki állandó hűséggel a megkoronázott törvényes király mellett. Ez az időszak volt az - talán egyetlen a történelemben -, amikor Kisvárdra vára stratégiai helyzetéből folyólag messze nagyságán és jelentőségén túlemelkedő szerephez jutott. Ekkor még Kálló nem volt erősített hely, Olcsva, Szalka s Tokaj vitték a harcot Kisvárdra ellen, de Telekessy Imre kassai főkapitány és Székely Antal kisvárdai várkapitány, aki korának egyik legkitűnőbb, rettegett hírnő katonája volt s a munkácsi vár kapitányságából előléptetéséért került Kisvárdára, mindig győzelmes harcokat vívtak az erdélyiekkel, Székely Antal különben messze földeken híres katonája volt korának, ő döntötte el beavatkozásával s Kisvárdai katonáival a nagyjelentőségű hadadi csatát, mely János Zsigmondot jó időre Erdélybe szorította vissza, s amely kedvezőbb kihasználás esetén, könnyen már ekkor létrehozhatta volna az egységes Magyarországot, és talán így a török hódolt-

ság korát egészen megrövidíthette volna. Ferdinánd azonban elmulasztotta kihasználni ezt a győzelmet, a közben Erdély ura erőre kapott. Székely Antal volt az, ki Moldvába hatolva seregével, Moldva fejedelemségébe beültette Heraclides Jakab görög kalandort, aki így jórészt Székelynek köszönhette trónját. Igaz, hogy Székely vad katonája volt s az egész környéknek kemény sarcolója. A harcot magáért szerette s ha nem volt valami lehetőség harcra, Budai Ferenc uram Polgári Lexiconja feljegyezi, hogy ilyenkor összegyűjtötte a „nyiri pajkosokat”, városokat, kastélyokat, templomokat rabolt, dult, égetett és fosztogatott. Mindamellett igen nagy kegyben állott feletteseinél, akik minden ellene érkező feljelentést ad acta tették. Végül is a saját felesége ölette meg bérgyilkosaival a Kisvárdai várban, éppen mikor az erdélyiek ellen akart indulni seregével. Az asszonyt gáztettéért fej és jószágvesztéssel büntették.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1934. január 25-i
/XV. évf. 4./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL VII.

II. Rákóczi Ferenc írja egyik kapitányának, aki egy várostrom nehézségeiről panaszkodik: bizony a várostrom golyóbissal megyen, nem pedig tökkel, mint Kisvárdán.

1655. május 19-én írja Tarczali Ádám kisvárdai kapitány Thököly Imre fejedelemnek: Kegyelmes Uram, a szomszéd ellenség annyira ránk szokott, majd minden másod és harmadnap a vár alá jön: ezelőtt negyednappal ideszorult szegény embereknek kintjáró lovait, ruháit, kit az idén szereztek volt, takarítván, elhajtották. Ujabban ma szatmáriak, ecsediek gyalog harmadfél százán, lovas mintegy 30, Döge falu mellett való víznél levő cserésben lesben állván. Szántó János nevű Vay uram ez ezredbeli egyik hadnagy katonáinak lovait hatan vagy heten felfogván, megindultak vele, kiknek utána menvén itt levő böcsületes nemes emberből álló Nagyságod hiveivel és az kevés számú gyalogokkal, az lesből kiomolván, bennünket megnyomtanak, s hátunkon elellenkezve csaknem a városig hoztuk őket Dögeből. Az szegény Komáromi, félvén porkoláb hajdani dicsérete s próbái szerint akarván magát viselni /kit akaratomon kívül cselekedett/, az gyalogokkal az várból kiment, harmad magával elfogták, magamnak két fegyveres lovamat meglőtték, Krucsai Márton uramnak több lovait Debrecennél elnyervén, még egy maradt volt, meglőtték, kiből kiépülését nem is remélhetni. Az ellenkezés közben adódott oly szó is: „tudjuk a várdai erő mennyi legyen”, azért is comminálkodnak. Írja meg Tarczali, hogy ezért erősíteni kellene Várdát. Kéri a fejedelem hozzájárulását, hogy az elfogott öreg porkolábot, Komáromit egy náluk fogságban lévő német kornétással kicserélje. Írja, hogy a labancok száza Döge felől Veresmart felé ment, Thököly hiveinek mondván magu-

kat, hajókat hozattak átal, de a révet őrző hajdúk megismerték őket és összelövéldözték a Tiszán átal. A labancok aztán visszatérvén, az hidakat, kiken nagyságod az rév felé innét átal ment, elhányták és gerendáit elvagdalták.

Kisvárdán a mohácsi vész előtt a Várdai család tagjain és az ő udvartartásukhoz tartozó familiarisokon kívül nemes ember nem élt. A mohácsi vész után kezdődik meg a nemes családok kisvárdai térfoglalása, s a Várdaiak egymásután több telket is adnak el a beköltöző nemeseknek. Így 1587-ben Várdai Katalin és gyámja, Zokoly Miklós két dögei utcai telket eladnak Kérchy Istvánnak, 1588-ban Ujlaky Miklós csere útján szerez ingatlant, 1608-ban Várdai Katalintól egy telket kétszáz forintért vesz Chuta Miklós és 1626-ban telket szerez Kisvárdán Tolnay Ferenc, a hűtlenségéért fejét vesztett Tolnay Borbála dédapja, és ez időtől még többen.

A XVI. századi oklevelek több helyen emlitenek kisvárdai utcákat. Ilyen utcanevek a következők: Szent László utca, Döge utca, Pap utca. A Döge utca igen sok helyen csak mint Dög-utca fordul elő.

Egy 1554-ből való iratban bukkantam a következő módon megnevezett hölgyekre: A nemes Krisztina urnó, először az egykori Chaholy Imre, majd a nemes Kisvárdai János özvegye, most végül felesége a nemes Pethropolyai Horváth Ferencnek, leánya a néhai idősebb Ráskai Mihálynak.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. május 23-1
/XVI. évf. 21./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL VIII.

A római katolikus templom toronyórája még nincs száz éves sem. 1848-ban állíttatta a Város polgársága - tudvalevőleg ugyanis Kisvárdát 1887-ig mezőváros volt s csak azóta nagyközség - az itteni nemesi közbirtokossággal együtt. Erről tanuskodik az a gyűjtőív, amely így hangzik:

„Kis-Várdai közbirtokosság a toronyba felállítandó órára eddig összeszedett 544 váltó forintokat, mely mint-hogy azon célra kevés s jelenleg hirtelen többet nem adhat, hogy az óra mentül hamarabb elkészülhetne, általam, alólírt, mint e célra megbízott által' Kisvárdai Városának Polgárai egész illendőséggel megkéretnek, hogy azon említett célra valamit ajánlani sziveskedjenek és azt alul húzott vonalokba beírják, olly formán, hogy azon nevek aláírása kötelező gyanánt szolgáljon, annyi mennyiségig, amennyit kiki ajánlani szives lesz.

KVárda, 1848 Juli 24. Farkas István pénztárnok.”

A polgárság igen nagy számban adakozott, így az órát hamarosan fölállították. A legnagyobb adomány 5 forint, a legkisebb 15 krajcár volt.

1848-ban a város polgárságából polgárőrséget állítottak fel. Az erre vonatkozó határozat így hangzik:

„1848-ik év április 6-án Kis-Várda mezővárosában tartott Városi köztanácskozás és Közcsendességi Bizottmány Ülése alkalmával Határoztatott:

Minden városi honpolgár a közcsendet és közbátorságot tehetsége szerint fenntartani és minden erejéből előmozdítani köteles, még pedig annyira, hogy ennél egy-egy hazafinak szentebb kötelessége Istenen kívül nem lehet. - Evégből rendeltetik:

1-ször Minden fő utcára a köz bátorság okáért minden

személy válogatás nélkül, mennyiben a Nemesi Rend is meg-
nyugodott, két-két fegyveres éjjeli őr fog kiállíttatni.

2-dik Ezen őrökön kívül a Város Házánál éjjelenként
nyolcz fűből álló fűőrség állíttatik olymóddal, hogy azok
közül egyik óránként fel váltva a Város Ház előtt őrköd-
jön.

3-dik Ezen őr állás felügyelésére, vallyon ponto-
san tellyesitik é szolgálatyokat? minden éjjelre két fő
őrmester felügyelő neveztetik ki olly móddal, hogy min-
den vasárnap vagy elébb is tartandó Ülés alkalmával meg
fognak választatni.

4-ik Azon egyének, akik éjjelen őrködnek, szilárd s
becsületes Emberek legyenek, gyermekek be nem vétetődnek,
mely őrök, ha a város által kiadott kötelességüket n e m
tellyesitik abba hanyagul járnak el, vagy éppen botránkoz-
tató magok-viseletek által magok idéznék elő a rendetlen-
séget, azonnal példásan lesznek megfenyítendők. Ezeknek
végrehajtására a Város Elöljárósága felelet terhe a latt
kirendeltetik. Jegyezte és ki hirdette Malik András jegy-
ző, Asztalos Josef, fő bíró, Bartha Imre fő hites, Kozits
András hites."

A képviselőtestület 1883. évi jegyzőkönyvében áll:

"Előterjesztetik Juhász István rendőr azon kérvénye,
melyben betegségéhez karlsbadi viz vásárlására se g é l y t
kér.

Folyamodó kérelme méltányoltatván, részére 8 ft se-
gély megajánltatik.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1933. november 16-i
/XIV. évf. 46./ számában

KISVÁRDA MULTJÁBÓL IX.

Az „1817-ik Eszt. Szent György havában 25-én Kiss-Várdai Dombrádi és Ajaki némely közönséges tárgyak iránt Kiss-Várdában tartatott közös Uri Gyülekezetnek Jegyző-könyvé"-ből vesszük a következő részletet:

„Tapasztaltatván, hogy a Nemes Vármegye Statutuma ellen is sokan a lakosok közül az uttzán pipáznak.

Meghatároztatik a' tüzi Veszedelemnek el mellőzése tekintetéből; hogy a' Földes Ut illy esetben mátul fogva a' Tekintetes Nemes Vármegyére feladattasson, a' Ns. Tárások 24 forinttal, a' Parasztok 24 páltzával tüstént való executio mellett megbüntettessenek. Mely végzés a Biráknak tudtára adattasson és általok közönségessé tészen."

Vajjon mit csinálna ma ilyen szabályok mellett egy szzenvedélyes dohányos?

Az 1824. március 10-iki jegyzőkönyvből:

„Olvastatott a Zsidó közönségnek azon folyamodássa, melyben a már egészen betöltött Temetőjük helyett, egy alkalmas ujj Temető helynek kineveztetéséért esedeznek.

Világos lévén az, hogy a Zsidó Közönség eddig az ideig Temető helyét esztendőnként fizetendő Árendával egyes földesuraktól bérelte ki, továbbra is annak megszerzése végett ezen módra utasittatik."

. Ilyen bérelt temető volt a régi Parkas, ma Kopácsy-féle udvar ház mögötti zsidótemető is, mely használaton kívül ugyan, de ma is fennáll. Tizenöt évvel később azonban a földesurak is akceptálták a zsidóknak temető iránti kérelmét és azt a jelenlegi helyen jelölték ki.

A kisvárdai céhekről alig maradtak fenn irományok. Megvan a csizmadia céhnek Rudolf császárkirálytól szár-

Pedig ezeken kívül is voltak céhek Kisvárdán. Ezt azonban eddig még csak egy 1867-ből fennmaradt felhívásból tudjuk megállapítani, a mely szerint ebben az időben a következő céhek állottak fenn Kisvárdán:

Astalos cén

Kovács cáh

Takács céh

Pék cén

Timár céh

Suszter céh

Zsidó szabó céh

Keresztény szabó cég.

Egy részlet a Kisvárdát illető hasznokból:

107

itt is a lakosok termésüket könnyen pénzzé tehetik, ha el akarják adni, de egyéb időben is, minthogy nagy Ország Utjában vagyon ezen Város, ha mi gazdaságbeli eladó termési vagyon a lakosoknak, eladhatják."

Ugyanezen pontban érdekes bizonyítékát találjuk a más helyeken is gyakran említett hatalmas kisvárdai erdőknek. Eszerint:

"Tüzi és apró épületekre valló fája, u.m. Egerfa, Füz fa, Nyárfa, és Rekettye fa elegendő vagyon, de tsak jó télbe lehet hordani, és oly közel vagyon, hogy napjában kétszer is lehet hozni."

A várrom műemlék-jellegére 1828-ban ébredtek rá a kisvárdai földesurak. Az ekkor megindult tagosító és arányosító munkálatokkal kapcsolatban egy jegyzőkönyvben megállapítják:

"A Vár fenn álló falát, mint betses régiséget meg hagyja a Földes Uraság a mostani állapotjába, annak fundussát pedig közönségesre felhagyja úgy, hogy az árendába kiadattván, a jövedelmével osztozni fognak."

Gyengébbek kedvéért: a "közönséges" szó a régi nyelvhasználatban közöst jelentett.

Nagyon érdekesek azok a térképek, amelyeket részben fellelteni, részben irások alapján, megtervezni sikerült Kisvárdra régi kiterjedéséről. Így sikerült fel találni egy 1839-es állapotokat feltüntető térképet és rekonstruálni irások alapján egy 1787-est. Sajnos, ezeket nem közölhetjük le hasábjainkon.

1787-ben Döge felé a város a mostani Kereszt-utca sarkán, Litke felé a Csillag-utca közepetáján, Ajak felé a görög. kath. templom mai helyén végződött. Tehát tel-

jesen megvolt a mai Szent László ucca, a mai Flórián tér, a mai Kossuth Lajos ucca, a mai Major, Arany János, Csatorna és Bessenyei György utca, a Zug ucca és az Erzsébet utca, a többinek azonban nyoma sem volt. A Tomposon libalegelők voltak, a mai Rákóczi, Szabolcsvezér, Zrínyi, Petőfi, Horthy, Hunyadi, Mátyás király, Baross, Vár, Somogyi Rezső, Árpád, Attila, Tó utcáknak semmi nyoma.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1933. november 23-i
/XIV. évf. 47./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL I.

Kisvárdának még az ötvenes évek elején sem volt postahivatalja, csak a berkeszi postahivatal fiókja székelt Kisvárdán. Pedig a polgárság már régen hiányát érezte ennek az intézménynek, amit az alábbi felterjesztés bizonyít:

„Tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmány!

F. évi január 29-éről a könnyebb közlekedés tekintetéből KVárda MVárossa hatóságának méltóztatott szoros kötelességébe tenni, hogy állítólag a Város kebelébe székelő Posta állomásnál a Közlöny Czimű hivatalos lapot pontosan Kápáti, Bács-Aranyos és Lővő Petri helységek részére hivatalosan szállítsuk és kézbesitessük. - Sajnálattal sietünk tudósítani a tisztelt Honvédelmi bizottmányt, hogy a város kebelében már rég óhajtott forró kívánságunk ellenére maiglan sem létezik pósta hivatal, holott ezen vidék figyelemre méltó pontya és környéke nagyon kívánsóssá és szükségessé tenné, hogy Debrecen és egyéb nagy városokkal egyes postai közlekedéssel lehetne, mert míg egy részről azt vagyunk kintelenek tisztelettel jelenteni, hogy ha szomszéd Ung megyébe kívánnánk leveleinket postán küldeni, azt jelenleg nem eszközölhetjük másként, mint vagy a tőlünk nagyon eltérő tokaji, egész kört képező, vagy Bereg megyének a Naményi postán szinte retrográd számos mértföldekből álló köröket átfutva a közlekedésnek, de az áladalom jövedelmének veszteségével is utasítani - holott Ungvár felé ha Kisvárdától egy jó állomásra fekvő Záhony helységben Ungvár várossa posta állomással kapcsoltatnék össze, ezen posta állomások betöltésére nemcsak alkalmas egyének ajánlkozának, sőt az áladalom jövedelmét is növelni fognák, míg ellenkezőleg más részről ezen terjedelmes vidék közép pontya KVárda várossa, ugy környéke a legvégsőleg elhanyagolva lé-

vén a múlt időkből jelenleg is a Civilisatio kifejlődése már csak az által is, hogy a hírlapok, midőn már érdekességüket vesztek, érkeznek hozzánk különféle utakon, sőt néha azokat a mennyiben a hozzánk egy állomásra fekvő berkeszi postahivatalon, hová fogadott embereinket is küldözni szoktuk, megnem kaphattuk, hónapokig nélkülöztük.

Ezenélfogva minkis messziről hordatván hírlapunkat, miután Városunkban posta állomás nem létezik, a fentebb érintett helységek részére a Közlönyt nem küldhetvén - tisztelettel kéri a Város Hatósága a tisztelt Honvédelmi bizottmányt, hogy a Város kebelében a fent sorolt okoknál fogva posta hivatalt fel állittatni méltóztatnék.

Kisvárdá, Martius 3-án 849. Kisvárdá Városa Hatósága."

Érdekes, hogy míg azelőtt Kisvárdára már nem jutott postahivatal, ma Szabolcs megyében mindössze két kincstári postahivatal van: Nyiregyháza és Kisvárdá. Hova lettek jelentőségben az akkori kis gócpontok a hatalmas fejlődést produkáló Kisvárdá mellett!

„1849 Julius 20-án Kisvárdá Mező Városban tartatott Népgyűlésen tétettek a következő határozások:

Az apró pénz szűke napról napra nyomasztóbban hatván a Népre és a kereskedeésre, köz akarattal meghatározatott, hogy apró pénzt ábrázoló papírsjegyek, a Város petsébélyege alatt ki adassanak, melyek mi előbb kiadatván, hólnapi naptól kezdve kész pénz gyanánt forgásba jönni fognak.

Ezen jegyek lesznek egy váltó krajcárosok, - egy pengő krajcárosok, - és 6 pengő krajcárosok. Az egy váltó krajcáros jegy kisebb sárga kis bilyoggal, - az egy esüst krajcáros nagyobb zöld bilyoggal, - a 6 esüst kraj-

cáros a nagyobb sárga nagy bílyoggal és hátul A.I. betűkkel ellátva.

Ezen papír jegyeket minden városi lakos készpénz gyanánt elfogadni köteleztetik.

Beváltása ezen jegyeknek 15 és 30 krajcáros ép bankjegyekért nyitva lesz a Város házában naponta reggel 6 órától 8-ig.

A kibocsátandó jegyeknek mennyisége száz ezüst forintig lévén meghatározva, nehogy a kiadott jegyeknek további elmaradozása a forgalomban megrekedést okozzon, és éppen ezen baj, melyen a Város jelenleg segíteni kíván, az által megújuljon, rendeltetik, hogy minhelyts valakinél 15 pengő kr-on felül a jegyek meggyűlnek, azokat akár a váltó pénztárnál, akár pedig a szükségélt egyéneknekél késedelmezés nélkül felváltani köteles...

A kezelő bíró Asztalos József a jegyek mennyiségéért vagyonával kezeskedvén, a felváltásra szolgáló pénz mennyiség azon 15 és 30 kr-os bankjegyekből állani fog, melyek a kiadandó jegyekért bejönni fognak."

A hosszadalmas határozat ezután intézkedik még a pénzüket elrejtők büntetéséről, a hamisítókról, majd a kibocsátással kapcsolatos ügyekben Intézkedésre választmányt küld ki, amelybe Kastal Imre elnökle alatt Hrabovszky Jánost, Tattay Lajost, Asztalos Józsefet, Szabó Józsefet és Löwinger Mórt nevezi ki tagokul.

A pénzek sajnos, elvesztek. Egyetlen példányt sem sikerült megtalálni belőlük.

Ha az olvasók valamelyike valami régi szekrény mélyén találna egyet, kérjük, juttassa el, vagy legalább értesítse róla lapunk szerkesztőségét.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1933. november 30-
/XIV. évf. 48./ számában.

KISVÁRDA MULTJÁBÓL XI.

Menjünk ezen a héten kissé messzebbre vissza a multba, s az eddig a mult századból közölt dolgok után nézzünk bele egy kissé a tizenhatodik és tizenhetedik század zűrzavarába és a tizennyolcadik század elején meginduló reorganizációs folyamatba. Annak a munkának során, melyet Kisvárdai község megbízásából e sorok írója végez, ebből az időből is igen sok érdekes adatot sikerült felkutatni s reméljük, hogy az egyre szélesebb keretek közt folyó munka végre fényt fog deríteni Kisvárdának egész történetére. A közeli hetekben már számot adhatunk arról a munkáról, mely ezekben a napokban az egri érseki és káptalani levéltárban folyik és egy-két hónapon belül már minden bizonnyal letehetjük a kisvárdai közönség asztalára azt a könyvet, amely multunknak minden felkutatható adatát tartalmazni fogja.

A Kisvárdai katolikus egyház anyakönyvi feljegyzései 1666-ban kezdődnek. Ekkor ugyanis a régi anyakönyv, melyet a plébánosok *Matricula Majornak*, *Nagyobb Anyakönyvnek* neveznek írásaikban, betelt és Mocsánoky Lukács plébános elkezdte a kisebb anyakönyvet írni. Ez a kisebb anyakönyv három évszázad adatait tartalmazza. Következtethetünk tehát a nagyobbra, amely eszerint legalább az 1300-as években elkezdődhetett. Ez a nagyobb anyakönyv nem maradhatott rák. Ugyanis a vallásháborúk idején, amikor a kálvinista hajduk Kisvárdát megrohták, Barillovits Lajos akkori plébános „pretiosissimis cum rebus Ecclesiae” az egyház legértékesebb dolgaival, a kehellyel és az Anyakönyvvel 1672-ben a Bodrogházra menekült, azonban üldözői utolérték s ő „omnia amisit” mindeneket elvesztett „immo vitam vix conservavit” sőt, életét is alig őrizhette meg. Ez lett a sorsa annak a könyvnek, amely Kisvárdai egész multjának legbőségesebb fog-

lalata volt. Erről tanuskodik legalább az a körülmény, hogy az új anyakönyvbe már Mocsonáky Lukács egész sereg feljegyzést írt át a régiből, amelyek most Kisvárdá multjának igen fontos forrásai.

„Én pedig Mocsonáky Lukács, Kisvárdá plébánosa ezeket véltem helyesnek kivonatolni a nagy Anyakönyvből s belefoglalni a kicsibe, melyet én most 1666. július 1. napján megkezdék, nagyobb már megtelvén és elavulván...”

1673-ban fosztogató rablóbanda rohanta meg Kisvárdát. Vezérük, Fekete Jankó, akit a nép csak Sarcoltatónak hívott, miután mindent amit lehetett összeszedtek, a várost felgyújtották. A templom is leégett, a szentély falai azonban épen maradtak, de erősen megrongálódva úgy, hogy ettől az időtől az 1700-as évek elejéig nem is miséztek benne.

1717-ben került Kisvárdára Fejér János plébános, akinek nevét Kisvárdá nagy templomépítői, Szent László király és az 1400 körül élt Kisvárdai Péter királyi kincstartó nevéi mellé kell feljegyeznünk. Fejér János pálosrendi szerzetes volt, a leleszi pálosrendi konvent tagja. Amikor Kisvárdára került, teljesen dezolált viszonyokat talált maga előtt. A templom romokban hevert Fekete Jankó dúlása óta, sőt éppen 1717-ben egy tatár rablóbanda száguldott le a máramarosi hegyekből, amely ismét feldulta a várost. Mindenfelé teljes romlás volt. Fejér János nem riadt meg a munkától. Rendezte a plébániát, összeszedte a megmaradt feljegyzéseket, kikutatta és visszaszerezte az egyház szétszóródott vagyontárgyait, hiveinek és a vármegye urainak a segítségével 1722-ben hozzákezdett a templom felépítéséhez. A templom mai formája az ő műve. A megmaradt falakat rendbehozatta és korának stílusában, egy egészen primitív barokkban a mostani hajót toldotta hozzá. 1724-ben már boldogan

írhatta be az anyakönyvbe, a történeti feljegyzések közé:
„Templum... ex pura mendicatione incepti aedificare et e-
tiam finivi Anno Domini 1724 ex amplis ima liberalitate D.
Excellentissimorum Illustrissimorum Spectabilium Domino-
rum Catholicorum.” A templomot tiszta szegénységből kezd-
tem építeni, és be is fejeztem az Urnak 1724. esztendejé-
ben a Legkegyelmesebb, Legméltóságosabb Tekintetes Katho-
likus Uraknak.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1933. december 14-i
/XIV. évf. 50./ számában.

CSALÁDI ÉKE 1480 TÁJÁN

Az igaz, hogy az 1400-as években nem voltak képviselőválasztások, de az is kétségtelen, hogy az alkotmányos kötelességteljesítéssel járó izgalmakat teljes mértékben pótolták azok a háboruskodások, amelyek a IV. század második felében a Kisvárdai-család dőgei és kisvárdai ágai között dultak.

István bíboros nagybátyjai, László és Miklós már rég a sirban feküdtek, amikor 1471-ben őt is utolérte a közös emberi sors. Öröksége körül támadt László és Miklós gyermekei között a viszály, mely évtizedeken át véres csatapályákon és hatalmas károkat jelentő birtokháborításokban élte ki magát. László Dögen épített kuriát magának, Miklósék az ősi fészekben, Várdán laktak. A bíboros halála után a két ág a birtokok megosztásán különbözött össze. Miklósék akarták az osztozást, Lászlóék nem. A két özvegy, Miklósné Perényi Katalin, és Lászlóné agárdi Tőke Hedvig sem egyezhetett, s az urfiak harcias kedvüket egymás jószágainak háborításában élték ki.

Sorra érték egymást a különböző jogtalanságok, erdőpusztítások, egymás jobbágysáinak megverettetése, jószágainak elhajtása stb. Részletes felsorolása ennek a tömördek hatalmaskodásnak céltalan volna, de az 1481-82. években oly sűrűn ismétlődnek, hogy a család két ága ezekben az években már valóságos háborút folytatott egymással. Természetesen az urak személyükben nem szenvedtek sérülést, csak jobbágaik és tisztartói adóztak még életükkel is az urak viszálykodásának.

A dőgei urfiak jártak elől jópéldával. 1481 őszén a saját földjén dolgozó Nagy Bálintot, Miklós fiainak jobbágját megtámadták, „halálosan megsebeztek és megölték. Kissesony napja táján pedig Csirki Tamást, Várdai Miklós Ala-

dár nevű fiának szolgáját, mikor az szekéren terményt szállított Kisvárdára, a két dögei urfi, János és László megrohanta, halálosan megverte és megsebezte, s félholtan az utcán hagyta. A győztes urfiak ötven kepe gabonát vittek haza.

Ugyanilyentájt történt, hogy ugyancsak a dögei urfiak familiárisai és szolgálói betörték Aladár jobbágynak Magas Máté és Gergely házaiba s ott, az oklevél szavai szerint „ugyanazon Máté és Gergely feleségeit, a tiszteletreméltó urnókat veréssel és sebekkel borítva az utcán megölték”.

Természetesen ezek a hatalmaskodások visszahatásokkal is jártak s a Várdán lakó Miklós és Aladár urfiak sem maradtak adósok. Kétségtelen azonban, hogy a mai fogalmak szerint legtalálóbban „atrocitások”-nak nevezhető hatalmaskodásokban a dögei urfiak jártak elől.

A legjellemzőbb eset 1489-ben történt Dögén, ahol Várdai Miklós udvarbírájának, Nagy Pálnak külön háza volt. Várdai János emberei megrohanták a házat s erősen ostrom alá vették. Nagy Pál az ostromra védelemmel felelt és sokáig keményen ellenállt az ostromnak. Végül az ostromlók a ház ablakain át több oldalról is nyilazás alá vették az elestében is védekező embert, majd behatolva a házba, kegyetlenül megcsonkítva szörnyű gyilkossággal végezték ki.

Igy vagyon ez megírva azokban az okmányokban, amelyeket a kegyetlen esetet vizsgáló királyi kiküldöttek vettek föl s amelyek a Zichy-család okmánytárában maradtak az utókorra.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. április 25-i /XVI. évf. 17./ számában.

II. RÁKÓCZI FERENC KISVÁRDÁN

A magyar szabadságküzdelmek legendás, eszményi hőse a nagyságos vezérő főjedeleme, II. Rákóczi Ferenc négy alkalommal fordult meg Kisvárdán. Nem voltak olyan természetű kapcsolatai városunkkal, mint Bercsényi Miklós marsallnak, aki Kisvárdán és Nyírtasson földbirtokos is volt, de a főjedeleme mindenkor szívesen időzött Kisvárdára várában, amelynek fénye és jelentősége évszázadok után még egyszer újra teljes fényben ragyogott, hogy a Rákóczi felkelés leverésével aztán leáldozzon örökre.

Kisvárdára ebben az időben a kihalt Várday-család örököseinek kezén volt. Felerészben az Esterházyaké, akik azonban nem laktak Kisvárdán, felerészben a Melith-ágon beházasodott familiáké, legnagyobb részben a Zichyeké; rajtuk kívül részbirtokosok voltak a Jósá, Krucsay, s Kérchy stb. családok. A vár jelentősége lehanyaglóban volt. Több család közös birtoka lévén, csak kihasználásával törődtek a fenntartására nem áldoztak, ami tekintetbe véve, hogy a vár harcászatiilag is avulni kezdett, súlyos következményekkel járt. A körkép teljességéhez tartozik azt is megemlítenünk, hogy ebben a korban hosszabb időn át a megyei főtisztviselők Kisvárdán székeltek, ami a városnak új jelentőséget adott. Vallásiilag a civódások még tartottak, de az ellenreformáció eredményeként ekkor Kisvárdán a közbirtokos nemes családok már mind katolikusok voltak, míg a jobbágy lakosságnak mintegy háromnegyede kálvinista hitet vallott.

Ez a Kisvárdára volt az, amely elsőnek látta felemelkedni a magyar égre a főjedeleme szerencsecsillagát és ez volt az, amely a delelőn átkisérve azt, lehullani látta.

Innen indult ki a felkelés. Mikor Rákóczi a lengyel határt átlépte, a jobbágyság, amely ebben az időben kez-

dett mélyebb és melegebb kapcsolatot érezni a magyar szabadságnak a rendiségben tulemelkedő szent ügyével, seregesen csatlakozott hozzá. Az északkeleti megyék azonnal Rákóczi zászlaja alá állottak, de a nemesség még nem döntött, a felkelés ügye még nem vált általánossá. A nemesség bizalmatlanul fogadta a jobbágyok élén felkelő fiatal főurat, s nem tudta eldönteni a problémát: vele, vagy el-lene?

A fejedelem felkelő jobbágyeregei akadály nélkül, egyre növekedve haladtak előre Ungon, Beregen át. A sereg Vásárosnaménynél kelt át Szabolcs területére és Vaján át Kisvárdra felé indult. Jövetelének hírére a szabolcsi nemesség elhagyta birtokait és Kisvárdra várába zárkózott. Rákóczi érezte a sorsdöntő pillanatot, nem is habozott: ostromra készült. Helyi hagyomány szerint a mai Kossuth Lajos utcának mocsarakból kiemelkedő gerincén állította fel az ágyuit, s már-már lövetni kezdte a várat, azonban a megkezdett tárgyalások eredményre vezettek, és Rákóczi, miután a nemesség semlgességet fogadott, sőt egyesek mel-lé állottak, elvonult. Ez alkalommal 1703. július 20-22. közt két napon át időzött Kisvárdán.

Másodszor 1707-ben november 26-tól 30-ig négy napot töltött Kisvárdán, Ecsedről a Kassai gyűlésre utaztában. Pekry Lőrinc castellanus nagy disszel fogadja s a fejedelem az itt idéző erdélyi urakkal hosszasan tárgyal. A fejedelem távozóban Dügén átutazva, a leányvári révnél kelt át a Tiszán.

Legtovább harmadizben, 1710-ben időzött a fejedelem Kisvárdán. December 6-án este érkezik Révaranyos felől. A szerencsecsillaga lemenőben, hadai fogyóban, s a magyar szabadság ügye veszendőfélben. A fejedelem csodálatos lel-kierővel kétirányu tevékenységet is folytat. Egyfelől kül-politikailag igyekszik jelentőséghez juttatni szabadság-

harcát. Az annyiszor cserbenhagyott fejedelem december 7-én Vajnovits Józsefet Kisvárdáról követségbe küldi II. Ágost szász királyhoz, hogy az ország nehéz helyzetéről neki jelentést tegyen. Másfelől megkezdí a fejedelem alkudozásait a császári hadak magyar fővezérével, Pálffy János gróffal. 1710. december 10-én Kisvárdán keresi fel a fejedelmet Pálffy követe, Baranyi Mihály. A fejedelem válaszáat, amely december 9-én kelt, Komáromi Csipkés György alispán vitte Pálffynak Kisvárdáról Pestre. A fejedelem 11-én Nagykállóba távozik.

Még egyszer utoljára megfordult Rákóczi Kisvárdán. A felkelés vége közeleg. 1711 január végére hívja össze erdélyi és felvidéki hadait, egy utolsó hadiszemlére és ennek a hadiszemlének a helye, mint az elindulásé volt: Kisváda. A szemle után beszédet intéz katonáihoz: „itt az idő - mondja -, hogy dicső halállal haljunk meg inkább, mintsem a német járma alá vessük magunkat.”

Január 31-én a fejedelem Vajára megy tárgyalni Pálffyval, aki személyesen fogadja a kastély előtt. A tárgyalásokon rajtuk kívül Károlyi Sándor, Vay Ádám, Montecuccoli és Groix tábornokok vettek részt.

Közeledett Nagymajtény...

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. január 3-4
/XVI. évf. 1./ számában.

RÉGI JEGYZŐKÖNYVEK

Ha Kisvárdának nincsenek is több évszázados városi életéből írásos emlékei, a XIX. század elejéről már fennmaradt néhány jegyzőkönyv, néhány perirat, amelyek fényt vetnek a XVIII. század viszonyaira is.

Nem egyszer irtunk már a középkori Kisvárdai erdőségeiről. Szomorú, hogy ezeknek pusztulása nem is olyan régi keletű. Az urbéri viszonyok körül a XIX. század elején folyt, s több évig tartó nagy per egyik jegyzőkönyve a következőkben utal ezekre az erdőkre:

„A 31. szám alá iderekesztett vizsgálatból, melynek Authenticációját kéri, nyilván kivilágos, hogy Kis Várda várossának, a K. Urbárium béhozásakor /1774/ még fennálló jó erdeje, a későbbi időkben levágattatván s kiirtatván szántó földeknek, kaszálóknak fordítottatott...”

A fent hivatkozott 31. számú vizsgálati jegyzőkönyvet is megtaláltuk az iratoknál. Ez a következőket mondja:

„1818-ik Esztendei Október Holnap 11-ik Napján T. Ns. Zabolch Vrgyében fekvő K. Várda Mező Várossában, méltóságos s tekintetes K. Várdai Földes Uraság részére tett mellesleg való vizsgálat. Kérdések: 1. Tudja é a Tanu, hogy a Kegyelmes Urbárium béhozása idejekor, sőt az után is K. Várda Várossának nevezetes erdeje volt? 2. Igaz é ennél fogva az, hogy az őrta az erdő levágattatván, kiirtatván a Földje, Szántó Földnek fordítottatott, és azért a K. Várdai Proportió alkalmazhatóságával, a Földes Uraknak sokkal több Földje jutott, mint azelőtt volt?”

Első Tanu Varga András 65 esztendő, eő Hertzögsége K. Várdai ember az 1-ső kérdésre vallja, hogy ő ezelőtt 40 Esztekkal a bodrogközről jöven ide K. Várdába Lakni, már akkor a K. Urbárium béhozódott; s hogy az előtt K. Várdá-

nak jó erdeje volt, onnan állítja, hogy még az odajüvetelekor is, sőt a proportió béhozásáig, mely idejüvetele után 9 Esztekkel esett, a Pap felől való Járásba, nevezetesen az Asszony Hegy környékén olyan cserjés volt, hogy a Lakosok onnan bőséggel tüzelhettek, sőt voltak olyan csonka tölgy fák is, hogy egyből-egyből meg lehetett egy szekérnek rakodni, egész a proportió bé jöveteléig, a Lakosok nem voltak a Fának szükibe; hanem a 2-ik kérdésre tett vallomásánl fogva azon cserés Helyek a proportiók alkalmatosságával mind felmérődtek s a Földes Uraknak adattak, mely által azoknak sokkal több Szántó Földjük lett, mivel annak utána irtották s felszántogatták az erdő pedig vagy csere elpusztult.

Második Tanu Farkas Gábor 84 esztendőS Szögyény Zsigmond Kisvárdai jobbágya vallja: Hogy Kisvárdá városának Pap és Ajak felől való járásba az igen szép tölgyes, nyárias erdeje volt s még az Urbárium behozásakor a Pap felől való járásba az Asszony Hegy tájékán jóllehet már akkor pusztult az erdő, egy-egy csonka tölgyből egy hat ökrös szekér fát is meg lehetett rakni, vesszőt, meregjét, szarufákat pedig bőséggel hordhattak a lakosok úgy, hogy a sárfútul fogva egész a papi határig erdő lévén, mely erdő a serházhoz pusztítottatott le leginkább gróf Vandernáth által. Kivált az Asszony Hegy tájékán olyan jó cserés volt, hogy ha ott az ökrész az ökrét elvesztette, egész nap is keresette. Volt még Kisvárdának az ajaki járásban a Ciberés hegytől a Hintós hegyik jó erdeje."

Ugyanezt vallja még 11 tanu, akik vallomásukra meg esküdtek. Nyilvánvaló ezekből, hogy ezek a ma annyira hiányzó erdőségek a XVIII. század folyamán pusztultak el.

A földesuriszék 1814 Kisasszony havának 8-ik napján legelőt méretett ki a város lakosságának használatára a ki-

vetkező határozattal:

„Már több ízben az adózó nép által a Ns. vgyére, sőt a közönséges Uri Gyűlekezetekbe a legelőnek nem léte miatt beadott esedező leveleket ez uttál a Földes Uraság méltó tekintetbe vévén, valamint azon sok károk által is, mellyek minden esetben a vetésekbe okoztatnak, arra ösztönöztetvén tsupán a Földmivelő iga-vonó marhák számára az ugynevezett Külső Sziget legelőnek rendeltetik úgy, hogy a körülete levő lápos hely is regularisabb formára fel-mérettetvén, az szerint mind oda érthetődjön legelőnek a mint az Inzzelér által a fent nevezett deputátusoknak határozások szerint ki fog szakasztani.”

A már említett nagy urbéri rendezési per kerek tizenöt esztendeig tartott. Tudni kell, hogy ugyancsak egy 1817-ből való irat szerint:

„A Kisvárdai taksások ember emlékezetétől fogva két rendűek voltak. Ugy mint nagy Robottal szolgálók, vagy pedig Taksát fizetők.”

Esterházy Pál herceg, földesur 1807-ben Kisvárdát mezővárosa és Litke helységbeli jobbágysai ellen fiskálisa, nemes Szemerecsányi Lőrinc útján pert indított, hogy a taksa fizető, jobbágysait is testi munkára, robotra kötelezzék.

Alperesek védekeztek: „Számos esztendőnek elforgások alatt telekeiket taksára bízván, szokásba vették a Takskálásokat, az az a telekeikért pénzt fizetni, nem pedig robotálni vették.”

Alperesi fiskális nemes Benedekfalvi Detrich Antal, „Megjegyzé az: Hogy KVárda várossa, város lévén, Annak lakossai egyrésszben mesteremberek, ezek ha robotra szorítottanak, a mesterségüknek, amelyeket inkább előmozdítani és terjesztetni mintsem elnyomtatni kíván a F.K. Helytartó Ta-

náts legnagyobb romlásokat fogják érezni. Másrészben márkával kereskedők; ezek is ha a Közjónak szolgálni akarnak a robatra nem szoríthatnak. Harmadrészben pedig olyan adófizetőkben állanak, kiknek legelő mezejek nem lévén, állatokat nem egészen a szántás és vetés, vagy is föld művelés kedvéért, hanem inkább a városokrul-városokra tenni szokott fuvarozás és sóhordás kedvéért bérelt legelőkön nagy költséggel tartanak.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. augusztus 15-1
/XVI. évf. 33./ számában.

A KISVÁRDAI VÁR LEÍRÁSA 1612-BŐL

Az mi penig az tulorszáig dalgát illeti, abból is ó Nagyságuk mi általunk így egyeztetnek, hogy az minemű ezüst művek Nyári Pálné asszonynak kezénél volt, azt éppen totaliter Melith Péter urunknak és feleségének Zokoly Erzsébet asszonynak megadta. Az mi defektus az ezüst műbe volt volna, azért ad ó Nagysága Nyári Pálné asszonyunk és Nyári István urunk hat száz magyar forintot. Mivel hogy pedig mostan ó Nagyságok mingyárt meg nem adhatják, tehát adnak birni usque ad tempus redemptionis Melith Péter urunknak, feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak és Maradékinak Ricse beli részt, mely Ricse vagyon Zathmar vármegyében, Bereczky Máté nevű egy jobbágyon kívül és Hermanszegen, mely Hermanszeg vagyon ugyan azon Zathmar vármegyében, három jobbágyot, Mihálykó Mihályt, Gyarmati Imrét és Mátyás István nevüket; mingyarást per manus nātul fogva es conditione mediante, hogy Nyári Pálné asszonyunk Várday Kata asszony és Nyári István urunk vagy maradékai az hatszáz magyar forintot in paratis Melith Péter urunknak, feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak az vagy maradékjának leteszik, tehát Melith Péter urunk, felesége Zokoly Erzsébet asszony az vagy maradékjának tartozzanak fel venni a pēnt és az meg irt két falubéli részt, és az jobbágyokat Nyári Pálné asszonyunknak. Várday Kata asszonynak, Nyári István urunknak és maradékainak vissza bocsátani: hogy ha penig vissza nem akarnák bocsájtani az pēnt le tévén, azon Zathmár vármegyebeli Vicze Ispánt házatul is kihihassák, saltem vigore presentium, egy szolgabíró és esküdtelet együtt, absque ullis litteris exmissionalibus non obstante es, hogy ha akkor hadak, aratás, avagy szűret lenne is, ad instantiam predicti Domini vel heredum suorum és vissza adhassák az jószágot úgy, mint Ricse és Hermanszegi

részt és az jobbagyokat, contradictione, inhibitione, repulsione ex aliusque remedils juridicis non obstantis.

Item az mi defectusa majorságból, jószágból s egyéb jövedelméből és minden névvel nevezendő ingó bingó marhá-jából lehetett volna az vagy volna, azokat Nyári Pálné asszonyunk Várdai Kata asszony, és Nyári István urunk ad Melith Péter urunknak és feleségének, Zokoly Erzsébet asszony-nak nyolc száz köből gabonát, fele tiszta rozst, fele jó abajdócz /kétszeres/ buzát, azzal a köböllel, kivel Várda várában élnek ő Nagyságuk az urak, és tiz hordó bort. Mely nyolc száz köből gabonának és tiz hordó bornak felét az az négy száz köből gabonát és öt hordó bort tartozzák Nyári Pálné asszonyunk Várdai Kata asszony és Nyári István urunk ez jelen való ezer hat száz tizen két esztendőben megadnia. Az négy száz köből gabonát pedig és öt hordó bort tartozzák ugyan Nyári Pálné asszonyunk és Nyári István urunknak megadni, az felül megirt Melith Péter Urunknak, feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak az következő ezer hat száz tizen három esztendőben.

Az ezüst művet pedig Nyári Pálné asszonyunk, Várdai Kata asszony és Nyári István urunk ez mai napon mi előttünk quietáltak, magukat kezek írása és pecséték alatt. Ez szerint és arra is kötötték magukat fentebb megirt felek, hogy ez jelen való hónap tizen kilencedik napjáig avagy napján az Leleszi Conventbe mennek és ez felül megirt dolgokrul egymásnak fassiót tesznek és az tutéláról teljes menedéket adnak Nyári Pálné asszonyunknak és Nyári István urunknak s maradékinak; mely dolgot ha nem cselekednének avagy egyik, avagy másik fél és nem feteálnának eszerint az leleszi Conventben, tehát még ezer magyar forintot maradjanak és ezen Szabolcs vármegyei Vicze Ispán saltem vigore presentium is csak házatul kijöhessen egy szolgabírójával és egy esküdt-

tel absque ullis litteris exmissionalibus. És a meg nem álló félnek az jószágából és marhájából az négyezer forintról executiót tehessenek az meg álló félnek contradictione inhibitione ex aliisque inridicis remidiis non obstantibus.

Ez is végeztetett ez felül meg irt parsok között, hogy az minemü kontreverziák voltanak ez ideig és ez után is az kik lesznek, ő maguk, a Várady urak, Szolgájuk és jószáguk s jobbágyuk között, utro citroque, tudniillik vereségökért, hatalmaskodásokért, földek, rétek elfoglalásokért és egyéb ez féle dologkért, egymást először atyafiképen egymás között eligazíthatnak, igazítsák atyafiképen el; ha mit penig el nem igazíthatnának, atyafi képen egyik fél az másik félnek törvényt és igaz executiót tegyenek, Száz magyar forint kötél alatt, toties quotis meg nem állanak. Tehát az felül megirt mód szerint, azon Vármegyebeli és az korbeli vice Ispán erequálhasson, az hol az dolog leszen. Datom ex arce Kis Varda, die 13. may. Anno milliesimo sexcentesimo duodecimo.

/Országos Levéltár: M. R. A. Fasc. 925. Nr. 13./

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. március 21-i /XVI. évf. 12./ számában.

A KISVÁRDAI VÁR LEÍRÁSA 1642-BŐL

Kutató munkánk során egyre több és több érdekesnél érdekesebb adat kerül elő, amelyek mind tisztább képét adják városunk történelmének. Az Országos Levéltárban végzett kutatás közben most találtunk fel 1612-ből a kisvárdai várurainak, Várday Katalinnak és Melith Péternek az egyességelevelét, amellyel különböző vitáik végére tettek pontot. Melith Péter felesége, Zokoly Erzsébet, apja halála után Kata asszony gyámleánya volt, s a gyámság megszűntével sok vagyoni jogi kérdés vált elintézendővé. A felek választott bírák előtt egyeztek ki s a vár épületét is megosztották egymás közt. Az osztásból sokat következethetünk a vár formájára és beosztására.

A megegyezés szövege - mai helyesírással - a következő:

„Mi, Károlyi Mihály de eadem Károly, Bocskai Anarcsy István, Csicséri Ferenc és Csicséri Ámbrus de eadem Csicsér, adjuk mindeneknek tudtára, az akiknek illik az mi levelünknek rendiben, hogy az minemű kontroverziák voltak az Nagyságos Nyári Pálné Várday Kata asszony és a Nagyságos Nyári István között itt Várda várában némi nemű házak végett és Melith Péter felesége Zokoly Erzsébet asszony tutorsága alatt egyéb ingó-bíngó marhák felől.

Az mi a házak dolgát illeti, így alkudtanak mi előttünk azokról meg, kik vannak Várda várában, Szabolcs vármegyében: az Nyári Pálné asszonyunk házai alatt napkelet felől két bolt, amelynek egyike szenesház, az másik szoba, az Nyári Pálné asszonyunk öreg boltpincéje felett, melyek Melith Péter urunk felesége Zokoly Erzsébet asszony magunknak pretendáltak lenni. Azokat a házakat Melith Péter urunk és felesége Zokoly Erzsébet Asszony Nyári Pálné asszonyunknak és maradékinak engedtenek örökben. Viszontag

Nyári Pálné asszonyunk is, és Nyári István urunk is az ő sütő házukat, ki az Melith Péter urunk szerint vagyon, azon renden való pince felett, s az kapu alatt felém való kerekded, napkelet felől való toronynak alsó részét Melith Péter urunknak és feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak és maradékinak engedte örökbe, expectis /kivéve/, hogy az ecetes ház és az alatta való kis pince, ki az sütőház mellett vagyon délről az Nyári Pálné asszonyom részéhez ragasztva, azok Nyári Pálné asszonyunknál és maradékainál maradnak az régi osztály szerint. Az kapu közé pedig az porkoláb-házzal s az drabantházzal együtt közben /közösen/ marad az régi osztály szerint, de a többi fundamento az napkeletről s északról való két soron valamennyi házak vannak, Melith Péter urunknak és feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak maradott, minden igazságukat /jussukat/ kivéven belőle Nyári Pálné asszonyunk és Nyári István urunk és maradékuk. Econverso ismég délről való soron valamennyi házak vannak, a fundamento Nyári Pálné asszonyunknál és maradékainál marad, az kis pincéből megválva, ki Melith Péter urunké, mely pince az tárház alatt vagyon. Ezenkívül az táncoló házak felét, azmint Zokoly Miklós birta, Nyári Pálné asszonyunk és Nyári István urunk vissza engedtek birni Melith Péter urunknak, feleségének Zokoly Erzsébet asszonynak és maradékainak.

A középső várban az kapu felén való rend /sor/ háznak napkelet felől való részében sz legvégső házat és az alatta való pincének annyi részét, az míg az háznak nap-szállatról való közfala tartja, Nyári asszonyunk, Várday Kata asszony és Nyári István urunk, Melith Péter urunknak, feleségének, Zokoly Erzsébet asszonynak és maradékainak adták, ki annak előtte is osztály szerint nekik jutott volna.

Item: ezen középső várban napszállat felől az konyha előtt a várhoz ragasztva, amely hosszú három rend faház vagyon egymáson az félszer kőfala mellett, arról is így végeztek, hogy épen Melith Urunké és felesége, Zokoly Erzsébet asszonyé és maradékaié legyen örökké; hogy amely puszta félszer a kőfal mellett vagyon, az is Melith Péter urunké legyen addig, míg az ő Nagyságának adott oldal házatól fogva való félszer kőfal, éppen fundamentomtól fogva az Nyári Pálné asszonyunk házáig, ugyan Nyári Pálné asszonyunké, Nyári István urunké és maradékjuké legyen örökké.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. március 14-1
/XVI. évf. 11./ számában.

A VÁR A XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁN

/Első közlemény/

A kisvárdai vár fénykorát a XVI. század derekán élte. A XVII. század még néhány történelmi szerepet hozott az öreg falakra, hogy azután a XVIII. század elején végképp pusztulásnak induljanak. A régi írásokból lassan fény derül arra, hogy ez a pusztulás hogyan ment végbe. Egyes birtokos családok, akik között a vár épülete is megoszlott, más birtokaikra költöztek s a vár elhagyott részei lassan pusztulni kezdtek. Ez a helyzet a XVII. és XVIII. századok fordulóján. Az Országos Levéltár egy év nélkül fennmaradt összeírása, mely a „Kisvarday Bonumokrul való Inventarium” címet viseli, ezt az állapotot vetette papírra. Rendkívül érdekes képe ez az akkor még teljes egészében fennálló kisvárdai várnak. Régies és latin szavait, ami a szemnek szokatlan szórendjét átírva, a következőket mondja:

„A belső várban, Méltóságos Grófné Asszonyom ő nagysága szobájában fél asztalka, három karosszék, egy posztóval borított szék, két nyoszolya, hét táblából álló bevont spanyolfal, egy zöldmázas kemence, két ablak. A szobába nyíló ajtó dupla, vassarkas, hevederes és vasreteszes. Az előszobában egy pusztá vakablak, azon vasrostély, egy cipőtartó, azon kétfelé nyíló hevederes, vassarkas reteszes ajtó, egy szenelő konyhácska, az előszoba előtt egy közös filagória, azontul az emeletre menő három darabból álló rossz fa garádics. /Amint látjuk, az összeíró munkáját az első emeleten kezdte./

A második emeleten pusztá, ablak és kemence nélkül való palota /terem/, azon egy régi félhevederes, vassarkas ajtó zár és pléh nélkül. A nap nyugat felé eső másik

szobában egy dupla pléhes, vassarkas, hevederes, ütköző nélküli jó ajtó, a szobában egy nagy rosszlábu, kerekdes asztal, egy rossz, semmirevaló kemencze, egy nyoszolya, három ablak, annak hét táblája ónba foglalt, ötje fába, a folyosóra nyílik egy vassarkas, dupla vas hevederes reteszkes régi ajtó. Ugyanennek a pusztá palotának napkelet felőli végében zöld szoba, két ajtó, vassarkas, hevederes és félig pléhes és dupla. Szelelőcske van benne és két pusztá ablak. A zöld szoba fölött egy kis bástya, pusztá és semmire való, azonfelül egy, két vagy három esztendőttől fogva fedetlen torony. Az épület közös Forgachné asszonyunk ó nagyságával.

Ugyanezen torony alatt a fölszinten van egy bolt-hajtásos helyiség, azon vashevederes, vassarkas, rossz pléhes ajtó, egy pusztá ablak, egy rossz szenelő, két szuszék, egy ónba foglalt nagy üveg lámpás, egy pár száras és egy pár szár nélküli pléhes vitorla, egy kovácsnak való fujó, közös salétromeresztő tekenyő, egy kósó, farosta 5, és vasrosta 1 darab, egy észernek való üst, három dézsa, egy veder, két kis kupa, két félő kupa, magos kender, semmire való régi len, holmi lakatoanak való szerszám, 150 darab faggyugyertya, 8 bödön méz, tizennégy darab régi bűdös írósvaj, egy nagy órló és egy köből rozsliszt.

Ugyanott van még egy bolt, azon egy régi vashevederes, vassarkas záros régi ajtó, előtte egy kis tornác, azon belül egy parasztkályhából csinált szenelő, egy kis deszkából csinált rekesz, azok kis vassarkas, hevederes záros ajtaja; egy két felé nyíló régi ablak, azon kívül egy nagy vas rostély rajta; egy vas kalapács, két hám-ba való szekeres zablá, négy csat, egy fába foglalt üveges lámpás, két lantornával borított lámpás, egy ros-

tályos rekesz, azon vas sarkas, hevederes ajtó, s benne kétesztendő almacet egy hordóval ugyancsak, két hordóval tavalyi almacet és egy átalag borecet.

A pinczében a külső ajtó vassarkas, hevederes, azon egy kis ajttócska, a belső ajtó vassarkas, hevederes, főzáros, báté lakat rajta. A pincében egy vas abroncs, egy léhó, egy vágókés, két deszkából csinált polc, két öreg fakapu, két szánka és egy nagy korcsolya.

Mindezek a részek amennyire megállapítható, a várnak azon a részén voltak, amelynek romjai ma is fennállanak. A várudvar azonban négyszögű volt s a mai váromtól Dűge irányában terjedt. A várkapu északra nézett. A kapu körül épületek csoportosultak. Ezekről röviden emlékszik meg a leltár: A belső várnak a kapu közin van egy porkoláb-háza, közös, egy tömlőcz-háza közös, annak emeletén egy közös sütőt, abban egy cipőszakasztó, három faasztal és egy rossz sütőtekenő."

Ezek voltak a belső várban, amelyet kőfalak s bástyák védték. A külső vár az a terület volt, amelyet ma várkert néven ismerünk. Ennek leírásával folytatódik a leltár.

/Polytatjuk/

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. május 2-i
/XVI. évf. 18./ számában.

A VÁR A XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁN

/Második közzelvény/

A múlt számunkban megkezdett régi inventárium második része a külső várnak nevezett mai várkertet írja le, amely, mint látni fogjuk, ugyancsak be volt építve. A külső vár leírása után a várurak állatállományának leírására kerül sor.

A külső várban lévén egy emeletes épület, az alatt káposztás pince, azon vassarkas, hevederes, fő záros régi ajtó, benn a pincében gyalult káposzta fél hordóval, s 14 üres káposztás hordó, két gyalu, két cseber.

A pince fölött való szobának az ajtaja bélelt, vassarkas, hevederes és báté-lakat rajta, benne 11 köből esidei lancse, fél hordó verembe veszett régi buza, 59 darab új fehér parasztkályha /kályha ebben az időben kályha-csempét jelentett/, két új boros hordó és harmadfél szál fenyődeszka.

Az emeleten van egy szoba, melyben a németek számára profuntot tartanak.

Ugyancsak a külső várban egy fenyőfaház, azon vassarkas, hevederes, félig pléhes ajtó van, a fedele szalmás benne hordónak való fák 800 darab és átalagnak való fák 160 darab, egy nagy salétrom eresztő tekenő és két új ágyu való vassas kerék. A fenyőfaház mellett vagyon sütőház, azon két parasztajtó, két paraszt ablak és egy rossz földkemen-
ce.

Van a külső várnak a piacon egy kis kőház, mely aselőtt ecetes ház volt. Azon rámás, hevederes, vassarkas, retesszes ajtó, mellette kis, sövényből font kamarácska, azon parasztajtó.

A palánk mellett van 16 lóra pusta, fedetlen és ta-

pasztatlan istálló, azontul is van egy olyan formában levő istálló.

A külső várban nagyon egy kétemeletes épület, földszinten a nyugati oldalon kis darabontszoba, azon hevederes, vassarkos, fazáras ajtó, benn egy puszta farostélyos ablak és egy parasztkemence. A mellette levő szobában vassarkas, hevederes, félig pléhes, reteszfiás ajtó, a szobában van két vasrostélyos ablak, egy régi, kívül és belül fűthető zöld kemence, két asztal, három egyszemélyes karszék, egy rossz borított karszék és egy kar nélkül való szék.

Az első emeleten a nyugati oldalon kis szoba előszobával, azon vassarkas, hevederes, zárnélküli parasztajtó, a szobában vasrostélyos ablak és egy puszta kemence. Mellette lévő szobában vassarkas, hevederes, pléhes új ajtó, a szobában puszta kemence, két rostélynélküli ablak, a folyosóra nyíló vassarkas, hevederes, pléhes ajtó. Ugyancsak a Forgácsné asszony ó Nagysága pitvarára nyíló ajtó vassarkas, hevederes és vas záros.

A második emeleten nyugati oldalon van egy nagy gabonás szoba, azon vassarkas, hevederes és pléhes ajtó, s benn három puszta ablak, 34 köből irtott buza, 82 köből másfél abajdócz buza, 6 köből borsó, egy darab szalonna, két sódar, 25 cseréptál, 10 fazék, 5 főzőserpenyő, 9 tőredezett ablak, 1 szórólapát, 1 mérővaka, egy köből tavalyi lencse, 10 köből veres hagyma, 110 koszu fokhagyma.

/Folyt. köv./

A VÁR A XVIII. SZÁZAD FORDULÓJÁN

/Harmadik közlemény/

Tartozik a várhoz egy majorház, régi rossz épület, a külső kapuja jó, amelletts kis kapucska, fazáros, fedetlen. A majorháznak pitvarán négy fasarkas és fazáros ajtó, a majorházban két puszta ablak, régi paraszt kemence, egy dézsa, egy veder, zoporlya/?, három teljes fazék, egy szűrőruha, egy turós zacskó, egy lóca. Ugyancsak van egy oldalkamara, azon fasarkas és fazáros ajtó.

A majoros kezénél vagyon 16 öreg tyúk, 3 kakas, 64 csirke, 2 öreg kappan, 8 idei kappan, 7 öreg lud, 2 gunár, 25 ludfi, 2 pulykakas, 10 tojós, 26 ezidei pulykafi, 2 öreg gácsér, 9 tojós kacsa, 26 ezidei kacsafi, 2 öreg fiadzó disznó, 6 ezidei malac, 3 fejős tehén, egy bikabornyu, 2 üsző, egy tavalyi herélt bornyu, 2 porcióba elvett herélt bornyu, egy tavalyi üsző.

A béresek keze alatt vagyon: 4 béres ökör, egy béres szekér, egy eke vasostul, 2 tella/?, egy ásó, két új fakó kerék, két szán, 18 ökörre való régi jászol nélkül való ól.

Van egy szőlőskert, a kapuja sövénnel befont, mellette kis ajtó fasarkas, vasreteszes. Van egy közös kertészház, a kertész keze alatt van 6 új kapa, 2 régi kapa, egy vágereblye, 11 öreg anyaméh és 18 ezidei raj. Van egy csűrőskert, azon sövényből font kapu, benne 106 kereszt irtott buza, 82 kereszt másféle buza, 152 kereszt asztagba rakott másik rozs, 22 kereszt abajdóc, 70 kereszt zab, 4 szekér széna a szalma alá berakva, 2 szóró lapát, egy merő véka, egy kis csomó árpa. Körül a csűrös kert rossz sövénnel be van kerítve.

Van a várban egy korcsmáros ház, külső ajtaja duplász, vassarkas, hevederes és fazáros, a házban semmire való parasztkemence, a ház mázatlan és ablak nélkül való, van benne egy csapszék, egy icze, egy meszely, két tűlcsér, egy kupa, két borivó fazék, két padszék, egy ötven iczés mérő régi cseber, egy másik, tíz iczés, az is régi. A ház mellett van egy kis konyha és egy puszta kamara, azon két paraszt ajtó. Mellette van egy pince, mely fedetlen és beszakadozott, annak a grádicsa rossz, az ajtó vassarkas, hevederes és pléhes, kívül reteszes, báté lakat rajta.

Igy végződik az inventarium, melynek végén Krucsay Márton szabolcsi alispán előttemezése látható: Coram me Martino Krucsay.

Megjelent a FELSŐSZABOLCS hetilap 1935. május 16-i /XVI. évf. 20./ számában.

KISVÁRDA KULTURÁLIS ÉLETE A KÖZÉPKORTÓL NAPJAINKIG

Kisvárdá, Szabolcs megye egyik legrégibb városa, mindenkor kivált kulturális színvonalával messze környék hasonló helységei közül. Fejlődése mind gazdasági, mind kulturális téren igen korán különleges helyzetet biztosított neki a vármegyében. Mint a Nyírség és a Rétköz, e két merőben eltérő jellegű terület találkozási vonalán fekvő település, olyan adottságokkal rendelkezett, amelyek önmagukban hordták a fejlődés lehetőségeit. Különösen a középkorban, majd az újkor elejének mozgalmas évszázadaiban jelentett igen sokat ez a földrajzi helyzet, amikor egyrészt a terménygazdaság kicserélő pontjaként, másrészt vára révén nagy területen egyetlen biztos pontként igen nagy jelentőségre tett szert. A középkor virágzó országos és heti vásárai, melyeket egy 1337-ből származó oklevél „a tempore, cuius nulla penitus memoris extaret”, vagyis az időtől származóknak mond, amelyről régtől nem áll fenn semmi emlékezet, majd az újkor mozgalmaiban vára, amelyet a Várdai család, majd utódai minden zavar közepette biztosan tartottak kezükben, bizonyos biztonságot és fejlődési lehetőséget nyújtottak a Nyírség homokja és a Tisza ártere találkozásánál egyre jobban kiépülő jobbágyvárosnak, amelyet már a XIII. század végén villa Kiswarda, majd a IV. század elejétől oppidum Kiswarda néven emlegetnek az oklevelek. A XVI. és a XVII. század virágzó élete a Várdai uradalmak örökösének idegenbe költöztetésével és a XVIII. század tepsedő életével lassan lehangyatlott, a városnak a vidéken elfoglalt pozíciója egyre süllyedt, s mikor aztán a kiegyezés után a liberálkapitalizmus világában új fejlődésnek indult, már behozhatatlan hátrányban volt: régi pozícióját és helyzetét többé visszaszerezni nem tudta. Mai helyzetében Szabolcs megyének min-

den szempontból második városa, nagy közgazdasági élettel, élénk és sokféle tagozott társadalommal, és igen látogatott iskolákkal.

Kisvárdai kulturájáról a középkorból is maradtak fenn nyomok. Földesuri családja, a Várdai család tagjai közül nem egy viselte a magister címet, ami magasabb fokú tanultságot jelentett. A régi középkori urbéri összeírásokban a Deyak név sokszor fordul elő 1438-ból és 1521-ből, ami már tanubizonyossága annak, hogy ha csak szűk körben is, de már a jobbágylakosság körében is voltak művelt emberek. Egy 1456-ból fennmaradt oklevél „magistrum scole antiquum de Warda” a várdai iskola régi mesterét emlegeti, az első ránk maradt magyar nyelvű missilis levelet 1486-ban Kisvárdai Aladár küldte Visegrádról Miklós bátyjának, Szabolcs vármegye főispánjának Kisvárdára. Maga a Kisvárdai család a nagyműveltségű főurak és főpapok egész sorát adta az országnak, hogy csak Várdai István kalocsai bíboros érseket, V. László és Mátyás király kedvelt diplomatáját, Várdai Ferenc erdélyi és Várdai Mátyás boszniai püspököket említsük.

Az újkorban a renaissance hatása alatt egyre fényesebb lett a kisvárdai vár élete. A Várdai család férfiágának kihaltával a nőágon örökös gróf Nyári és Melith családok fényes udvart tartottak, udvari költőjük is volt. Több emléke maradt fenn e kornak: így 1591-ből Telegdy Kata verses levele az ecsedi Báthori vár urasszonyához, amelyben büszkélkedve írja, hogy ime, nemcsak a víz mellett, t. i. Ecseden fészkelnek a poéták, hanem sütnék néhol a homokban is tikmonyat, már mint Kisvárdán. Fennmaradt az ugyancsak Várdai-rokon Zokoly Miklósnak latin versezete, amellyel III. Zsigmond lengyel királyt üdvözölte, amikor az 1595-i pozsonyi országgyűlés meghívásából küldetésben járt nála, fennmaradt 1638-ból a Várdai unoka, Telegdy Anna sirverse latin distichonokban és Kisvárdai e korbéli kulturájának dokumentumaiként rengeteg feljegyzés, történeti adat a kato-

likus egyház 1667-től vezetett újabb anyakönyveiben. A vár mellett fejlődő jobbágyvárosból kevesebb adatunk van: fejtett ipara és kereskedelme volt, amiről a csizmadia céznek 1591-ből fennmaradt királyi adománylevele és sok más dokumentum tanuskodik. Több jobbágy fia tanult ebben a korban külföldi, főleg a hollandiai franekeri egyetemen, akikkel később a környékbeli református lelkészek nevei között találkozunk.

Ez a rövidre fogott néhány adat is kellő képet nyújthat arról a kulturális szerepről, amelyet a mult Kisvárdája azon a vidéken, amelynek központjává földrajzi helyzete tette, mindenkor betöltött.

A mai Kisvárdá tipikus jelenség. Azon város pótló községek egyike, amelyek nevükben ugyan még községek, de a környék tényleges szükségletének megfelelően már régen túlnőttek a községi kereteken. Ipari, kereskedelmi és kulturális intézményei már városiak és társadalmának egész élete is városi.

A lakosság magak körülbelül 50 százalékosan oszlik meg az őstermelői és a kulturtermelői foglalkozások közt. Őstermelőnek véve a földbirtokosokat, mezőgazdasági cselédeket, földmivéseket, kulturtermelőnek az iparost, az ipari munkást, napszámost, kereskedőt és a tisztviselő és értelmiségi osztályt, a 16150 főnyi lakosságból 4452 önálló keresettel bíró lakos 56,4 %-a kulturtermelő, 45,6 %-a őstermelő, vagyis a városi jelleg tipikusan megvan.

Ez a városi jelleg külsőleg is megfelelően kifejezésre jut azáltal, hogy a város lakosságának nagyobb része kulturtermelő, vagyis a lakosság kulturigényeinek kielégítésével foglalkozik, a környék túlnyomóan őstermelő lakossága és a város kulturtermelése közötti forgalom itt összpontosul, s ez a kicserélődés az őstermelés és a kultur-

termelés között egy állandóan folyamatban lévő fejlődést indít meg, amelynek során egyfelől az őstermelő népesség kulturigényei egyre nőnek, a kulturtermelő népesség viszont egyre többet és egyre jobban kényszerül termelni, ami számbeli és minőségbeli haladását vonja maga után. Lassan így szaporodik Kisvárdán és a centrumokban is a kulturtermelő városi elem, felszíván magába az őstermelő lakosság újabb generációit, s ennek a folyamatnak árnyában halad előre a helység is a városias fejlődés útján. Kulturális intézményei szaporodnak, egyre szélesebb körök kerülnek olyan kulturális hatások alá, melyek azelőtt csak igen szűk körökben működtek. Egyre nőnek azok a rétegek, amelyeknek kulturális igényeik támadnak, amelyek ezt a kulturális szomjúságot jó vagy rossz forrásokból, de ki akarják elégíteni. Így alakul ki egy folyamat, amelyben a kulturigénylő vagy kulturfogyasztó tömegek állnak az egyik sikon, s a kulturtermelő, tehát nem az előbbi értelemben vett kulturtermelő rétegek a másikon. A dolog természetéből folyik, hogy bizonyos szempontból minden ember, még a kulturtermelő is fogyasztója egyúttal a kulturális termésnek. Különösen áll ez egy olyan vidéki városkában, mint Kisvárd, ahol a kulturtermelésnek ebben az értelemben véve a fogalmát, igen kis lehetősége van, viszont a kulturfogyasztói sikonban szinte a városka egész lakossága találkozik.

Az őstermelő népesség szellemi életének tárgyalásánál mindenekelőtt kivesszük azokat a középirtokosokat, akik a statisztika számaiban sorolhatók csak ide, ellenben mielőtt kulturális színvonalról van szó, egyrészt képzettségüknél, másrészt sok esetben autodidaktika műveltségüknél fogva sokkal inkább tartoznak a kulturtermelő népesség magasabb szinten levő csoportjaihoz. Az ezek után maradó őstermelő népesség szellemi színvonala

azután meglehetősen szomorú képet mutat. Szellemi táplálékuk a krajcáros néplap, érdeklődési körük nagyjában kimerül a gazdaság körüli dolgokban, s a község szétterjedt perifériáin való elhelyezkedésük a városi kultúra apró áldásaiból is meglehetősen kizárja őket. Legértékesebb rétegük bizonyos érdeklődést mutat a közdolgok iránt, azonban a szorosabb értelemben vett szellemi kultúra, irodalom iránt egyáltalán nem érdeklődnek. Ennek a rétegnek fiatalsága azonban már egészen más: eljár moziba, színházba, s bár egyelőre ártatlan ponyvát, de már mégis csak olvas. Kultúrájának emelésére sokat tesz a község, amikor minden évben mezőgazdasági továbbképző tanfolyamokat rendez és a Felsőszabolcsi Gazdakör, amely ugyancsak oktató tanfolyamokkal igyekszik ennek a rétegnek mezőgazdasági és általános műveltségét emelni. Szétosztottan érdekes tehetségek is felbukkannak köztük: pár évvel ezelőtt eredeti elbeszélő költeményekkel állított be hozzám egy földmives ifju. Van köztük festegető, szobrász hajlamú fiatalember, de a mostoha viszonyok mellett ezek sajnos, legnagyobbreszt nem is tudnak levegőhöz jutni. Egyébként ez az a rétege Kisvárdai társadalmának, amelyből az iparosság, sőt a kereskedelem is, mintegy kimerithetetlen rezervoárból, a maga utánpótlását meríti.

Érdekesebb és komplikáltabb az iparosság kulturális élete. Az önálló keresettel bíró lakosság 13%-át kitevő iparosság igen fejlett belső életet is él, amelynek történeti gyökereire már utaltunk. Az ipartörvény életbe léptetésekor Kisvárdán tizenegy céh működött: a már említett ósrégi csizmadia céhen kívül a szijgyártó céh, kalapos céh, takács céh, keresztény szabó céh, zsidó szabó céh, asztalos céh, varga céh, suszter céh, gubás céh és szűcs céh. Ma ezeknek élete az Általános Ipartestület és

a Csizmadia Ipartársulat keretein belül zajlik le. Az Ipartestület keretein belül működik a kiskvárdai Polgári Olvasókör, amely elsősorban az iparos fiatalság kulturális színvonalát előadások rendezésével és kölcsönkönyvtárával emelni igyekszik. Sokat tesz ezért a célért különben a község által évente megrendezett Iparos továbbképző tanfolyam, melyen speciális szakkérdéseken kívül az általános kulturális haladás irányítja az előadók munkáját, sőt nyelvek tanítására is gondot fordítanak.

Az iparosság általános színvonalát illetően meg kell különböztetnünk két réteget: az egyik a tulajdonképpeni értelemben vett iparosság, amely a községnek értékes, művelt rétegét képezi, a másikat a mai viszonyok termelték ki, és próbálkozik ezzel is, azzal is, s a megélhetés gondjai minden életenergiáját elhasználják. Ennek a rétegnek természetesen alig jut ideje és energiája arra, hogy kulturális igényei kifejlődjének, s hogy azoknak, ha egyáltalán kifejlődnek, kielégítésére sor kerülhessen. Másik, jobban szituált rétege az iparosságnak azonban sokszor igen komoly és értékes kulturális színvonalat mutat. Érdeklődési köre meglehetősen széles, kulturális igényei figyelemre méltóak, azonban anyagi helyzete meggátolja annak megfelelő kielégítésében. Mozit, színházat épp ezért csak igen kismértékben látogat, s mint könyvvásárló is teljesen elmaradt. A komolyabb irodalomhoz csak egy útja van: az Olvasókör, amelyet szép számban igénybe is vesz. Fiatalsága ezenkívül a ma oly kapós detektív-ponyvának is vásárlója. Az iparos fiatalság ma már Kiskvárdán az egyetlen, amely a műkedvelő előadásoknak régen oly divatos szokását évente több alkalommal rendezett estéivel fenntartja. Az iparosság a városkának az a rétege, amely ha csak teheti, gyermekei taníttatásával az értelmiségi rétegek kiegészítését adja. E kiegészítés sokszor igen értékes eredményeket hoz, azonban a legújabb idők-

ben erősen elszaporodott a városban az érettségizett, sőt főiskolát végzett, de elhelyezkedni nem tudó fiatalság, amely Mahomet koporsójaként lebeg a túlított munkapad és az elérhetetlen értelmiségi pálya között. Műveltsége és felkészültsége átlagos lévén, idegenben elhelyezkedni és önmagát fenntartani nem képes, otthonában viszont primer életszükségletei mégis biztosítva lévén, a városka szellemi proletariátusának számát növeli, legújában már szinte fantasztikus méreteken.

Ha az iparosságnál már egy bizonyos kettéoszlásról beszéltünk, amely egy értékesebb és egy földhöz ragadtabb réteget különböztet meg, sokkalta inkább így van ez a kereskedelemnél, amely Kisvárdán önálló keresettel bíró lakosságának 14,8 %-át, 662 önálló keresettel bíró egyént foglal magában. Itt a szakadék sokkal élesebb a művelt komoly kulturális igényekkel telített kereskedő és a primitív szatócstípus között. Ez utóbbit pár szóval elintézhetjük. A szatócstípusú kereskedők egyik csoportja kisgazdából, kisiparosból lett kereskedővé, külteleken nyit boltot, néhány mindennapi árut tart csupán s egész életszínvonalával az őstermelő réteghez tartozik. A másik csoport viszont a zsidóság legalacsonyabb színvonalú rétegéből kerül ki, amely majd csak következő generációiban fog kulturális szempontból figyelmet érdemelni. A városka igazi kereskedő rétege azonban komoly figyelmet érdemel. Közöttük nem egy főiskolát végzett, igen sok nagy autodidakta műveltségű egyén van, de az általános színvonal is kielégítő. A magasabb műveltségűek minden szellemi áramlat iránt érdeklődnek, a komoly irodalomnak is érdeklődő olvasói.

A kereskedőtársadalom két egyesületbe tömörül: a z idősebb, értékesebb réteg a Kereskedők és Gazdák Körébe, a fiatalság a Kereskedő Ifjak Egyesületébe, amely kölcsön-

könyvtárával is segítségére siet a fiatalságnak kulturális igényei kielégítésében. A község ezzel az egylettlen karöltve igen értékes színvonalu tanfolyamokat tart minden évben a kereskedő fiatalság részére, amelyen a társadalom vezető egyéniségei tartják az előadásokat. A kereskedőtársadalom buzgó látogatója a mozinak és a színháznak, jobban szituált rétege a szépirodalomnak vásárló közönsége, azonban erősen a ma oly divatos kétpengős irodalomra korlátozottan. A fiatalság körében általános a detektív és kalandorponyva, a Világvárosi regények, Pesti Hírlap Könyvek, Milliók Könyve és a hasonló nívjú sorozatok.

A jobban szituált és műveltebb kereskedőréteg új generációja magasabb iskolákat végez; a végzett fiatalság egy része visszamegy a pult mögé, emelve ezzel is a kereskedelem általános helyi színvonalát és súlyát, egy része viszont a szabad pályákon keres elhelyezkedést.

A Kisvárdai önálló keresettel bíró lakosságának 10 %-át kitevő tisztviselő társadalom tulajdonképpen csak a statisztikában szerepel ennyire homogénréteggént, mert az a községi statisztika, ahonnan adatainkat szereztük, egy kalap alá foglalja a szabad értelmiségi pályán működőket ugyanugy, mint az állami, üzemi vagy a magántisztviselőket. Nekünk azonban Kisvárdai kulturális életének tárgyalásánál nem ebből a szempontból kell különbséget tennünk közöttük, s ezért ezt az egybefoglalt adatot nem is szükséges szétbontani megkísérelnünk. Ellenben igenis különbséget kell tennünk ugyanugy, mint azt az iparoságnál és a kereskedelemnél tettük, és a tisztviselőtársadalomnál is egy alsóbb és egy felsőbb réteg között, amelyek egyike a kultúra és a szellemi élet iránt bármilyen okból is, végeredményben azonban kimutathatóan kevés-

bé fogékony, kisebb igényű annál a másiknál, amely már műveltségénél, tanultságánál, anyagi és más helyzeténél fogva valóban méltó az „értelmiség” névre.

A tisztviselőtársadalom általában eleget olvas. Ebben a rétegben is nagyon el van terjedve a detektív és kalandos irodalom, de itt már helyet kapnak a klasszikus nagy írók is. A modern irodalom alig jut el ideig. Legnagyobb gátja a könyvek drágasága, ami különben a sorolvasás rendszerét termelte ki: egy könyvet 15-en, 20-an olvasnak el. Az irodalmi tájékozottság azonban mégis igen kicsi, főként az élő, modern irodalmat illetőleg. Elég gyakori típus azonban a homo nullius libri.

Az értelmiségi társadalom felső, már t.i. szellemileg felső síkján azonban már sokszor a legkomolyabb irodalmi, sőt tudományos érdeklődéssel találkozunk. Ez azonban szétszórt jelenség.

Az értelmiséget összetartó kapcsok meglehetősen lazák. A Kaszinó Egylet, amely egyike volt az ország legelső kaszinóinak, s nemrégiben ünnepelte százéves fennállását, szellemi téren lemondott minden kezdeményezésről vagy összetartó tevékenységről. A múlt évtizedben pár éven át biztatóan működött egy Kisvárdai Irodalmi és Művészeti Egylet nevű alakulás, amely tényleg a legjobb úton haladt a városka szerény szellemi értékeinek összefogása felé. Működése végül - egyik vezetője elhalván - abbamaradt. Az értelmiség többi egyesülete egy sem szellemi vonatkozású, bár néha - különösen a Felsőszabolcsi Gazdakör - ilyen irányú kezdeményezéseket is elindítanak. Az értelmiség szorgalmas látogatója színháznak, mozinak, bár az előbbi az értelmiség felsőbb rétegének kulturális igényeit már képtelen kielégíteni. A vidéki színiélet romlásának az az oka: a társadalom kulturnívójának emelkedésével egyre kevésbé látogatja a színházat, az viszont így egyre gyengülve, eddigi nivóját sem képes tartani.

Hangversenyek, előadóesték Kisvárdán ritkák. Megfelelő alakulat, mely rendezésükkel foglalkozna, nincs, néha, egyéni kísérletként kerül sorra egy-egy; még gyakrabban azonban a pesti turnézó művészek nem túl magas névű vendégszereplései.

Az értelmiségnek könyvtára, amelyből irodalmi igényeit állandóan kielégíthetné, nincs. Az egyetlen kölcsönkönyvtári vállalkozás névűje az Athanaseum, Nova és Dante kétpengős regényeiben kulminál. A könyvvásárló kedv megvolna, de egy-két tehetősebb egyénen kívül senki sem engedheti meg magának, hogy vásároljon. A Kaszinó Egylet kölcsönkönyvtára kimerül klasszikusainkkal, s különben is igen szűk körök veszik igénybe.

Általában különös jelenség, hogy értelmiségi társadalmunk szellemi igényeit igen nagymértékben elégíti ki Kisvárdán kívül, elsősorban a fővárosban. Különösen áll ez a színházlátogatás tekintetében.

Egészen véve örömdetes jelenség, hogy az értelmiség felsőbb rétege, ha ugyan nem is egyik napról a másikra, de az évek során feltétlenül gyarapszik, s különösen abban az eredményben jelentkezik kedvező hatása, hogy ma már Kisvárdán a kulturfogasztó társadalom mellett és fölött egy - bár kisszámu - kulturtermelő társadalomról lehet beszámolni, amely saját munkáját, képességét állítja a szellem szolgálatába s ezen a téren produkál a helyzethez képest valóban értékes és figyelemre méltó eredményeket.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, pár szót még szólnunk kell Kisvárdáról, mint iskolavárosról.

Kisvárdának hat elemi iskolája, két polgári leányiskolája, tanítónőképző intézete és fiu-reálgimnáziuma is van.

Az elemi iskolák rendes működésén kívül az állami elemi iskola igazgatója vezeti a községi Népművelési Bizottság hetenkint tartott szabadoktatási előadásait, melyeknek hazafias szellemű kulturmunkája különösen az iparos és mezőgazdasági népesség körében igen szép hatása. Szabadoktatási esti előadások - elsőrangú előadók-kal /ügyvéd, orvos, tanár, bankigazgató/ - tartatnak a Kereskedő Ifjak Körében.

A polgári leányiskolák egyike állami, másika Szt. Orsolyarend intézetéhez tartozik. Mindkettő igen lelkes és eredményes munkát végez. Az állami polgári leányiskola több növendéke tünt ki a polgári iskolák országos pályázatain. Mindkét intézetben gyakoriak a szivós, értékes iskolai előadások. Most készül az állami polgári leányiskola a hetvenéves Herczeg Ferenc megünneplésére, amely ünnepély Herczeg Ferenc jubileumának az egyetlen visszhangja Kisvárdán.

A tanítónőképző intézetet a Szent Orsolyarend tartja fenn. Több száz növendéke a legkomolyabb munkával készül hivatására. Növendékei évről-évre kitűnnek az intézetek részére rendezett országos pályázatokon.

Az állami reálgimnázium, mely címében Bessenyei György nevét viseli, messze vidékekről gyűjti egybe több mint félezer tanulóját. Az iskolai munkán kívül értékes, szivós ünnepélyek tesznek tanuságot az iskola szellemi színvonaláról. Jóкаи centennáriumakor az intézet Jóкаи emlékkönyvet adott ki, s a generációk egész sorát nevelte és neveli a magyar jövőnek.

Ami már most Kisvárdai társadalmának kulturtermelő munkáját illeti, természetesen csak szétszórt jelenségekről lehet szó. Ezeket ugyan megpróbálta összefogni a már említett Irodalmi és Művészeti Egylet, de ily kis

közösségen belül ez nem is sikerülhet. Oly kevés ugyanis a kulturtermelő egyének száma, hogy minden egyesülésben kénytelen-kelletlen háttérbe szorulnak a dilettáns, inkább csak kulturfogyasztó tömegek előtt.

Kisvárdai kulturális termését csak egyénenként tudjuk felsorolni. Kulturmunkásai közt van, aki több ezer közmondásból álló hat nyelvű összehasonlító közmondás-gyűjteményt dolgozott ki, van, aki bájos, eredeti szabolcsi zsánerképet írt versben, van, aki önálló énektanítási módszerével a legmagasabb szakkörök elismerését vívta ki, van, aki szebbnél-szebb novellákat írt, sőt egy érdekes regénye is jelent meg. Van egy igen komoly művészeti értékű festőnk, egy szellemtörténeti kutatással foglalkozó irodalomtörténészünk: ez mind a birtoklapon, és sajnos, a teherlapon rengeteg a füzapoétánk, akiket nekem, mint a város egyetlen, anyagi nehézségek és társadalmi tekintetek gátjai közé szorított lapja szerkesztőjének, mind meg kellett ősmernem.

Az utóbbi évszázad modernebb korszakainak fejlődéstörténetét vizsgálva, Kisvárdai állandó, biztos fejlődése tűnik elénk. A városka társadalmi egyre szélesebb és szélesebb körű, szellemileg vezető réteget termel ki magából, s a szellemi többértékűségnek egyre szélesebb és szélesebb körökben való terjedése, a folyton fejlődő iskolák nevelő hatása, és végül azok a szellemi áramlatok, amelyek a város múltjának, történeti, kulturális értékeinek összegyűjtését, hozzáférhetővé tételét, a köztudat és közszellem állandóan ható tényezői közé való bejuttatását célozzák, biztosítékot nyújtanak arra, hogy Kisvárdai a jövőbeni kulturális fejlődésével egyre inkább meg fogja érdemelni azt a nevet, amelyet 1421-től 1886-ig viselt is: Oppidum Kisvarada; Kisvárdai város.

JÓSA ANDRÁS MUZEUM KIADVÁNYAI

1. Csallány Dezső: Jósa András irodalmi munkássága. Bp. 1958. p.116	12.- Ft
2. Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei 1889-1900. Bp. 1958. p.184	14.- Ft
3a. Telepy Katalin: Benczúr. Nyíregyháza 1963. p.72 + 172 kép	/elfogyott /
3b. Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei 1901-1907. Bp. 1968. p.225	16.- Ft
4. Csallány Dezső: Népvándorlás- honfoglaláskori bizánci régészeti kapcsolataink. Nyíregyháza 1965. p.22	/elfogyott/
5. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Néprajz. Nyíregyháza 1975. p.132	12.- Ft
6. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban II Babus Jolán: Néprajzi tanulmányok a beregi Tiszahatról. Nyíregyháza 1976. p.163	15.- Ft
7. Honismereti kutatások Szabolcs - Szatmárban III. Helytörténet. Nyíregyháza 1976. p.104	12.- Ft
8. Néprajzi kutatások Nyírlugoson I. Népi építkezés. Nyíregyháza 1977. p.145	20.- Ft
9. Nyíregyházi szlovák /"tírpák"/nyelvjárási és néprajzi emlékek I. Nyíregyháza 1977. p.171	15.- Ft
10. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IV Néprajz. Nyíregyháza 1977. p.145	15.- Ft
11. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban V. Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdöskertváros története. Nyíregyháza 1978. p.128	13.- Ft
12. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban VI Páll István: Szabolcs-Szatmár megye néprajzi bibliográfiája. Nyíregyháza 1978. p.155	14,50 Ft
13. Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei 1908-1918. Nyíregyháza 1978. p.269	30.- Ft
14. Honismereti kutatások Szabolcs - Szatmárban VII. Ipari üzemtörténet. Nyíregyháza 1979. p.228	22,50 Ft
15. Néprajzi kutatások Nyírlugoson II. Gazdálkodás. Nyíregyháza 1979. p.172	17.- Ft
16. Honismereti kutatások Szabolcs - Szatmárban VIII. Hunyadi József:Lapok Tiszavasvári történetéből II. Tiszabüd története. Nyíregyháza 1980. p.157	15,50 Ft
17. Bodnár Bálint: Kisvárdai környéki népmesék. Huszár István illusztrációival. Nyíregyháza 1980. p.174	18,50 Ft
18. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IX Helytörténet. Nyíregyháza 1981. p.168	17.- Ft
19. Nyíregyházi szlovák /"tírpák"/nyelvjárási és néprajzi emlékek II. Nyíregyháza 1981. p.103	10.- Ft
20. Virágh Ferenc: Adatok Kisvárdai történetéhez. Nyíregyháza 1981. p.149	15.- Ft

